

Úloha sociálneho pedagóga pri uplatňovaní desegregácie v kontexte inkluzívneho prístupu v škole

Autorky: *Jana Kolačková*
Štefánia Hrivňáková
Katarína Vaněček

Aktualizované vydanie
august 2023

Obsah

Úvod.....	5
VÝCHODISKÁ A LEGISLATÍVNE RÁMCE	8
Inkluzívne vzdelávanie a podporné opatrenia	9
Segregácia a desegregácia vo výchove a vzdelávaní	9
Segregačné praktiky vo výchove a vzdelávaní	13
SOCIÁLNY PEDAGÓG A JEHO ROLA V DESEGREGAČNOM PROCES E ŠKOLY	14
INKLUZÍVNA KULTÚRA A INKLUZÍVNE PROSTREDIE ŠKOLY	18
NÁVRH POSTUPU PRI ROZVOJI ŠKOLY SMEROM K DESEGREGÁCII.....	20
Iniciovanie zmeny	21
Vytváranie plánu desegregácie.....	27
Implementácia plánu	28
Evalvácia procesu.....	28
Inštitucionalizovanie zmien	30
BARIÉRY A HĽADANIE ZDROJOV OPATRENÍ INKLÚZIE A DESEGREGÁCIE	31
MOŽNOSTI MULTIDISCIPLINÁRNEJ SPOLUPRÁCE PRI DESEGREGÁCII V ŠKOLE	36
Multidisciplinárny prístup školského podporného tímu	36
Sociálny pedagóg ako súčasť školského podporného tímu	37
OPATRENIA A AKTIVITY PODPORUJÚCE PROCES INKLUZÍVNEJ KULTÚRY ŠKOLY, INKLUZÍVNEHO PROSTREDIA ŠKOLY A DESEGREGÁCIE V ŠKOLE.....	41
Spolupráca s rodinou, podpora rodiny	41
Poznanie prostredia, komunity a kultúry, z ktorej žiak pochádza	44
Podpora a práca s dieťaťom/žiakom a triedou/skupinou	45
Práca s celou triedou/skupinou	46
Podpora žiakov počas prestávok v škole	48
Kariérové poradenstvo na škole	49
Výchovné komisie	49
Peer preventívne programy, rovesnícka mediácia, rovesnícky mentoring	50
Adaptácia na prechod detí/žiakov do vyšších stupňov vzdelávania.....	50
Podpora neformálnej edukácie a voľnočasová činnosť.....	51
Doučovanie žiakov	53
Doučovanie žiakov v domácom prostredí.....	53
Školské výlety, školské podujatia, exkurzie a školské kurzy	53
Zaujmové krúžky na škole aj mimo školy.....	54

Mimoškolské aktivity a doučovanie v nízkoprahových kluboch a v komunitných centrách	54
Celodenný výchovný systém.....	55
Prevenca a riešenie konfliktov v školskom prostredí	56
Práca s postojmi, predsudkami, stereotypmi a ako pracovať s rozmanitosťou v školskom prostredí	57
Skupinové intervencie na prácu s rozmanitosťou	59
Aktivity zamerané na poznávanie rómskej a iných kultúr	60
Pravidelné triednické hodiny a práca v komunitnom kruhu	60
Príklady preventívnych a intervenčných programov	61
PROFESIJNÝ ROZVOJ, ZVYŠOVANIE KOMPETENCIÍ A PRÁCA S PZ A OZ.....	64
PRÁCA S MOCO, BEZMOCO A ZÁŤAŽOU SOCIÁLNEHO PEDAGÓGA	66
Záver	72
PRÍLOHY	73
Príklady existujúcich metodík	73
Práca s Indexom inklúzie (Príručkou na rozvoj škôl s dôrazom na inkluzívne hodnoty) pri plánovaní desegregácie školy	75
Dimenzie a ich sekcie, podľa ktorých sa dá plánovať rozvoj školy v rámci inkluzívneho povedomia	81
Použité zdroje	84

Zoznam skratiek

CPP – centrum poradenstva a prevencie

CVS – celodenný výchovný systém

CVČ – centrum voľného času

IVVP – individuálny výchovno-vzdelávací program

MO – mimovládne organizácie

MRK – marginalizované rómske komunity

MTZ – materiálno-technické zabezpečenie

MŠVVaŠ SR – Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky

MZV – Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky

OSN – Organizácia spojených národov

OZ – odborný zamestnanec a odborná zamestnankyňa

PZ – pedagogický zamestnanec a pedagogická zamestnankyňa

NKS – narušená komunikačná schopnosť

SAV – Slovenská akadémia vied

SR – Slovenská republika

SZP – sociálne znevýhodnené prostredie

ŠKD – školský klub detí

ŠkVP – školský vzdelávací program

ŠCPP – špecializované centrum poradenstva a prevencie

ŠPT – školský podporný tím

ŠVP – štátny vzdelávací program

ŠVVP – špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby

ŠZŠ – špeciálna základná škola

ÚPSVaR – Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny

VÚDPaP – Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie

ZZ – zákonný zástupca dieťaťa/žiaka

Úvod

Milí čitatelia,

Desegregácia je nepochybne komplexným procesom, ktorý si vyžaduje zapojenie sa všetkých aktérov školy a prijatie potrebných opatrení v ich poliach pôsobnosti. Aktéri školy tak môžu vytvoriť funkčný a zmysluplný systém umožňujúci odstraňovanie jednotlivých bariér a posun k stavu, kedy všetci žiaci majú bez rozdielov rovnosť v prístupe, vzdelávaní a príležitostiach.

Práve sociálni pedagógovia majú silné portfólio kompetencií, vďaka ktorým môžu veľmi efektívne naštartovať zmenu prostredníctvom prepojenia školy s komunitami, neziskovými organizáciami alebo aj v rámci školy prostredníctvom spolupráce odborných a pedagogických zamestnancov, rodičov a žiakov. Prepájanie totiž zahŕňa tvorbu a udržiavanie vzťahov, ktoré sú tak potrebné pre nachádzanie riešení problémov a nastavovanie stratégií do budúcnosti. Sociálny pedagóg svojou aktivitou a podporou tvorby vzťahov posúva školu od izolovanej entity smerom k začleneniu sa do širšieho kontextu a izolované skupiny v rámci školy do komunikujúcich a spolupracujúcich celkov.

Dokument **Úloha sociálneho pedagóga pri uplatňovaní desegregácie v kontexte inkluzívneho prístupu v škole** nadväzuje na metodickú príručku **Manuál začínajúceho sociálneho pedagóga v škole** a vychádza z aktuálnych potrieb sociálnych pedagógov a iných odborníkov pracujúcich v systéme PaP. Zároveň reflektuje aktuálnosť témy desegregácie a s ňou spojených tém inklúzie a rôznorodosti, ktorá čoraz viac rezonuje vo výchove a vzdelávaní.

Dokument v prvej kapitole popisuje východiská a legislatívne rámce riešenej problematiky pre prehľad o systémovej podpore a zdrojoch. Tvorí základ pre vnímanie nutnosti desegregácie tam, kde sú prítomné segregačné praktiky, a prevencie segregácie v školách, kde je identifikované riziko segregačnej praxe. Taktiež dokument stručne opisuje, čo je segregácia a desegregácia vo výchove a vzdelávaní na základe vybraných zdrojov. V druhej kapitole sa venujeme možnostiam reflektovať, vyjasňovať a uchopiť rolu sociálneho pedagóga vo svojej škole. Uchopenie vlastnej roly súvisí s individuálnymi charakteristikami, hodnotami a silnými stránkami konkrétneho sociálneho pedagóga; ďalším dôležitým faktorom pri stotožnení sa so svojou rolou je kontext školy, v ktorej sociálny pedagóg pôsobí. Dôležité je porozumenie sebe samému v rámci konkrétneho kontextu. V tretej kapitole sa podrobnejšie venujeme témam inkluzívnej kultúry a inkluzívnemu prostrediu školy, ktoré sú opakom segregácie a širším konceptom, do ktorého spadá aj desegregácia. Kapitola štyri obsahuje návrh postupu pri rozvoji školy smerom k desegregácii a to prostredníctvom tvorby a realizácie plánu desegregácie. Opisujeme v nej všeobecné princípy, na ktorých je možné stavať, ako aj oblasti, v ktorých môže sociálny pedagóg prispieť k tvorbe a realizácii. Súčasťou sú aj typy na konkrétne aktivity ako napr. SWOT analýza.

V kapitole päť rozoberáme tému bariér, ich identifikácie a prekonávania, nakoľko práve práca s bariérami je elementom, ktorý posúva prácu OZ a PZ bližšie k vytýčeným cieľom. Čiastočne je táto téma obsiahnutá aj v kapitole štyri v rámci kroku analýzy aktuálnej situácie.

Kapitola šesť uvádza návrh možných opatrení a aktivít podporujúcich proces inkluzívnej kultúry školy, inkluzívneho prostredia školy a desegregácie v školách. Medzi tieto opatrenia patrí spolupráca s rodinou a podpora rodiny, podpora a práca s dieťaťom/žiakom, podpora odborných kapacít učiteľov, práca s pedagogickým zborom, preventívne a intervenčné programy (v škole, triede, skupine),

prevencia konfliktov a práca s konfliktmi v školskom prostredí, práca s postojmi a práca s rozmanitosťou v školskom prostredí. Jednotlivé časti sú ilustrované príkladmi z praxe.

V siedmej kapitole približujeme úlohu profesijného rozvoja, zvyšovania kompetencií OZ a PZ a kvalitnej metodologickej podpory ako katalyzátorov pre proces desegregácie v rámci školy a v kapitole číslo osem sa venujeme poslednej, ale veľmi dôležitej téme moci, bezmoci a práce so záťažou v roli sociálneho pedagóga. Vzhľadom na komplexnosť situácií v praxi je vyrovnávanie sa s frustráciou, pocitom bezmoci alebo so záťažou formou starostlivosti o seba a prevenciou vyhorenia. V kapitole ponúkame vybrané stratégie a tipy pre inšpiráciu.

Pri tvorbe dokumentu sme o aktuálnych potrebách detí/žiakov a ich rodín so sociálnym znevýhodnením, zdravotným znevýhodnením, či s rôznymi kultúrnymi a jazykovými odlišnosťami viedli diskusie v expertných skupinách odborníkov s dlhoročnými skúsenosťami, aby sme zohľadnili požiadavky z praxe. Jednotlivé témy, ktorým sa v dokumente venujeme sú pre lepšiu ilustráciu sprevádzané výrokmí obsahujúcimi opis skúseností a zistení týchto odborníkov.

Cieľom dokumentu je ponúknuť sociálnym pedagógom škálu rôznych podporných opatrení, postupov, aktivít a programov, ktoré v rámci svojich kompetencií môžu realizovať pri snahe o desegregáciu. Venujeme sa rôznym oblastiam pôsobenia a formám práce sociálneho pedagóga, ktoré spadajú do jeho kompetencií pri uplatňovaní desegregácie v kontexte inkluzívneho prístupu v škole. Nakoľko v praxi sa každý sociálny pedagóg nachádza v odlišnej situácii vďaka vlastným osobnostným predpokladom, skúsenostiam, zručnostiam a taktiež vďaka jedinečným charakteristikám školy a iným faktorom, nie je možné ponúknuť univerzálny návod pre úspešný postup pri desegregácii, ani zaručene účinné podporné opatrenia a aktivity. Napriek tomu v texte zvýrazňujeme niekoľko princípov, ktoré sú v práci sociálneho pedagóga kľúčové, a to je komunikácia, nadväzovanie vzťahu a spolupráce, práca s postojmi, záujem o potreby žiakov a rodín, podpora a v neposlednom rade vzdelávanie a starostlivosť o seba samého.

Odporúčame, aby ste pristupovali k obsahu dokumentu ako k zdroju inšpirácie. Budeme radi, keď text porovnáte so svojim vlastným pohľadom na túto tému a vyberiete si to, čo sa Vám v daný moment, v konkrétnej situácii a v aktuálnych podmienkach zdá funkčné, zmysluplné a zaujímavé pre vašu školu. V príručke sú zhrnuté odporúčané návrhy podporných a preventívnych aktivít a intervencií, ktoré však ponechávajú priestor pre ďalšie účinné prístupy. Naše návrhy by mali byť využité s prihliadnutím na aktuálny kontext a zároveň zohľadňovať priebežné vyhodnocovanie, ktoré môže poukázať na ďalšie potreby školy v smere desegregácie, ku ktorým doterajšie kroky neprihliadali.

V čase finalizácie tohto dokumentu bola 9.5.2023 schválená novela zákona 245/2008 Z. z. ustanovujúca rôzne zmeny, ktoré vzhľadom k časovým líniám tvorby dokumentu nereflektovali. Dokument napriek tomu ponúka aj inšpirácie a obsahy nezávislé od zmien v legislatíve.

V dokumente sme sa pre zjednodušenie čítania a porozumenia textu rozhodli používať pre zastúpenie ženského a mužského rodu iba mužský rod. Taktiež pre plynulosť textu pod pojmom rodič/rodičia chápeme zákonného zástupcu dieťaťa, respektíve vzťahovo blízku dospelú osobu dieťaťa, ktorou nemusí nevyhnutne byť rodič.

Desegregácia sa týka rôznych vylúčených skupín. Na ilustráciu často používame príklady z rómskej komunity, ktorá na Slovensku čelí výraznej segregácii. Pri písaní textu sme však mysleli aj na deti a

žiacov zdravotne, sociálne a inak znevýhodnených, odídcov z Ukrajiny, utečencov z iných krajín, rôzne národnostné a kultúrne menšiny. Princípy práce sú vysvetlené tak, aby boli aplikovateľné na rôzne skupiny žiakov.

VÝCHODISKÁ A LEGISLATÍVNE RÁMCE

Pri koncipovaní metodického materiálu o úlohe sociálneho pedagóga pri uplatňovaní desegregácie v kontexte inkluzívneho prístupu v škole sme vychádzali zo záväzných národných medzinárodných dokumentov, ktoré naplňajú víziu inklúzie. Ide predovšetkým o Stratégiu inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní a Stratégiu rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Rešpektovali sme aj medzinárodné dokumenty zohľadňujúce princíp rovnoprávneho prístupu k výchove a vzdelávaniu všetkých detí/žiakov na základe ich výchovno-vzdelávacích potrieb a princíp zákazu všetkých foriem ich diskriminácie, a to od Deklarácie práv dieťaťa (1959) a Dohovoru o právach dieťaťa (1989) až po európske vykonávacie normy implementácie Council Resolution on a framework for European cooperation in the youth field: The European Union Youth Strategy 2019 – 2027 (Rezolúcia Rady o rámci európskej spolupráce na poli mládeže: Stratégia Európskej únie 2019 – 2027, 2018/C456/01) z rovnosti príležitostí.

Vláda SR sa vo svojom Programovom vyhlásení na obdobie rokov 2020 – 2024 prijala záväzok zabezpečiť rovnosť príležitostí vo vzdelávaní a zohľadňovať rozmanité potreby detí, žiakov, študentov a ich rodín. Na tento účel sa vláda SR zaviazala prijať stratégiu inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní na všetkých úrovniach.

Stratégia inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní do roku 2030 (ďalej len Stratégia inkluzívneho prístupu) predstavuje dokument zameraný na zlepšenie aktuálneho stavu v oblasti vzdelávania všetkých detí, žiakov a študentov v školách bez rozdielu, a teda aj žiakov z minorít, ktorí čelia segregácii.

Stratégia inkluzívneho prístupu predstavuje základnú filozofiu inkluzívneho vzdelávania vo všetkých stupňoch škôl v Slovenskej republike (materské školy, základné školy, stredné školy a vysoké školy), ale reflektuje tiež na raný vek detí, celoživotné vzdelávanie a systém poradenstva a prevencie. Zameriava sa nielen na formálnu, ale aj na neformálnu edukáciu (vzdelávanie a výchovu), teda nielen na školy, ale aj na výchovno-vzdelávacie zariadenia.

Hlavným cieľom Stratégie inkluzívneho prístupu je *„inkluzívny vzdelávací systém, ktorý poskytuje vzdelávanie naozaj všetkým deťom, žiakom, študentom, s rešpektovaním ich individuálnych osobitostí a rozmanitých výchovno-vzdelávacích potrieb a umožňuje naplniť ich potenciál na najvyššiu možnú mieru“*. V procese inklúzie považuje za kľúčovú oblasť činnosť poradenstva a prevencie ako základnú podporu vývinu dieťaťa a jeho začlenenia do hlavného prúdu vzdelávania.

Podporné opatrenia a aktivity vo výchovno-vzdelávacom systéme v Slovenskej republike, ktoré smerovali k inklúzii a priniesli efektívne edukačné výsledky, ako vyplýva z evalvačných správ, sa realizovali predovšetkým prostredníctvom národných projektov. Sú to napr. národné projekty: *Vzdelávanie pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunit* (MRK1), *Inkluzívny model vzdelávania na predprimárnom stupni školskej sústavy* (MRK2), *Projekt inkluzívnej edukácie* (PRINED), *Škola otvorená všetkým* (ŠOV), *Podpora predprimárneho vzdelávania detí z marginalizovaných rómskych komunit I* (NP PRIM I), *Pomáhajúce profesie I* (POP I). Na tieto projekty následne nadviazali ďalšie národné projekty *Pomáhajúce profesie II* (POP II) a *Projekt inklúzie v materských školách* (NP PRIM II).

Výstupom zo **Stratégie inkluzívneho prístupu** budú **akčné plány**, ktoré budú vypracované v trojročných cykloch. Prvý akčný plán už je vytvorený na obdobie 2022 – 2024, druhý akčný plán bude vytvorený na roky 2025 – 2027 a záverečný tretí akčný plán bude na roky 2028 – 2030. Akčné plány budú pozostávať zo šiestich oblastí, ktoré sú definované v dokumente **Stratégia inkluzívneho prístupu**. Ide o oblasti:

1. Inkluzívne vzdelávanie a podporné opatrenia
2. Poradenský systém v školstve
3. Desegregácia vo výchove a vzdelávaní
4. Debarierizácia školského prostredia
5. Príprava a vzdelávanie pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov
6. Destigmatizácia

Dostupné na:

<https://www.minedu.sk/strategia-inkluzivneho-pristupu-vo-vychove-a-vzdelavani/>

<https://www.minedu.sk/prvy-akcny-plan-plnenia-strategie-inkluzivneho-pristupu-vo-vychove-a-vzdelavani-na-roky-2022-2024/>

Inkluzívne vzdelávanie a podporné opatrenia

Inklúzia ako jeden zo základných princípov výchovy a vzdelávania je ustanovená v zákone č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Podľa Stratégie inkluzívneho prístupu sa inkluzívne vzdelávanie zameriava na plné a účinné zapojenie, prístupnosť, účasť a výsledky všetkých detí, žiakov aj študentov. Inklúzia znamená prístup nielen ku kvalitnej formálnej, ale aj k neformálnej edukácii bez diskriminácie. *„Inkluzívny vzdelávací systém musí poskytnúť personalizované riešenie vzdelávania, t. j. prispôsobené individuálnym potrebám, a nie očakávať, že deti, žiaci do systému sami zapadnú.“* V inkluzívnom prístupe je dôležitá rola každého jedného aktéra, ktorého sa tento proces dotýka. Len na základe zladovania sa, prisvojovania si rovnakých hodnôt a procesu neustálej zmeny môže inklúzia významne prispieť ku kvalite vzdelávania a výchovy detí/žiakov. Proces inklúzie je zameraný na poskytovanie adekvátnej podpory, vykonanie včasných zásahov a primeraných úprav. Cieľom vytvárania inkluzívnej kultúry a prostredia vo všetkých výchovno-vzdelávacích inštitúciách je eliminovať akúkoľvek segregáciu. Inkluzívny prístup je *„nepochybne výzvou pre každú školu, nakoľko je neustálym procesom zmeny a vyžaduje otvorenosť novým myšlienkam a prístupom“*.

Dostupné na: <https://www.minedu.sk/strategia-inkluzivneho-pristupu-vo-vychove-a-vzdelavani/>

Segregácia a desegregácia vo výchove a vzdelávaní

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) (ďalej ako „školský zákon“) s účinnosťou od 30.5. 2023, v § 2 písm. ah) označuje **segregáciu** ako konanie alebo opomenutie konania, ktoré je v rozpore so zásadou rovnakého zaobchádzania (v zmysle antidiskriminačného zákona) a v dôsledku ktorého dochádza alebo by mohlo dôjsť k priestorovému, organizačnému, fyzickému alebo sociálnemu vylučovaniu alebo oddeľovaniu skupiny detí, žiakov, poslucháčov alebo účastníkov výchovy a vzdelávania bez dôvodu, ktorý vyplýva z tohto zákona. V § 3 zakazuje všetky

formy diskriminácie, obzvlášť segregácie a v § 2, písm. ai) určuje dodržiavanie zákazu segregácie vo výchove a vzdelávaní cez prijímanie opatrení na jej predchádzanie a jej elimináciu.

Definície segregácie a desegregácie nachádzame aj v Stratégii inkluzívneho prístupu:

Segregácia vo výchove a vzdelávaní, ktorá označuje „priamu alebo nepriamu formu diskriminácie, ktorej prejavom/dôsledkom je fyzické a/alebo symbolické oddeľovanie detí a žiakov od ostatných na základe zdravotného a/alebo sociálneho znevýhodnenia a/alebo nadania, etnického pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine a pod.“.

Desegregácia vo výchove a vzdelávaní znamená „prijatie účinných opatrení na odstránenie fyzického a/alebo symbolického oddeľovania detí a žiakov a vytvorenie podmienok na inkluzívne vzdelávanie všetkých bez rozdielu s rešpektovaním ich individuálnych osobitostí a rozmanitých výchovno-vzdelávacích potrieb“.

Dostupné na: <https://www.minedu.sk/strategia-inkluzivneho-pristupu-vo-vychove-a-vzdelavani/>

Opatreniami prijímanými na **predchádzanie segregácie a jej elimináciu** sú viaceré podporné opatrenia definované v novelizovanom školskom zákone (s účinnosťou od 30.5.2023):

- viažuce sa priamo na výchovno-vzdelávací proces: zabezpečenie vzdelávania sa vo vyučovacom predmete vo vyššom ročníku, zabezpečenie osobitných foriem komunikácie dieťaťa/žiaka so zdravotným postihnutím, poskytovanie výchovy a vzdelávania na základe úpravy obsahu výchovy a vzdelávania a hodnotenia výsledkov dosiahnutých deťmi/žiakmi vo výchove a vzdelávaní,
- viažuce sa nepriamo na výchovno-vzdelávací proces: činnosť na podporu dosahovania školskej spôsobilosti, špecializované kariérové poradenstvo, skvalitnenie podmienok výchovy a vzdelávania žiakov zo SZP, zabezpečenie,
- zabezpečujúce personálnu podporu: zabezpečenie pedagogického asistenta v triede,
- zabezpečujúce materiálo-technickú podporu: poskytnutie špeciálnych edukačných publikácií a kompenzačných pomôcok.

Na podporné opatrenia sa novelizovaný školský zákon odvoláva aj v § 107 (výchova a vzdelávanie detí/žiacov zo sociálne znevýhodneného prostredia), a to v ods. 1: "výchova a vzdelávanie detí zo SZP a žiakov zo SZP sa v školách uskutočňujú podľa individuálnych podmienok v súlade s príslušnými podpornými opatreniami“.

V novelizovanom školskom zákone napomáha desegregácii tiež:

- § 28, ods. 8 : “Deti, pre ktoré je predprimárne vzdelávanie povinné, sa spravidla zaraďujú do samostatnej triedy. **Deti so zdravotným znevýhodnením sa zaraďujú do tried spolu s ostatnými deťmi alebo do samostatných tried pre deti so zdravotným znevýhodnením; deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, ktoré nie sú deťmi so zdravotným znevýhodnením, sa zaraďujú do tried spolu s ostatnými deťmi. Do samostatnej triedy pre deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami nemožno zaradiť dieťa výlučne z dôvodu, že pochádza zo sociálne znevýhodneného prostredia;** ak samostatnú triedu tvoria len deti zo sociálne znevýhodneného prostredia, v triede môže byť najviac 16 detí. Samostatné triedy možno vytvárať aj pre deti, ktoré sa učia cudzí jazyk; najvyšší počet detí v

takejto triede je 12. Individuálnu logopedickú činnosť zabezpečuje v materskej škole logopéd, ktorý je zamestnancom zariadenia výchovného poradenstva a prevencie.

- § 29, ods. 13: **“Do triedy základnej školy možno zaradiť žiaka so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.** Ak riaditeľ školy alebo príslušné zariadenie poradenstva a prevencie zistí, že vzdelávanie nie je na prospech žiakovi so zdravotným postihnutím alebo žiakovi s nadaním, navrhne po písomnom súhlase orgánu miestnej štátnej správy v školstve a príslušného zariadenia poradenstva a prevencie zákonnému zástupcovi iný spôsob vzdelávania dieťaťa. Príslušný orgán miestnej štátnej správy v školstve uhradí zo štátneho rozpočtu zákonnému zástupcovi dieťaťa cestovné náklady vo výške ceny hromadnej dopravy na jeho dopravu do a zo školy, do ktorej bol žiak po zmene zaradený. Ak zákonný zástupca nesúhlasí so zmenou spôsobu vzdelávania svojho dieťaťa, o jeho ďalšom vzdelávaní rozhodne súd.

Novela zákona 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov (s účinnosťou od 1. 9. 2023) v § 27 ods. 3 zavádza novú kategóriu odborného zamestnanca, **sociálneho pracovníka v škole alebo školskom zariadení**, ktorý:

- vykonáva sociálnu diagnostiku, sociálne poradenstvo, **prevenciu sociálno-patologických javov vrátane desegregácie** a i. (vrátane terénnej práce) zamerané na prekonanie prekážok vo výchove a vzdelávaní detí,
- poskytuje sociálne poradenstvo a odbornú pomoc rodičom, konzultácie PZ a ŠPT v prípadovom manažmente,
- koordinuje spoluprácu PZ a OZ s orgánmi štátnej správy, obcami, organizáciami pôsobiacimi v miestnej komunite a ďalšími právnickými a fyzickými osobami.

Vláda Slovenskej republiky schválila aj ďalší strategický dokument – **Stratégia pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov do roku 2030**, ktorý nadväzuje na skúsenosti a požiadavky *Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020*. Prispieva k naplneniu zámerov vlády vo vzťahu k zlepšeniu postavenia a situácie Rómov, uvedených v *Programovom vyhlásení vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2020 – 2024*.

Napĺňanie činností v rámci Stratégie pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov do roku 2030 (ďalej len Stratégia 2030) koordinuje *splnomocnenec vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity* prostredníctvom Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.

Stratégia 2030 predstavuje súbor východísk a cieľov, ktoré *„smerujú k zastaveniu segregácie rómskych komunít, výraznému pozitívnemu obratu v sociálnom začleňovaní Rómov, nediskriminácii, k zmene postojov a zlepšeniu spolužitia“*. Zameriava sa na štyri prioritné oblasti, ktoré sú pre naplnenie cieľov kľúčové – *zamestnanosť, vzdelávanie, zdravie a bývanie*.

V rámci *oblasti vzdelávania* sa v Stratégii 2030 konštatuje, že *„deti z rómskych marginalizovaných komunít naďalej trpia nedostupnosťou kvalitného vzdelávania a segregáciou v špeciálnych školách alebo v oddelených triedach základných škôl“*. Z rôznych výskumných zistení je známe, že deti z minority výrazne častejšie ako deti z majority opakujú ročník, predčasne ukončia školskú dochádzku, sú vzdelávané v špeciálnom prúde alebo končia pre budúcnosť nevyužiteľné stredoškolské odbory.

Stratégia 2030 si pre vyššie spomenuté dáva za cieľ „zlepšiť prístup detí z marginalizovaných rómskych komunít ku kvalitnej výchove a vzdelávaniu realizáciou desegregačných aktivít a zavedením inkluzívneho vzdelávania, bez ktorého by desegregácia nevedla k zlepšeniu situácie rómskych detí“.

Dostupné na: <https://www.minv.sk/?strategia-pre-rovnost-inkluziu-a-participaciju-romov-do-roku-2030>

Pri tvorbe príručky sme vychádzali aj z ďalších dôležitých koncepčných dokumentov, ktoré kladú dôraz na obidva aspekty zlepšenia vzdelávania detí z marginalizovaných rómskych komunít, teda zavedenie inkluzívneho vzdelávania a desegregáciu vo výchovno-vzdelávacom systéme:

Nultý akčný plán stratégie inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní na rok 2021, ktorý zverejnilo ministerstvo školstva, obsahoval mnohé dôležité opatrenia smerujúce k desegregácii a inklúzii vo vzdelávaní.

Novela školského zákona (s účinnosťou od 1. 1. 2022) označuje „inkluzívne vzdelávanie za jeden zo základných princípov výchovy a vzdelávania a vytvára elementárne možnosti na zavedenie inkluzívneho vzdelávania vo všetkých typoch škôl“. **Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky (2021)** je koncepčný dokument, ktorý obsahuje rôzne komponenty a jeden z nich sa zameriava na dostupnosť, rozvoj a kvalitu inkluzívneho vzdelávania na všetkých stupňoch vzdelávania (materské školy, základné školy, stredné školy, vysoké školy). Okrem opatrení zameraných na vytvorenie podmienok a nástrojov na zlepšenie vzdelávania detí so špecifickými výchovno-vzdelávacími potrebami, ako je zavedenie nárokovateľnosti na podporné výchovno-vzdelávacie opatrenia a reforma systému poradenstva a prevencie, sa zameriava aj na podporu desegregácie vzdelávania.

Konkrétne podľa Komponentu 6 Reformy 5 v Pláne obnovy by malo dôjsť k zavedeniu definície segregácie do legislatívy, monitorovaniu segregácie, realizácii pilotných projektov desegregácie a vytvoreniu metodologickej a finančnej podpory desegregačného procesu.

Ciele komponentu sú:

- znížiť podiel žiakov, ktorí nedosahujú ani základnú úroveň zručností,
- znížiť socioekonomický vplyv na vzdelávacie výsledky žiakov a podporiť rovnosť príležitostí vo vzdelávaní.
- zvýšiť podiel účasti detí v predprimárnom vzdelávaní,
- znížiť mieru predčasného ukončovania školskej dochádzky so špeciálnym zameraním na zdravotne a sociálne znevýhodnené deti,
- prispôbiť vzdelávanie individuálnym potrebám každého dieťaťa,
- znížiť mieru preraďovania znevýhodnených detí z hlavného vzdelávacieho prúdu do špeciálneho školstva atď.

Dostupné na: <https://www.planobnovy.sk/site/assets/files/1019/kompletny-plan-obnovy.pdf>

Ministerstvo školstva položilo dôraz na presadzovanie inkluzívneho vzdelávania. Koncept inkluzívneho vzdelávania hovorí nielen o tom, že v procese vzdelávania treba zohľadniť individuálne potreby detí a poskytnúť im adekvátnu podporu, ale aj o tom, že žiaci s rozmanitými potrebami majú byť vzdelávaní spolu. Znamená to, že v bežnej škole by mali byť vzdelávané nielen deti z majority, ale

aj deti zo sociálne znevýhodneného prostredia, s menšinovým pôvodom, rómske deti, deti cudzincov a deti so zdravotným postihnutím či iným znevýhodnením.

Segregačné praktiky vo výchove a vzdelávaní

Segregácia vo výchove a vzdelávaní sa považuje za porušovanie práva na vzdelanie. V Slovenskej republike je zákaz všetkých foriem diskriminácie. Zákaz všetkých foriem diskriminácie, obzvlášť segregácie je obsiahnutý v školskom zákone (zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní), ale napriek tomu k segregácii vo výchove a vzdelávaní dochádza aj v súčasnosti. Segregácii čelia najmä rómske deti zo sociálne vylúčených lokalít.

Definovanie segregácie a jej legislatívna podoba v školskom zákone pomáha predovšetkým vedeniu v školách, pedagogickým a odborným zamestnancom a zriaďovateľom používať zjednotené postupy a zásady v školskej praxi, vďaka ktorým bude možné identifikovať znaky segregácie a predchádzať vzniku ďalšieho segregovania výchovy a vzdelávania.

Segregačné praktiky podľa metodickéj príručky Vzdelávanie na okraji (2022) delíme do štyroch základných oblastí, ktoré vychádzajú z definície segregácie:

- 1. Priestorové oddelenie alebo vylúčenie** (oddelené vzdelávanie rómskych žiakov v školách alebo v triedach, oddeľovanie žiakov v rámci vytvárania „umelých“ školských obvodov, umiestňovanie škôl a školských zariadení do bezprostrednej blízkosti alebo priamo do vylúčených komunít atď.).
- 2. Organizačné oddelenie alebo vylúčenie** (neopodstatnené umiestňovanie žiakov do špeciálnych škôl a tried, prerušovanie prestávok a skracovanie vyučovacích hodín tak, aby sa rómski žiaci v školskom prostredí nestretli so žiakmi z majority.)
- 3. Fyzické oddelenie alebo vylúčenie** (oddelené triedy s rómskymi žiakmi vo vnútri základných a špeciálnych škôl, oddelené stravovanie v školskej jedálni, rozdielne poskytovanie stravy (teplej a studenej), oddelené hygienické zariadenia, oddeľovanie žiakov v rámci voľnočasových aktivít, školských výletov, školských podujatí alebo vylúčenie rómskych žiakov zo systému neformálneho vzdelávania atď.).
- 4. Symbolické oddelenie alebo vylúčenie** (vytváranie nižšieho statusu rómskych žiakov, ich stigmatizácia a nedostatočný záujem o nich, umiestňovanie žiakov v zadných laviciach, vytváranie špecifických voľnočasových aktivít a školských podujatí pre rómskych žiakov atď.).

Spracované podľa metodickéj príručky: *Vzdelávanie na okraji*, Eduroma, 2022. Metodická príručka je dostupná na stránke OZ Eduroma v PDF formáte: <https://eduroma.sk/docs/vzdelavanie-na-okraji-2022.pdf>.

SOCIÁLNY PEDAGÓG A JEHO ROLA V DESEGREGAČNOM PROCESSE ŠKOLY

Desegregácia sa začína v školskej triede participatívnym spôsobom vyučovania, aby sa žiaci z rôznych kultúrnych a sociálnych prostredí mali možnosť spoznávať a spolupracovať ešte predtým, ako sa u nich vyvinú stereotypy a predsudky, pokračuje participatívnym spôsobom riadenia školy, aby sa pedagogickí a odborní zamestnanci lepšie spoznávali vo svojich odlišnostiach a vedeli ich využívať v spolupráci, a končí sa v lokálnom kontexte spolupracujúcich riadiacich a podporných inštitúcií.

Kariérová pozícia sociálneho pedagóga v činnosti desegregácie zahŕňa pomerne mnohostranné aktivity s individuálnymi žiakmi, školskými triedami, pedagogickými a odbornými zamestnancami, školskými podpornými tímami a prácou s rôznymi externými aktérmi a podpornými inštitúciami. Pre sociálneho pedagóga sa tak otvára široký priestor pôsobnosti v metodической podpore a vytvárania podporných sietí v škole i v širšej komunite.

Rola sociálneho pedagóga v činnostiach desegregácie sa do istej miery môže spájať aj s neistotou zo široko koncipovaných činností a zároveň často nevyhnutnej, ale náročne budovanej spolupráce s inými aktérmi. Rolu v tomto zmysle možno chápať ako prienik spôsobu fungovania danej školy a spôsobu činností sociálneho pedagóga v desegregácii. Samotná desegregácia si vyžaduje citlivý a dobre premyslený prístup pri zameraní a realizácii jednotlivých aktivít, aby sa dosiahla čo najväčšia efektivita pre špecifické potreby školy a širšej komunity.

Na vykonávanie činností v oblasti desegregácie potrebuje byť sociálny pedagóg identifikovaný so svojou rolou. Ujasnenie si vlastnej role, vlastných motívácií, silných stránok a osobných limitov s dobre naplánovanými činnosťami v oblasti desegregácie so zohľadnením špecifických potrieb školy, žiakov a komunity je predpokladom jeho akceptácie žiakmi, pedagogickými a odbornými zamestnancami a širšou lokálnou komunitou. Vyžaduje si to hlbokú a neustálu reflexiu vnútorných vedomých, ale aj neuvedomovaných procesov, ktoré sú nápomocné či znemožňujúce aplikáciu činností sociálnej pedagogiky.

Rovnako pre výkon činností je dôležité poznanie a akceptovanie funkcie sociálneho pedagóga vedením školy. Vytváranie podporného prostredia a poznanie funkcií všetkých členov školského podporného tímu závisí v mnohom od manažmentu vedenia školy. Taktiež je dôležitá vzájomná informovanosť OZ a PZ o ich kompetenciách (najmä čo sa týka ich špecifických kompetencií). V prípade sociálneho pedagóga je dôležité, aby OZ a PZ porozumeli, že ide o špecialistu na prevenciu, budovanie pozitívnej klímy v škole, sieťovanie a spájanie aktérov školy, vytváranie sietí a že pracuje so všetkými žiakmi bez rozdielu.

Keď sociálny pedagóg vykonáva svoju prácu dlhší čas, ale najmä keď preberá rolu v činnostiach smerujúcich k desegregácii, je dôležité reflektovať a uvedomovať si, čo všetko vstupuje do vykonávania jednotlivých činností. Pri vyhodnocovaní svojej činnosti si môže všimnúť a zvažovať prirodzené procesy, ktoré sa dejú v jeho vlastnom vnútri, ale aj smerom navonok, voči ostatným, a to na vedomej, ale aj na neuvedomovanej úrovni. Môže to priniesť väčšiu jasnosť do rozhodovania, ako efektívnejšie vykonávať samotné činnosti. Ak sa sociálny pedagóg pokúsi odpovedať na otázky uvedené ďalej v tabuľke č. 1:

- ujasní si, čo od seba očakáva on sám, čo ostatní a čo z toho chce a vláde plniť, na čom chce pracovať, kde sa nechce dostať vo svojej činnosti a k čomu bude potrebovať spojencov,
- lepšie porozumie tým, s ktorými pracuje – žiakom, odborným a pedagogickým zamestnancom, ktorí tiež prechádzajú procesom stotožňovania sa s vlastnými rolami vo svojej práci a v učení; teda jednotlivé dimenzie vo štvorci okrem vlastnej reflexie sociálneho pedagóga môžu poslúžiť aj ako metóda v práci s inými.

Každý sociálny pedagóg do novej roly v činnostiach desegregácie prináša svoju osobnú jedinečnosť – osobné postoje, schémy správania a interpretácie reality, svoje spôsoby vytvárania pracovných vzťahov. Jednotlivé procesy sú uvedené v tabuľke č. 1:

- V prvom štvorci sú formálne požiadavky, za splnenie ktorých sociálny pedagóg preberá osobnú zodpovednosť. Ide o záväzok obsiahnutý v náplni práce, v štandardoch, kritériách výkonu činnosti a i.
- V druhom štvorci ide o zamyslenie sa nad tým, ako chápe svoju rolu, ako sa s ňou stotožňuje z hľadiska vlastných predstáv a presvedčenia o činnosti, ktorú má vykonávať. Postupne si utvára pracovný sebaobraz a vlastné sebautváranie v role sociálneho pedagóga v desegregácii.
- V treťom štvorci ide o predstavy a očakávania školy, ktoré sú nielen priamo vyslovené, ale ktoré sú očakávané a niekedy môžu byť iba naznačované. Ide o postoje riaditeľa, kolegov, žiakov a rodičov a ich predstavy o činnostiach v desegregácii.
- Vo štvrtom štvorci, ktorý je najnáročnejší na reflexiu, ide o sociálne nevedomie, ktoré súvisí s kultúrou školy, zaužívanými zvykmi, celkovou klímou školy. Sociálny pedagóg iba tuší a nevedomuje si, že sa správa podľa toho, za koho je v kolektíve považovaný, kým mu dovoľia alebo nedovoľia byť. Nevedomene sa môže dostať do rôznych polôh – tzv. „opravára“, „sluhu“, „riešiteľa problémov“, „prenasledovateľa“, „obete“ a podobne (Schmid, B., 2008).

Tabuľka č. 1 Proces uchopovania roly sociálneho pedagóga

<p>1. Formálne požiadavky</p> <p>Opis pracovnej činnosti a náplň práce. Legislatíva v súvislosti s desegregáciou.</p> <p>Stanovené profesijné štandardy.</p> <p>Stanovené obsahové a výkonové štandardy odborných činností.</p> <p>Kvalifikačné predpoklady.</p>	<p>3. Predstava školy/ostatných OZ/PZ/vedenia školy</p> <p>Ako rolu sociálneho pedagóga v činnostiach desegregácie vnímajú iní kolegovia a žiaci?</p> <p>Ako mi vyjadrujú svoje očakávania – čo mi hovorí riaditeľ, kolegovia, žiaci o tejto činnosti?</p> <p>Ako si všímam, učím sa a osvojujem si spôsob činnosti, ktorý nie je vyslovený, len mi ho ukazujú iní svojím konaním?</p> <p>Ako akceptujem alebo som v konflikte s tým, čo mi hovoria (riaditeľ, kolegovia, žiaci...)?</p>
<p>2. Vlastná predstava o činnostiach v desegregácii</p> <p>Čo je mojou zodpovednosťou v činnostiach desegregácie?</p> <p>Ako chcem fungovať a ako sa vidím v danej činnosti?</p> <p>Čo som sa naučil/naučila a chcem to realizovať podľa svojich predstáv?</p> <p>Aký je môj vlastný ideál o vykonávanej práci?</p> <p>Čo chcem dosiahnuť pre svoje sebanaplnenie?</p> <p>Čo viem, chcem a môžem urobiť v desegregácii?</p> <p>Aké sú sféry môjho vplyvu, čo môžem urobiť sám/sama, čo/koho viem ovplyvniť a spolupracovať s ním/s nimi a čo už je mimo môjho vplyvu?</p>	<p>4. Nevyslovené, neuvedomované a skryté očakávania spojené s kultúrou organizácie</p> <p>Súvisí s kultúrou organizácie, ako a kde ma tlačí skupina, do akého typu správania (ako odborníka, člena pedagogického zboru):</p> <p>Ako dokážem uchopiť nevedomé potreby v desegregácii, u žiakov, učiteľov, odborných zamestnancov, ktoré nie sú navonok stanovené, no sú očakávané?</p> <p>Moje reakcie: ako reagujem na tieto nevedomé očakávania?</p>

V procese uchopovania osobnej roly sa rovnako ako sociálny pedagóg ocitajú aj žiaci v škole. Žiak alebo žiačka:

1. získava prostredníctvom školského poriadku, triednych pravidiel a ďalšej komunikácie s OZ a PZ školy zadanie formálnych povinností a očakávaní,
2. prepája tieto očakávania so svojimi predstavami o sebarealizácii a aspiráciami, ktoré chce a dokáže realizovať,
3. na vzorcoch správania a z prejavovaných postojov učiteľov a spolužiakov sa učí odhadovať, ako je sociálne vnímaný alebo vnímaná a do akej miery to dokáže akceptovať alebo byť s tým v konflikte, uvedomuje si, či je formálne alebo symbolicky segregovaný/segregovaná,
4. vníma kultúru školy, zaužívané rutiny a nevyslovené, no očakávané zvyklosti v triede. Ilustráciou týchto nevyslovených očakávaní je napríklad to, či skupina školský výkon uznáva a žiaci sa v ňom navzájom podnecujú, alebo, naopak, zaznávajú sa tí, ktorí sa o výkon snažia, mnohé ďalšie nevyslovené očakávania skupiny. Môže dochádzať napríklad k nerešpektovaniu inakosti, nepochopeniu či nezájmu o iné kultúry, prípadne ich zaznávaniu alebo k oceňovaniu iných kultúr.

Všetky tieto procesy ovplyvňujú správanie a reakcie pozitívneho i negatívneho charakteru. Pozitívne správanie sa môže odraziť vo väčšej motivácii učiť sa a napredovať, naopak, negatívne aspekty správania môžu znamenať odtiahnutie sa od skupiny spolužiakov a tým aj nezáujem o učenie.

Rola sociálneho pedagóga v činnostiach desegregácie navyše obsahuje viac rôznorodých rol, čo bez dobre vytvorenej stratégie práce so žiakmi a ostatnými zainteresovanými v škole môže viesť k pocitu preťaženia. To môže následne sociálny pedagóg riešiť tým, že zúži svoje činnosti len na tie, v ktorých vníma svoje rozvinuté kompetencie alebo osobné preferencie. Sociálny pedagóg môže dosiahnuť rovnomernosť a vyváženosť v čiastkových rolách, ak sa zamyslí a uvedomí si, ako pôsobia jeho hodnoty, kompetencie, zdroje a formálne požiadavky na to, ako si vyberá:

- oblasti činností, na ktoré sa chce zameriavať (na základe svojich hodnôt),
- oblasti činností, ktoré dokáže realizovať (podľa zvládnutých kompetencií),
- oblasti činností, na ktoré má zdroje (časové, personálne, ako napr. ďalší kolegovia),
- oblasti činností, ktoré musí vykonávať (stanovené v pracovnej náplni, v legislatíve).

INKLUZÍVNA KULTÚRA A INKLUZÍVNE PROSTREDIE ŠKOLY

Desegregácia je proces, ktorý nemôžeme vytrhnúť z kontextu a venovať sa mu bez toho, aby sme nevníмали aj jeho celkové zasadenie do konkrétnej školy. Preto predtým, ako sa zahlbíme do samotného procesu desegregácie, stručne načrtneme širší kontext, a teda kontext inkluzívnej kultúry a prostredia školy. Za kľúčovú oblasť fungovania školy, ktorá vedie k zmene a rozvoju školy, považujeme práve jej kultúru, budovanie spoločných inkluzívnych hodnôt a vzťahy založené na spolupráci. Je výsledkom nielen práce vedenia (nastavenia hodnôt a pravidiel konania), ale aj každodennej činnosti pedagogických, odborných a aj ostatných zamestnancov, žiakov, zákonných zástupcov a mnohých ďalších aktérov. Zasahuje do diania na samotnej pôde školy, ale aj do povesti školy navonok. Jednotlivé komponenty kultúry školy uvádzajú Pol a kol. (2005), ktorí do kultúry školy zahrnuli tieto elementy:

- vzťahy, atmosféra a klíma v školskom prostredí,
- spolupráca a vzájomná komunikácia medzi aktérmi v škole,
- stotožnenie sa s cieľmi školy a participácia na ich plnení,
- napĺňanie poslania a strategickej vízie školy,
- prezentovanie a uplatňovanie spoločných hodnôt, ktoré sú akceptované zamestnancami školy, žiakmi a ich zákonnými zástupcami,
- pripravenosť škôl prijímať všetkých žiakov do vzdelávacieho procesu,
- spolupráca s vonkajším okolím školy, s miestnymi organizáciami a komunitami,
- zapájanie sa do rôznych projektov,
- fyzické prostredie školy atď.

V kontexte desegregácie ide predovšetkým o oblasť podpory vo vzdelávaní žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia (ďalej SZP), sociálnej inklúzie žiakov z marginalizovaných rómskych komunít (ďalej MRK), ale aj žiakov zdravotne znevýhodnených a žiakov z rôznych kultúr. V rámci tejto podpory je nevyhnutná spolupráca OZ a PZ so sociálnymi pracovníkmi, s pedagogickými asistentmi učiteľa a ďalšími odborníkmi. Všetky tieto elementy sú medzi sebou vzájomne previazané a spolu vytvárajú na každej škole jedinečný celok. Každá z týchto čiastkových oblastí má vplyv na rozvoj školy, ale väčšina autorov v tomto smere zdôrazňuje predovšetkým úlohu medziľudských vzťahov a spoluprácu medzi jednotlivcami v škole a s komunitou v okolí školy.

Súčasťou inkluzívnej kultúry školy je identifikácia **klímy, postojov a vzťahov v škole**, ktorá je realizovaná na úrovni triedy/skupiny a pod. Mieru inklúzie na škole určuje celková klíma školy, ale aj klíma a atmosféra v jednotlivých triedach školy.

Pre rozvoj školy sú často podstatné aj malé kroky, ktoré vychádzajú z úprimnej snahy nezabudnúť na nikoho vo výchovno-vzdelávacom procese a zaistiť kvalitu výchovy a vzdelávania pre všetky skupiny žiakov a pre všetkých aktérov edukácie (rodiny, pedagogických, odborných a ďalších zamestnancov školy a pod.). Kultúra školy smerom k inklúzii sa dá meniť postupne a malými krokmi. Iniciátor zmeny by mal previesť svoje rozhodnutie do konkrétnych krokov či pokusov a ideálne aj získať podnety ďalších osôb, ich angažovanosť a spoluprácu na zmenu. Jednotlivé iniciatívy v školách sa vždy

vzájomne ovplyvňujú, niektoré sa aj nemusia osvedčiť, v každom prípade zahŕňajú spravidla fázu učenia sa a získavania skúseností. Ak budeme poznať klímu v triede/skupine, môžeme vnímať potreby žiakov citlivejšie a lepšie individualizovať svoj prístup k nim. Úlohou sociálnych pedagógov je monitorovať klímu školy a navrhovať spôsoby, ako ju ovplyvňovať smerom k desegregácii.

NÁVRH POSTUPU PRI ROZVOJI ŠKOLY SMEROM K DESEGREGÁCII

Úspešnosť cesty školy k inklúzii je možné zvýšiť vytvorením *plánu rozvoja školy*, ktorého súčasťou bude aj *plán desegregácie školy*. Potrebné je ich zahrnúť do školského vzdelávacieho programu a všetkých ďalších dokumentov školy (napr. tematické plány školy, školský poriadok atď.), ale aj do ďalších strategických dokumentov v širšej komunite. V spomínaných dokumentoch by mali byť zahrnuté všetky inkluzívne princípy školy.

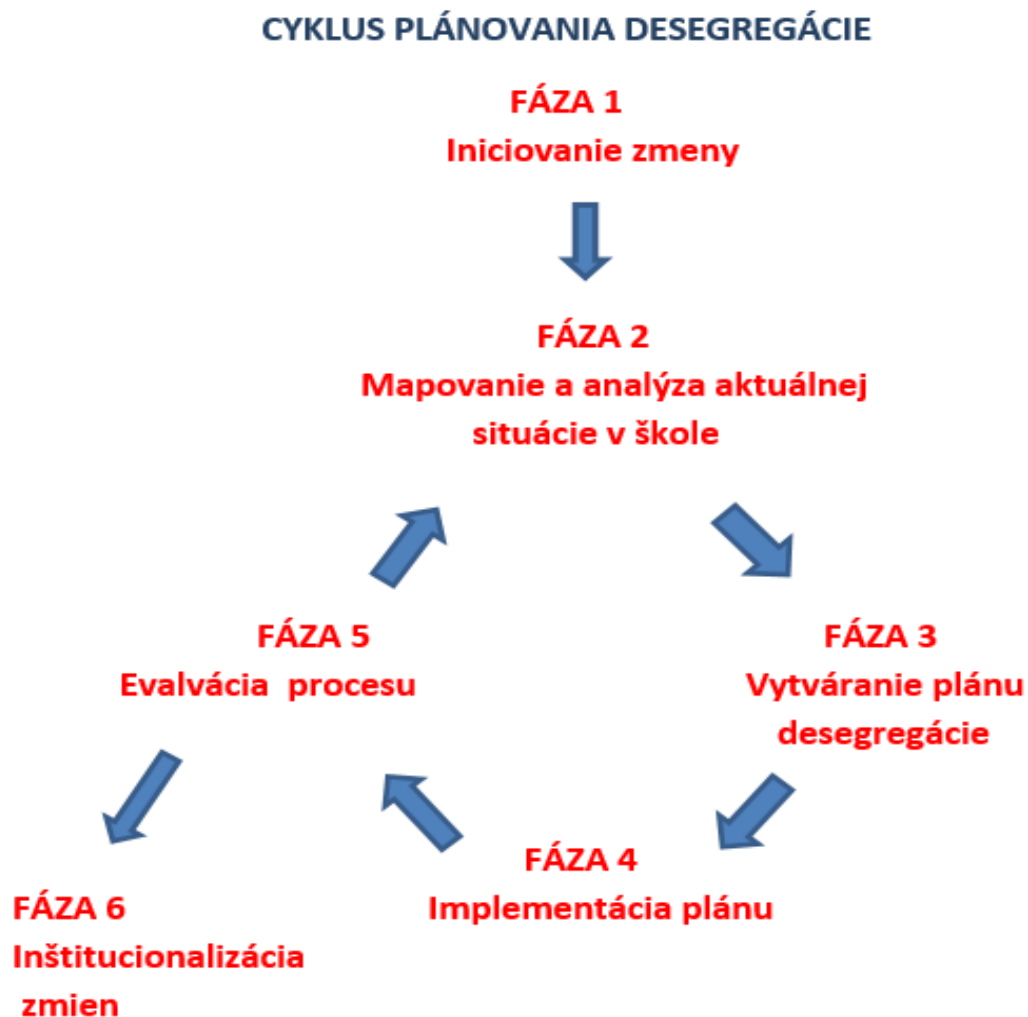
Pri plánovaní rozvoja školy je jednou z úloh sociálneho pedagóga podieľať sa na plánovaní, tvorbe a realizácii **desegregačného plánu školy**. Škola môže vďaka tomuto plánu zväziť nastavenie nových cieľov v budúcnosti alebo nastavenie zmeny už existujúcich podporných opatrení v smere desegregácie.

Proces desegregácie má jednotlivé fázy:

1. fáza: **Iniciovanie zmeny** – začiatok práce s desegregáciou v kontexte inkluzívneho prístupu v škole, stotožnenie sa s myšlienkami inklúzie a s opatreniami desegregácie, vytvorenie étosu, rozhodnutie pre zmenu.
2. fáza: **Mapovanie a analýza aktuálnej situácie v škole** – skúmanie a zisťovanie východiskovej situácie v škole, posúdenie potreby zmeny, mapovanie potrieb školy na základe vybranej metodiky. Identifikácia bariér podporujúcich segregáciu, hľadanie zdrojov na opatrenia desegregácie. (Je možné rozhodnúť sa pre konkrétnu jednu metodiku alebo pre kombináciu viacerých metodík či ich modifikácie: napr. Index inklúzie (2019), Spolu v jednej lavici (2022), Vzdelávanie na okraji (2022), mapovanie klímy školy a klímy v triedach.)
3. fáza: **Vytváranie plánu desegregácie** – vytýčenie priorít a postupných krokov desegregácie.
4. fáza: **Implementácia plánu** – plnenie plánu desegregácie v praxi, realizácia konkrétnych opatrení, intervencií, aktivít a postupov podľa plánu, sledovanie pokroku, prekonávanie prekážok.
5. fáza: **Evalvácia procesu** – monitoring a vyhodnotenie dosiahnutej zmeny podľa plánu, vyhodnotenie opatrení, intervencií, aktivít a postupov.
6. fáza: **Inštitucionalizovanie zmien** – zavedenie postupu do bežnej činnosti organizácie školy.

Desegregácia je dlhodobý, neustály a cyklický proces, celý cyklus sa opakuje najčastejšie od druhej fázy, v ktorej dochádza k opätovnému posúdeniu potreby zmeny, k opätovnému plánovaniu ďalších potrebných krokov a následne k ďalšiemu plneniu plánu desegregácie. Niekedy je potrebné vrátiť sa k inej fáze alebo opakovať celý cyklus od prvej fázy. Návrat k prvej fáze môže byť zvlášť dôležitý, ak pribudli do školy viacerí noví pedagogickí a odborní zamestnanci, zmenilo sa vedenie školy alebo už uplynul dlhý čas od začatia procesu. Naladenie sa na hodnoty, spoločné presvedčenie a étos sa môže v návale práce a bežných dní vytratiť alebo sa posunúť. Diskusia o rozvoji a smerovaní školy by mala prebiehať stále, priebežne sú vyhodnocované pokroky, ako aj potreby ďalšieho rozvoja školy, keď môže byť rozpoznaná nová potreba, ktorá je zaradená do plánovania aj v neskoršej fáze cyklu.

Obrázok: Cyklus plánovania desegregácie

Iniciovanie zmeny

Úspešný proces inklúzie a zavádzanie desegregačných opatrení predstavuje jednu z najnáročnejších zmien školy. Na začiatku práce s inklúziou v kontexte desegregácie je dôležité stotožniť sa s myšlienkami inklúzie a s opatreniami desegregácie, vytvoriť étos podporujúci inklúziu a rozhodnúť sa, že zmena k rozvoju je potrebná. Rozvoj školy má byť zameraný na tvorbu takých podmienok, vďaka ktorým sa môžu v škole bez problémov vzdelávať a dosahovať svoj potenciál všetci žiaci bez rozdielu.

Zmien sa často obávame, aj keď smerujú k niečomu pozitívnemu, pretože predstavujú záťaž a vyžadujú si úsilie a zručnosti. Preto je dôležité, aby sa rozhodnutie o zmene tvorilo spoločne a s porozumením, že zmena sa bude diať postupne, po malých krokoch a so vzájomnou podporou. V tejto fáze je centrálnou témou práca s postojmi k rôznorodosti, akceptácia inkluzívnych hodnôt a miera stotožnenia sa s nimi na úrovni vedenia školy, ale aj na úrovni jednotlivcov. Sociálny pedagóg

by mal najskôr pracovať so sebou samým a svojimi postojmi k rôznorodosti a s presvedčením o plánovaných zmenách.

Iniciatíva rozvoja školy v ideálnom prípade prichádza zo strany vedenia školy. Avšak zmenu v menšom rozsahu môže začať ktokoľvek: napr. zákonní zástupcovia, členovia rady školy, jednotliví OZ a PZ, teda aj sociálny pedagóg. Aj keď nebudú vedenie a všetci aktéri školy presvedčení o nevyhnutnosti zmien v prospech desegregácie, určite má zmysel, aby sa sociálny pedagóg snažil nájsť spojencov na spoluprácu, prezentoval návrhy či iniciatívy smerom k desegregácii a pokúsil sa ich presadiť tam, kde je spolupráca a zhoda prítomná.

Je dôležité reflektovať a skúmať, či plánované rozvojové zmeny sú vnímané ako prospešné pre všetkých. Cieľom totiž nie je len podpora vylúčených žiakov, ale plánované zmeny by mali prispieť k zvýšeniu kvality školy pre všetkých žiakov a všetkých jej aktérov. Nestačia však len pozitívne postoje voči inklúzii či rozmanitosti, nemenej dôležité sú kompetencie PZ a OZ pracovať s rozmanitou skupinou žiakov. O podpornej práci s postojmi, predsudkami, ako pracovať s rozmanitosťou, a taktiež o práci s konfliktmi podrobnejšie hovoríme v inej časti dokumentu (v kapitolách: Práca s postojmi, predsudkami, stereotypmi a ako pracovať s rozmanitosťou v školskom prostredí, Prevencia konfliktov a práca s konfliktmi v školskom prostredí).

Pred ďalšou fázou by mali aktéri zmeny spoločne dospieť v rámci diskusie k spoločnému náhľadu na kľúčové témy v procese desegregácie v kontexte inklúzie. Je dôležité identifikovať potreby spojené so smerovaním školy v tejto oblasti. V rámci diskusie by sa mala medzi sociálnym pedagógom a ďalšími OZ a PZ vyjasniť predstava o tom, ako s desegregáciou v kontexte inklúzie napredovať v konkrétnej škole. Ak však aj všeobecná zhoda nenastane, stále je možné pokračovať v užšom kruhu tých, ktorí sa zhodli, a postupne získavať ostatných na spoluprácu.

Otázky a úlohy pre sociálneho pedagóga, ďalších OZ a PZ pri iniciovaní zmeny:

1. Ako pristupujem k rôznorodosti a ako ju vnímam?
2. Aký mám postoj k žiakom inej kultúry vyskytujúcej sa na mojej škole (napr. k rómskej kultúre)?
3. Myslím si, že je potrebný rozvoj našej školy smerom k inklúzii?
4. Som presvedčený o pozitívnom dosahu zmeny k inklúzii pre všetkých?
5. Čo si predstavujem pod pojmom desegregácia/segregácia v škole?

Mapovanie a analýza aktuálnej situácie v škole

Pred samotným procesom plánovania konkrétnych opatrení desegregácie je potrebné zistiť východiskovú situáciu na škole a vstupné podmienky. Na hodnotenie kvality kultúry a prostredia školy môže sociálny pedagóg využiť výsledky vlastných hodnotiacich aktivít a iné rozmanité zdroje informácií:

- analýza klímy triedy, klímy školy, sociálnych vzťahov a atmosféry v skupine/triede, individuálne charakteristiky dieťaťa/žiaka vychádzajúce z jeho sociokultúrneho prostredia,
- dotazníky pre rodičov, pracovníkov školy a žiakov,
- záznamy rozhovorov, konzultácií, pozorovaní atď.

V kompetencii sociálneho pedagóga je využívať štandardné metódy a nástroje pedagogickej a sociálnopedagogickej diagnostiky (dotazník, pozorovanie, rozhovor, sociometria atď.), poznávať sociokultúrne prostredie a vzťahy v rodine, triede, škole, medzi rovesníkmi, v širšom sociálnom prostredí.

Hodnotné môžu byť informácie od ostatných PZ/OZ a iných zamestnancov na škole, ale tiež informácie od žiakov školy alebo od rodičov/ZZ, od zriaďovateľa alebo z rôznych dokumentov školy:

- školský vzdelávací program,
- školský poriadok a jeho prílohy, ako je napr. smernica prevencie a riešenia šikanovania na škole,
- záznamy o riešení šikanovania,
- hlásenia o vymeškaných hodinách pre zriaďovateľa,
- hlásenia o počte neospravedlnených hodín pre ÚPSVaR,
- listinné dôkazy k záškoláctvu žiaka pre Policajný zbor SR,
- informácie o zanedbávaní školskej dochádzky pre zriaďovateľa,
- dotazníky pre rodičov, pracovníkov školy a žiakov,
- záznamy rozhovorov, konzultácií, pozorovaní výchovno-vzdelávacieho procesu atď.,
- výročné správy školy, správy školskej inšpekcie atď.

Je možné, že niektoré východiskové podmienky a informácie sa nebudú dať hodnotiť z pohľadu sociálneho pedagóga, ale z pohľadu iných PZ a OZ. Takúto situáciu môžeme zobrať ako podnet na získanie informácií od tých, ktorí danú oblasť hodnotiť môžu.

Štandardnou metódou na získanie realistického pohľadu na inštitúciu z rôznych hľadísk vrátane vzťahu k desegregácii na úrovni školy je SWOT analýza. Používa sa na identifikáciu silných a slabých stránok, ohrození a príležitostí do budúcnosti. Spočíva v klasifikácii a hodnotení jednotlivých faktorov ovplyvňujúcich úspešnosť inštitúcie (v našom prípade školy). Úlohou SWOT analýzy je identifikovať a zdôrazniť tie faktory, ktoré budú mať pre školu zásadný význam pri dosahovaní cieľov desegregácie a umožnia určiť úroveň budúceho vývoja.

Koštrnová, Ustohalová a Verešová (2020) uvádzajú, že silné a slabé stránky sú faktory, ktoré vychádzajú z vnútorného prostredia školy, a tá ich môže zmeniť alebo ovplyvniť. Príležitosti a ohrozenia vychádzajú z vonkajšieho prostredia a je potrebné ich brať do úvahy pri príprave strategických plánov a prispôbiť sa im.

Skratka SWOT znamená skratku názvov skupín, do ktorých sa jednotlivé faktory zaraďujú:

- **S** – strengths – silné stránky,
- **W** – weaknesses – slabé stránky,
- **O** – opportunities – príležitosti,
- **T** – threats – ohrozenia.

Treba mať neustále na pamäti, že SWOT vyplníme vo vzťahu ku konkrétnemu zámeru – v našom prípade k podpore desegregácie. Inými informáciami by sme totiž vyplnili nižšie uvedenú maticu, ak by sme robili analýzu školy napr. vo vzťahu k rozvoju školského podporného tímu alebo vo vzťahu k podpore nadaných žiakov na škole a pod. Hodnotiť školu by mali viaceré osoby pre objektivnejší pohľad a zachytenie rôznych aspektov školy – iné silné stránky vidí sociálny pedagóg a iné napr. učiteľ matematiky či telesnej výchovy. Zaujímavý môže byť aj pohľad samotných žiakov školy, pre ktorých sa však zadanie otázok musí zjednodušiť. Dôležité je tiež vyplniť uvedenú maticu čo najkonkrétnejšie – čím jasnejší bude popis v jednotlivých oknách matice, tým jednoduchšie sa bude tvoriť následne plán desegregácie s konkrétnymi aktivitami nadväzujúcimi na silné stránky a dorovnávajúcimi slabé stránky. Po realizácii SWOT analýzy by sme mali mať k dispozícii konkrétne podnety, ktoré sa môžu stať zdrojom na uvažovanie o prioritách ďalšieho rozvoja školy.

Tabuľka č. 2 Príklad spracovania SWOT analýzy k desegregácii v škole

<p>Silné stránky/zdroje (Na čom môžeme stavať v oblasti desegregácie? Čo sa nám už darí? Na čo sme hrdí? Za čo dostávame pozitívnu spätnú väzbu?)</p>	<p>Slabé stránky/priestor na rozvoj (Čo potrebujeme zlepšiť, aby sme sa posunuli v desegregácii? Kde máme rezervy? Na čo nás iní upozorňujú? Čo radšej neprezentujeme, k čomu sa nehlásime? Akým bariéram čelíme?)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - Vízia, ciele a hodnoty školy (napr. v dokumentoch školy, komunikácia školy navonok i dovnútra, uplatňovanie participatívneho prístupu, klíma a kultúra školy a pod.). - OZ, PZ a ostatní zamestnanci školy (napr. počet OZ v ŠPT, postoje a kompetencie PZ a OZ, dobre definované roly a zodpovednosti jednotlivých členov, absolvované vzdelávania, realizácia supervízie na škole a pod.). - Spolupráca v rámci školy (napr. podpora vedenia, koordinácia školského podporného tímu, spolupráca OZ a PZ, zapájanie ostatných zamestnancov a pod.). - Spolupráca s ľuďmi/organizáciami/komunitou mimo školy (napr. aktivity MVO pre školy, spolupráca s rodičmi a širšou komunitou, preventívne aktivity ÚPSVaR, spolupráca s CVČ, CPP a ŠCPP a pod.). - Žiaci (napr. práca s nadanými žiakmi, školský parlament, žiacka participácia, peer preventívne programy a rovesnícky mentoring a pod.). - Fungujúce opatrenia, aktivity a programy v škole (napr. preventívne programy, zážitkové učenie, inovatívne metódy výučby, metódy a 	<ul style="list-style-type: none"> - Vízia, ciele a hodnoty školy (napr. nedostatočne definované, deklarované, ale neuplatňované, neinkluzívne hodnoty a ciele školy, nedostatočná alebo mátuca komunikácia školy navonok i dovnútra, autoritatívne riadenie, nereflektovaná klíma a kultúra školy a pod.). - OZ, PZ a ostatní zamestnanci školy (napr. počet OZ v škole, neexistujúci ŠPT, postoje a kompetencie PZ a OZ, nedostatočne definované roly a zodpovednosti jednotlivých členov, chýbajúce vzdelávania a supervízia na škole a pod.). - Spolupráca v rámci školy (napr. nedostatočná podpora vedenia, nedostatočná koordinácia činností ŠPT, nevyhradený čas na výmenu informácií a spoluprácu OZ a PZ a pod.). - Spolupráca s ľuďmi/organizáciami/komunitou mimo školy (napr. nesúlady medzi hodnotami zapojenou MVO a školou, náročné udržiavanie kontaktu s rodičmi a širšou komunitou, nedostatočná komunikácia s CPP a ŠCPP a pod.). - Žiaci (napr. chýbajúci školský parlament, šikanovanie, segregované triedy, jednotliví

<p>aktivity v rámci formálneho a neformálneho vzdelávania, školské a triedne pravidlá, efektívne opatrenia na úrovni školy, na úrovni tried a ročníkov a pod.).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Financovanie a materiálno-technické vybavenie (napr. fyzické priestory školy, rekonštrukcie, vybavenie tried a pod.). - Iné (napr. metodické vedenie). <p>Príležitosti (Aké pozitívne príležitosti sa nachádzajú mimo školy, ktoré môžu škole pomôcť v iniciatíve desegregácie?)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Na úrovni štátu (napr. strategické dokumenty v oblasti desegregácie, práce s mládežou, legislatíva, financovanie, spolupráca so štátnymi inštitúciami a pod.). - Na úrovni kraja (napr. stratégie na úrovni kraja, príležitosti na spoluprácu v rámci kraja a pod.). - Na úrovni obce (napr. spolupráca so zriaďovateľom a miestnou samosprávou, opatrenia na úrovni obce, financovanie, okrúhle stoly s aktérmi na miestnej úrovni a pod.). - MVO (napr. iniciatívy MVO na úrovni obce smerom k vylúčeným skupinám, komunitné centrá a pod.). - Zahraničná spolupráca. - Spolupráca medzi školami. - Možnosti profesijného rozvoja (napr. ponuka vzdelávania, supervízia a ďalšie podoby 	<p>žiaci vylučovaní z kolektívu, jazyková bariéra, nízky hygienický štandard a pod.).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Chýbajúce a neefektívne opatrenia a aktivity v škole (napr. jednorazové a neefektívne preventívne aktivity, prednášky a besedy s nízkym dosahom, neefektívne metódy a aktivity v rámci formálneho a neformálneho vzdelávania, nejasné a nekontrolované pravidlá a pod.). - Financovanie a materiálno-technické vybavenie (napr. viacero oddelených budov školy, fyzické priestory školy podporujúce segregáciu, chýbajúce vybavenie tried a pod.). - Iné (napr. vysoká fluktuácia OZ a PZ, chýbajúce skúsenosti s podávaním projektov). <p>Ohrozenia (Akým ohrozeniam zvonka škola čelí a ktoré môžu brániť iniciatíve desegregácie?)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Na úrovni štátu (napr. chýbajúca a nedostatočná legislatíva, financovanie a pod.). - Na úrovni kraja (napr. chýbajúce stratégie na úrovni kraja, problémy týkajúce sa infraštruktúry, dopravy a pod.). - Na úrovni obce (napr. nedostatočná podpora zo strany samosprávy a pod.). - MVO (napr. protichodné ciele a nesúlad iniciatív zo strany MVO, školy a pod.). - Financovanie (napr. chýbajúce projektové výzvy týkajúce sa témy desegregácie, nezáujem sponzorov a pod.). - Iné (demografické a sociálne javy a pod.).
--	---

profesijného rozvoja od externých poskytovateľov a pod.). - Financovanie (napr. projektové výzvy, nadácie, sponzori a pod.). - Iné (napr. demografické a sociálne javy, a pod.).	
--	--

Po dôkladnom zmapovaní, analýze a vyhodnotení aktuálnej východiskovej situácie v škole by mali byť identifikované silné stránky školy a príležitosti pre školu, ale aj odhalené slabé stránky a ohrozenia, ktoré sú bariérou pri budovaní desegregácie. SWOT analýza má pomôcť pri identifikovaní bariér a príčin vedúcich k segregácii a s tým súvisiacich vytýčení priorít a postupných krokov desegregácie. Cieľom je v čo najširšej spolupráci prediskutovať tieto aspekty a následne ich formulovať v pláne desegregácie školy alebo v iných čiastkových plánoch a cieľoch.

Pre podrobné mapovanie aktuálnej situácie školy, hodnotenie potrieb školy a plánovanie rozvoja školy môže sociálny pedagóg spolu s ďalšími aktérmi využiť dostupné metodiky, ktoré venujú pozornosť budovaniu inkluzívnej kultúry a inkluzívneho prostredia na úrovni škôl na Slovensku, v ktorých nájdeme overené strategické kroky, podrobne popísané jednotlivé princípy, konkrétne metódy a nástroje. Rozhodnúť sa môžu pre konkrétnu jednu metodiku alebo pre kombináciu viacerých metodík či ich modifikácie, napr. Index inklúzie, 2019, Metodický materiál desegregácie škôl: Spolu v jednej lavici, 2022 (metodiky stručne popisujeme v prílohe č. 1). Podrobnejší popis, ako pracovať s Indexom inklúzie (Príručkou na rozvoj škôl s dôrazom na inkluzívne hodnoty) pri plánovaní desegregácie školy uvádzame v prílohe č. 2 a v prílohe č. 3.

Ďalšie metodické materiály sú voľne dostupné na týchto odkazoch:

Metodická príručka Vzdelávanie na okraji (Eduroma, 2022)

Metodika zapájania zraniteľných skupín na lokálnej úrovni (2020)

Školy proti segregácii (2017)

Metodika podporujúca inkluzívne vzdelávanie v školách (2015)

Odpovede na otázky (de)segregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku (2011)

Inšpiráciu môžu nájsť aj v metodických materiáloch z Českej republiky, napr.:

Doporučení veřejné ochránkyně práv ke společnému vzdělávání rómských a nerómských dětí ČR (2017)

Kolektív autorov. „Mají na to – Jak podpořit sociálně znevýhodněné děti na ZŠ“ (2013)

Otázky a úlohy pre sociálneho pedagóga a ďalších OZ a PZ pri zisťovaní a analýze aktuálnej situácie v škole:

1. Pokúste sa vytvoriť SWOT analýzu vašej školy v smere desegregácie.
2. Identifikujte tie faktory, ktoré budú mať pre školu zásadný význam pri dosahovaní cieľov desegregácie a umožnia určiť úroveň budúceho vývoja.

Vytváranie plánu desegregácie

Plán desegregácie by mal formulovať konkrétne kroky a podporné opatrenia desegregácie. Potrebné je v ňom popísať zmenu, ktorú chce škola dosiahnuť, a zdefinovať si cieľ – čo má byť výsledkom desegregácie. Dobré je začať s krátkodobými cieľmi, ktoré pri úspechu motivujú k dlhodobjším snahám a cieľom. Potrebné je určiť si cieľové skupiny, pre koho bude mať splnenie plánu prínos, a stanoviť si časový harmonogram minimálne na jeden školský rok. Plán by mal obsahovať popis jednotlivých opatrení a aktivít vrátane uvedenia termínov ich splnenia. Taktiež by v pláne mali byť uvedené zapojené subjekty či osoby, ktoré za konkrétne plnenie jednotlivých opatrení desegregácie budú zodpovedné, a taktiež stanovený spôsob monitoringu a hodnotenia realizácie plánu.

Dôležité je zohľadňovať lokálne podmienky, v akých sa škola nachádza, a prispôbiť im realizované opatrenia. Podľa metodiky Spolu v jednej lavici (2022) východisková situácia, keď s desegregáciou začíname prvýkrát, predstavuje príležitosť školy začať v oblasti základných opatrení budovania modelu inkluzívnej školy a znižovania vplyvov segregácie. Na škole, ktorá je na začiatku cesty inklúzie, by ste si mali vytvoriť krátkodobé plánovanie desegregácie (napr. 1 rok). V prípade dlhodobjších cieľov v pláne desegregácie je vhodné si ich rozčleniť na menšie čiastkové ciele, ktoré sú za obdobie jedného roku zvládnuteľné. Využiť tu môžete sieťovanie s organizáciami a inštitúciami, ktoré majú už s inkluzívnou stratégiou skúsenosť (ušetrí to čas a námahu). Odporúča sa spolupracovať so školou, ktorá má podobný kontext, situáciu a vymieňať si spoločne rady a skúsenosti. Zavádzanie podporných opatrení desegregácie by malo byť postupné, pretože je to dlhodobý a náročný proces, nemôžeme očakávať zmeny v krátkom časovom úseku. Pri vytváraní plánu môžete vyskúšať napr. konzultácie o tejto téme s rôznymi odborníkmi z praxe, prostredníctvom vzájomnej výmeny skúseností medzi PZ/OZ z rôznych škôl, skúmaním „dobrej praxe“ u nás aj v zahraničí, štúdiom odborných metodík k danej téme atď.

Sociálny pedagóg, ako odborný zamestnanec školy, je kompetentný spolupracovať so školskou komunitou a podieľať sa na rozvoji školy. Tvorba plánu desegregácie môže byť dlhodobším procesom, ktorý nie je iba v kompetencii sociálneho pedagóga, avšak sociálny pedagóg sa môže na jeho tvorbe podieľať pri plánovaní konkrétnych krokov realizácie v oblasti jeho pôsobnosti.

Sociálny pedagóg sa môže pokúsiť vytvoriť skupinu na plánovanie rozvojových aktivít smerom k desegregácii a zapojiť do spolupráce dôležitých aktérov. Vhodné je priame zapojenie PZ a OZ, asistentov učiteľa a ďalších zamestnancov školy, zákonných zástupcov, komunitných lídrov, zriaďovateľa, sociálnych pracovníkov, mimovládne organizácie alebo metodická podpora zo strany NIVAM, VÚDPaP, pedagogických fakúlt atď. Dobré je mať v tomto procese podporu od vedenia školy. Na získanie týchto aktérov na spoluprácu je vhodné, aby mal sociálny pedagóg ako iniciátor zmeny na daný zámer pripravenú stratégiu a kroky podpory aj smerom k vedeniu. V prípade, ak vedenie nie je naklonené spolupráci a vytvoreniu plánu desegregácie školy, sociálny pedagóg má stále možnosť si napláňovať jednotlivé kroky v smere desegregácie vo vlastnom pláne svojej činnosti a realizovať ich v rámci svojej pracovnej náplne.

Otázky a úlohy pre sociálneho pedagóga, ďalších OZ a PZ pri tvorbe plánu desegregácie:

1. Čo si predstavujete pod pojmom „plán rozvoja školy“? Čo všetko by mal takýto plán obsahovať?

2. Má vaša škola vypracovaný plán rozvoja školy? Ak áno, ako je konkrétne nastavený? Obsahuje aj plán desegregácie školy?
3. Pri tvorbe plánu si identifikujte podporné opatrenia a aktivity desegregácie:
 - ktoré momentálne fungujú dobre a chcete v nich pokračovať,
 - ktoré sú už zavedené, ale potrebujú vylepšiť,
 - ktoré úplne chýbajú,
 - ktoré sú možnými prioritami a ktorým je potrebné sa venovať v rámci ďalšieho rozvoja školy.
4. Pokúste sa vytvoriť čiastkový návrh plánu desegregácie vašej školy. Podľa uváženia a vlastného výberu využite pri jeho tvorbe buď metodický materiál desegregácie škôl: Spolu v jednej lavici, alebo Index inklúzie ako príručku na podporu rozvoja školy, alebo metodickú príručku Vzdelávanie na okraji.

Implementácia plánu

Táto fáza predstavuje plnenie plánu desegregácie v praxi, realizovanie konkrétnych podporných opatrení desegregácie, intervencií, aktivít a postupov podľa plánu, sledovanie pokroku a prekonávanie prekážok v realizácii. Pre úspešnú desegregáciu nemožno k jednotlivým opatreniam pristupovať oddelene. Iba ich kombinácia má potenciál zmeniť existujúci nevyhovujúci stav a zároveň zabrániť javu známemu ako resegregácia.

Pri realizácii podporných opatrení desegregácie, ako sme už spomínali, je zásadná spolupráca významných aktérov: PZ/OZ, vedenia škôl, žiakov a ich rodičov, zriaďovateľa škôl, ktorým je najčastejšie obec, mimovládnych organizácií a iných relevantných odborníkov v rámci multidisciplinárneho prístupu. Kľúčové je aj zapojenie subjektov, ktoré sa nezaobierajú priamo vzdelávaním, ale ktoré hrajú dôležitú úlohu v celkovom kontexte desegregácie na úrovni školy (napr. odbor sociálnej starostlivosti mestského úradu, úrad sociálnoprávnej ochrany detí, terénni sociálni pracovníci a mestská polícia). Je vhodné, aby spolupráca všetkých významných aktérov pri sérii desegregačných krokov bola uvedená už v desegregačnom pláne. Bližšie sa téme spolupráce sociálneho pedagóga s ďalšími aktérmi venujeme v kapitole: Možnosti multidisciplinárnej spolupráce pri desegregácii v škole.

Jednotlivým podporným opatreniam a aktivitám, ktoré by mali byť súčasťou plánu desegregácie, možnosti ich implementácie a uplatnenia v praxi sa podrobnejšie venujeme v kapitole: Opatrenia a aktivity podporujúce proces inkluzívnej kultúry školy, inkluzívneho prostredia školy a desegregácie v škole.

Evalvácia procesu

Plnenie školského desegregačného plánu je dôležité pravidelne monitorovať a vyhodnocovať. Ak chceme získať zásadné a komplexné informácie, hodnotenie by sa malo zamerať na všetky cieľové skupiny (žiacov/rodičov/PZ/OZ), nie iba na skupinu žiakov.

Posúdenie procesu, čiže „evalvácia nie je iba nástrojom hodnotenia realizovanej činnosti, ale môže byť indikátorom a východiskom pre ďalšie plánovanie“ (Miovský, 2005, s. 34). Výsledky evalvácie by mali byť postavené na dvoch typoch informácií – *kvalitatívne*, ktoré obsahujú zhodnotenie, či boli

navrhnuté ciele a indikátory naplnené, a *kvantitatívne*, kde hodnotíme počet zrealizovaných podporných opatrení a aktivít, ktoré boli realizované v rámci jednotlivých cieľových skupín.

Proces evalvácie by mal mať praktické dosahy pri navrhovaní zmien v konkrétnej škole. V našom prípade hľadá odpovede na otázky súvisiace s opodstatnenosťou cieľov inklúzie/desegregácie, rozvojom školy či inými možnými zlepšeniami.

V rámci monitorovania procesu a efektívneho smerovania aktivít na vytýčené ciele je dobré vykonávať hodnotenie aj priebežne. Nástroje a spôsob hodnotenia je potrebné určiť a dohodnúť vopred už pri tvorbe plánu. Napĺňanie nastavených cieľov sa odporúča overovať raz za rok, niektoré častejšie podľa potreby.

V procese hodnotenia môže sociálny pedagóg postupne hľadať hodnotiace nástroje na sociálnopedagogickú činnosť pri rozvoji školy a efektívny spôsob evalvácie. Odporúčané materiály a metodiky (uvádzame v prílohe č. 1) obsahujú hodnotiaci proces (napríklad metodický materiál Spolu v jednej lavici alebo príručka Indexu inklúzie). Ak ich sociálny pedagóg v spolupráci s ďalšími PZ/OZ a inými ľuďmi použil už v procese plánovania pri vytváraní plánu desegregácie, môže sa nimi inšpirovať aj pri monitoringu a hodnotení plnenia desegregačného procesu alebo pri vytváraní vlastných nástrojov na evalváciu.

Po vyhodnotení plnenia cieľov podľa plánu a vyhodnotení plnenia jednotlivých podporných opatrení je vhodné interpretovať závery a napísať evalvačnú správu. Vypracovanie evalvačných správ je zodpovednosťou celého tímu a každý k nemu prispieva svojím odborným názorom. Za realizáciu evalvácie by nemal byť zodpovedný len sociálny pedagóg (alebo iný jednotlivec), ale konkrétni zástupcovia skupiny aktérov, ktorí sa podieľali aj na plánovaní a príprave plánu desegregácie.

Na základe záverov evalvácie sa rozhodneme, akým spôsobom budeme v nastavenom pláne desegregácie pokračovať v nasledujúcom období, prípadne či je potrebné doplniť alebo upraviť ciele vzhľadom na potreby školy. Závery evalvácie by mali byť prezentované všetkým spolupracovníkom pri desegregačnom procese, ale aj širšej odbornej a laickej verejnosti.

Otázky a úlohy pre sociálneho pedagóga a ďalších OZ a PZ pri posúdení procesu:

1. Aké konkrétne údaje zbierame, aby sme vedeli, nakoľko sa približujeme k vopred stanoveným cieľom podľa plánu desegregácie?
2. Ktoré konkrétne kvalitatívne a ktoré kvantitatívne informácie zisťujeme?
3. Aké konkrétne aktivity a programy prevencie a intervencie sa na vašej škole osvedčili?
4. Plánujete v niektorých aktivitách pokračovať naďalej?
5. Ktoré kroky sa neosvedčili? Budete v nich pokračovať aj naďalej alebo ich vynecháte?
6. S kým sa osvedčila na škole spolupráca pri realizácii spomínaných aktivít?
7. Akú cieleňú stratégiu využívate v triede alebo v skupine pri práci so zmiešaným kolektívom žiakov?
8. Aké techniky, stratégie a postupy používate, aby ste podporili a zvýšili spoluprácu medzi rôznymi žiakmi?

Inštitucionalizovanie zmien

Poslednou fázou je zavedenie overených a účinných intervencií, aktivít, postupov a ďalších podporných opatrení desegregácie do štandardnej činnosti konkrétnej školy. Účinné podporné opatrenia sa stávajú prijatým a zaužívaným spôsobom práce OZ a PZ školy a nie sú doménou izolovaných snáh o zlepšenie. Dôležité je okrem záverov evalvácie brať do úvahy i dlhodobú udržateľnosť jednotlivých rozvojových aktivít na konkrétnej škole. Proces zmeny školy prebieha neustále a proces budovania inkluzívnej školy je dlhodobý a nikdy sa nekončí. Škola aj naďalej vytvára priestor na možnosť spätnej väzby od všetkých aktérov desegregačného procesu s cieľom zlepšovať inkluzívnu kultúru školy.

BARIÉRY A HĽADANIE ZDROJOV OPATRENÍ INKLÚZIE A DESEGREGÁCIE

Kľúčovým predpokladom úspešného zavedenia opatrení inklúzie a desegregácie je včasné identifikovanie bariér (prekážok), ale zároveň aj potrieb jej všetkých aktérov (OZ, PZ, vedenie školy, žiaci, zákonní zástupcovia atď.). Na to, aby to bolo možné, je potrebné zmapovať podrobne momentálnu situáciu na škole a pokúsiť sa nájsť zdroje (príležitosti) vhodnej podpory. Do úvahy treba brať celý kontext, v ktorom sa škola nachádza. Každá škola bude mať odlišné podmienky, zameranie a prax, pretože každá škola reaguje na špecifické potreby detí, pedagógov aj podmienky, ktoré sa stále vyvíjajú. Dôležité je zamerať sa na to, s čím sa dá pracovať už v aktuálnej situácii a čo podporí rozvoj inkluzívneho prostredia.

Bariéry v inkluzívnom vzdelávaní môžeme nájsť vo všetkých aspektoch pôsobenia školy, vo vzťahoch, priamo v prostredí školy, v rámci komunity v okolí školy, v miestnej i štátnej politike. Bariéry môžu byť fyzické, informačné, komunikačné, psychické aj sociálne. Aby bola zabezpečená udržateľnosť myšlienky „podporovať vytvorenie inkluzívnej kultúry a prostredia“ (nielen v škole, ale v celej komunite) a vytváranie podmienok na bezproblémový prístup detí z MRK, SZP a ďalších vylúčených skupín k predškolskému a školskému vzdelávaniu, je dôležité identifikovať všetky potreby a bariéry.

Horňáková, M. (2014), uvádza že v systéme fungovania súčasnej školy sú rôzne bariéry pre zavedenie inklúzie (chýbajúce učebné materiály a pomôcky, priestorové bariéry, nedostatočné personálne vybavenie škôl, absencia odborníkov, ktorí sú pripravení pracovať s deťmi so znevýhodnením a poskytovať odbornú podporu pre PZ a OZ, chýbajúci supervízori a metodici pre inkluzívne vzdelávanie, očakávanie, že učitelia budú zvládať prácu navyše).

Bariéry je nutné identifikovať predovšetkým preto, aby bolo jasné, na aké oblasti zamerať podporné opatrenia. Školy, ktoré bojujú so segregáciou, sa bez identifikácie všetkých zásadných bariér nepohnú smerom k pozitívnej zmene. Identifikovať je potrebné všetky zásadné potreby a problémy školy a jej aktérov. Dôležité je následne zmapovať všetky vnútorné aj vonkajšie možnosti zdrojov a podpory smerom k desegregácii.

Veľkou bariérou pri desegregácii na úrovni školy je často nedostatok informácií, chýbanie príležitostí na výmenu informácií alebo nepochopenie zmyslu inklúzie a desegregácie, zmyslu vytvárania inkluzívnej kultúry v škole. Bariéry vznikajú aj tam, kde chýba vízia inkluzívnej školy. Vytvorenie bezpečného prostredia na výmenu informácií je predovšetkým záležitosťou vedenia školy, ale môže sa na jeho vytváraní podieľať aj sociálny pedagóg, ideálne v spolupráci so školským podporným tímom.

Ďalšou bariérou sú často postoje vedenia, odborných, pedagogických a iných zamestnancov školy k deťom so znevýhodnením či z inej kultúry. Vznikajú aj v interakcii medzi PZ/OZ a žiakmi, medzi žiakmi navzájom v triedach alebo v rámci celej školy. Kultúrne vylúčenie, ktoré stojí žiakovi na ceste k úspechu vo vzdelávaní, je rovnako závažný problém, ako aj iné vyčlenenie v kolektíve či spoločnosti.

Bariérou zavedenia zmeny sú často samotní rodičia detí, či už z majority, alebo z minority. Nechápu inklúziu a zmysel vytvárania rôznorodého prostredia v škole. Rodičia detí môžu práve od sociálneho pedagóga a ďalších OZ/PZ v škole získať vysvetlenie, že takáto škola poskytuje sociálne zručnosti aj pre bežný život a fungovanie v spoločnosti, že ukazuje skutočný obraz o rozmanitosti, ktorá je a aj

bude vždy súčasťou všetkých sociálnych vzťahov aj mimo školy. Úlohou sociálneho pedagóga tu môže byť osvetová a mediačná činnosť.

Okrem mnohých iných problematických oblastí u žiakov, ktorí pochádzajú z inopodnetného prostredia, sú bariéry v nedostatočnej motivácii k školskému vzdelávaniu zo strany rodičov a taktiež s tým často súvisiaca zvýšená absencia žiakov. Vhodné je zistiť, z akého sociálneho a ekonomického prostredia žiak pochádza, aké sú hodnoty a vzťahy v rodine, aké je vzdelanie jeho rodičov, kto je kľúčový partner a komu najviac dieťa dôveruje v rodine, akými zdrojmi podporujúcimi učenie disponuje v domácom prostredí a následne vyhodnotiť, aký je efekt týchto premenných na vzdelávanie žiaka. Dieťa z nízkeho sociálno-ekonomického prostredia bude mať s najväčšou pravdepodobnosťou bez ďalšej cielenej podpory od školy horší prospech. Trvalý neúspech vo vzdelávaní ovplyvňuje spokojnosť žiaka, čo v konečnom dôsledku ovplyvňuje správanie všetkých žiakov a klímu triedy aj klímu celej školy.

Bariérou zo strany rodičov je často aj nedôvera v školu, nedôvera k podporným opatreniam, ktoré iniciuje škola smerom k dieťaťu atď. V rámci rešpektujúcej komunikácie s rodičmi je nutné postupne budovať dôveru. Pri zvyšovaní dôvery môže pomôcť sociálny pedagóg, ktorý vysvetlí dôležitosť podporných opatrení a intervencií. Citlivá komunikácia dôležitosti podpory (hodnoty, cieľ) so všetkými žiakmi, rodičmi i pedagógmi školy je nutná, aby nedošlo k stigmatizácii prijatia podpory.

Rizikom je taktiež nedôvera rodičov k voľnočasovým aktivitám a s tým súvisiaca neúčast na formálnom vzdelávaní detí a žiakov, ktorí to najviac potrebujú. Riešením je komunikácia sociálneho pedagóga a celého školského podporného tímu so žiakmi, s rodinou a získavanie ich dôvery k týmto aktivitám. U žiakov z etnických menšín je vhodné podporovať motiváciu a dochádzku na voľnočasové aktivity (ŠKD, záujmové útvary, CVČ) pomocou zapojenia prvkov z ich kultúrnej tradície. Využiť je možné vhodnú literatúru (rozprávky, príbehy), hudbu, film alebo aj aktivity spojené s nejakými významnými osobnosťami, ktoré patria k danej etnickej menšine. Ako vhodné riešenie sa javí aj zabezpečenie sprievodu žiakov na doučovanie a krúžky mimo školy.

Škole často chýbajú finančné prostriedky na zabezpečenie materiálno-technického vybavenia, aj personálnych a odborných kapacít. Cesty a nástroje na získanie prostriedkov na zabezpečenie financovania rôznych podporných opatrení a aktivít pre znevýhodnené deti ponúka spolupráca so zriaďovateľom (súhlas zriaďovateľa s prijatím finančného daru), financovanie niektorých aktivít zriaďovateľom (napr. príspevky na lyžiarske kurzy, plavecké kurzy, adaptačné kurzy, poplatky za školský klub detí atď.). Dôležitá je dobrá orientácia vedenia školy alebo PZ/OZ, napríklad aj sociálneho pedagóga, ktorý bude neustále sledovať projekty, možnosti čerpať prostriedky z rôznych grantov, nadácií, nadviaže spoluprácu so združením rodičov školy, s lokálnymi sponzormi atď. Môžu sa tak získať financie na aktivity žiakom, ktorí nie sú schopní príspevky uhradiť.

Ďalšiu prekážku predstavujú komunikačné a jazykové bariéry. Mnoho sociálne znevýhodnených žiakov má z rôznych dôvodov nižšiu slovnú zásobu a tým aj obmedzenú možnosť komunikácie. Pri rozvíjaní slovnej zásoby u žiakov a naprávaní chýb vo výslovnosti môže sociálny pedagóg využiť podporu zo strany špeciálneho pedagóga, asistenta pedagóga alebo je vhodné zabezpečiť aj logopéda. Najmä u žiakov s odlišným materinským jazykom sa môžu problémy objavovať nielen v komunikácii so žiakom, ale aj v komunikácii s jeho rodičmi. V tomto prípade je dôležité, aby sociálny pedagóg prispôbil spôsob komunikácie jazykovému kódu žiaka a rodiča. Môže využiť aj dostupné formy tlmočenia (tlmočník, online prekladač) alebo augmentatívne pomôcky (fotografie, piktogramy). Jazyková bariéra je druh sociálneho znevýhodnenia, ktoré dieťa/žiaka znevýhodňuje pri

vyučovaní, ale aj v rámci celkového života v škole aj v spoločnosti. Prekonanie tejto bariéry je dôležitou podmienkou úspešného vzdelávania. Vhodnou cestou je napr. v škole zamestnať pracovníka z vylúčenej komunity.

Diagnostika školskej pripravenosti sa robí len v slovenskom jazyku, čo predstavuje tiež jazykové znevýhodnenie pre deti z inojazyčného prostredia.

Niekedy je bariérou nedostatočná spolupráca s poradenskými centrami, s inými inštitúciami a organizáciami mimo školy. Keď je to tak, je potrebné iniciovať túto zmenu smerom k vytvoreniu spolupráce alebo ju zintenzívniť. Iniciatívu môže prevziať aj sociálny pedagóg.

V správe z výskumu realizovaného Štátnou školskou inšpekciou (2020) riaditelia škôl jednoznačne potvrdili, že inkluzívne vzdelávanie považujú za prirodzenú súčasť života školy. Prítomnosť akýchkoľvek odlišností a inakosti vnímali ako príležitosť a nie ohrozenie. Personálne zabezpečenie PZ a OZ však spôsobovalo značné bariéry pri vytváraní inkluzívnych podmienok všetkým žiakom. Na školách chýbajú kompletné školské podporné tímy z hľadiska personálneho zabezpečenia.

Ďalšie zistenia výskumu potvrdzujú, že sociálna blízkosť jednotlivcov k žiakom so ŠVVP (špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami), a osobitne k skupine žiakov zo SZP, môže byť do veľkej miery ovplyvnená klímou v triede/kolektíve, ale aj odlišným sociálno-kultúrnym prostredím, osobnými skúsenosťami i skúsenosťami iných autorít. Väčšina žiakov skupinu žiakov so ŠVVP a SZP formálne prijímala ako prirodzenú súčasť kolektívu a vzťahy medzi nimi boli relatívne funkčné, čo malo vplyv na celkovú atmosféru triedy. Avšak žiaci so ŠVVP a SZP prežívali v kolektívoch triedy istú mieru odmietania, exklúzie. Bariéry, ktoré bránili v rozvoji kamarátskych vzťahov, mohli vychádzať z rôznych predsudkov, z oslabenia svojej vlastnej pozície alebo straty rešpektu v skupine svojich kamarátov.

Ďalšie zistenia z výskumu sú dostupné na:

https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2020/12/sprava_16_17_2.pdf

V školskom prostredí je preto dôležitá cielene zameraná práca sociálneho pedagóga a iných PZ/OZ na budovanie vzťahov v heterogénnom kolektíve formálneho aj neformálneho vzdelávania. Podrobnejšie uvádzame príklady preventívnych a intervenčných programov v predchádzajúcej kapitole.

Sociálni pedagógovia na úrovni školy vidia **spoločné bariéry inklúzie a desegregácie**, ako sú individuálna neochota, systémové chyby, nejasnosti v legislatíve, hlavne v súvislosti s úrovňami spolupráce medzi školou a inými inštitúciami, nevhodné personálne vybavenie, personálne kapacity, nedostatočná podpora zo strany vedenia, neochota vzájomnej spolupráce aj od mesta, obce, nedôslednosť, rezignácia a ďalšie.

„Ak školský podporný tím nefunguje, nie je jednotný, jeho zlá koordinácia alebo aj nedostatok OZ a PZ celkovo.“

„Ideálne by bolo, ak by boli všetci potrební odborníci súčasťou multidisciplinárneho tímu na škole.“

(z diskusie odborníkov z praxe v expertných skupinách)

Pedagogickí a odborní zamestnanci sú nedostatočne vzdelávaní v problematike rôznorodosti v kontexte inklúzie a desegregácie, nemajú jasne nastavenú svoju pracovnú náplň v škole, nepoznajú možnosti podpory a nevedia rozoznať segregáčne praktiky v škole. Zmena v nastavení škôl a ďalších výchovno-vzdelávacích inštitúcií smerom k rozmanitosti a k vytváraniu inkluzívnej kultúry je nevyhnutným predpokladom zavádzania postupných krokov desegregácie.

Sociálni pedagógovia vidia **bariéry pri svojej práci** predovšetkým v pracovnom priestore, keď často nemajú samostatnú miestnosť na individuálnu ani na skupinovú prácu. Veľkým problémom je nedostatočne definovaná rola sociálneho pedagóga na škole a nevyjasnené očakávania od neho. Bariérou býva aj fakt, že škola má presne stanovený rozvrh, ktorý neráta s časovým priestorom na odbornú činnosť sociálneho pedagóga. Riešením by bolo, ak by sa už pri tvorbe rozvrhu myslelo aj na čas vyčlenený pre sociálneho pedagóga v rámci rozvrhu alebo formou triednických hodín po vyučovaní.

„Ideálne by teda bolo, aby rozvrh mohol mať flexibilný a prispôbiť si ho podľa potreby.“

„Sociálni pedagógovia na škole sú zamestnaní cez projekty a nie sú vnímaní rovnocenne, majú neistotu, chýba im stabilita a majú nízku motiváciu k dlhodobým riešeniam. Je to demotivujúce aj kvôli existenčným problémom sociálneho pedagóga, nedostanú hypotéku, hlavne u mužov je to problém dlhodobejšie zostať v tejto profesii.“

„Zámena roly sociálneho pedagóga s pozíciou asistenta učiteľa, nedostatočná komunikácia vedenia o jeho pracovnej náplni, často ani samotné vedenie nevie, čo je v jeho náplni práce, zneužívanie na zastupovanie hodín, dozory atď.“

„Podpora od vedenia školy nie je, námety a návrhy nie sú podporené vedením, nerobia primárnu prevenciu, len hasia už problémy, podporný tím nefunguje, nie je jednotný, je zlá koordinácia spolupráce odborníkov, alebo aj nedostatok OZ celkovo.“

(z diskusie odborníkov z praxe v expertných skupinách)

Pod bariérami teda rozumieme to, čo vnímame ako problém stojaci v ceste k naplneniu cieľov. Napríklad vidíme, že žiaci nechodia na hodiny, alebo ak prídu, vyrušujú a nesústredia sa, prípadne spia v lavici, rodičia neprichádzajú na stretnutia atď. Je dôležité pamätať na to, že jedna bariéra v rôznych kontextoch môže mať aj rôzne príčiny. Aj keď môžeme mať vlastnú predstavu o týchto príčinách na základe našich znalostí, vždy je potrebné si ich overiť alebo po nich pátrať. Môžeme sa pýtať, prečo sa situácie dejú, čo bráni rodičom, deťom a pedagógom v istom konaní a pod. Žiaci môžu spať v lavici z rôznych príčin, napr. kvôli únave, núde, hladu. Stretnutia s rodičmi môžu byť náročné kvôli ich vzťahu k škole, kvôli chýbajúcej doprave alebo iným povinnostiam, ktoré majú. Ak sa podarí nájsť hlavné a najčastejšie príčiny (ktoré môžu byť aj kombinované), je to prvý krok v efektívnom nasmerovaní aktivít a prijatí správne zacielených opatrení na elimináciu bariér.

Otázky na zamyslenie pre sociálneho pedagóga, ďalších OZ a PZ k bariéram a zdrojom desegregácie:

1. Aké bariéry podporujúce segregáciu sa nachádzajú na vašej škole?
2. Kto konkrétne na vašej škole čelí bariéram, ktoré podporujú segregáciu?
3. Snažili ste sa niekedy prelomiť bariéry pri desegregácii v škole? Ak áno, akým spôsobom?

MOŽNOSTI MULTIDISCIPLINÁRNEJ SPOLUPRÁCE PRI DESEGREGÁCII V ŠKOLE

Široká škála činností desegregácie s cieľom vytvárania inkluzívnej kultúry školy si vyžaduje multidisciplinárnu spoluprácu. Sociálny pedagóg spolupracuje s ostatnými odbornými a pedagogickými zamestnancami a školským podporným tímom (ak na škole existuje). Prepojenie a koordinovanie práce a postupov odborníkov v jednej alebo vo viacerých organizáciách dáva základ tvorby multidisciplinárneho prístupu, ktorý umožňuje zmeny v zaužívaných postojoch, náhľadoch a stanoviskách.

Podrobnejšie odpovede o potrebe multidisciplinárneho prístupu na škole, v čom je prínos multidisciplinárneho prístupu, aké sú jeho základné princípy, aké sú jeho výhody a ako začať budovať multidisciplinárny tím prináša dokument *Multidisciplinárny prístup – základné myšlienky a rámce*, dostupný na: [Multidisciplinarny-pristup-2020.pdf \(vudpap.sk\)](https://vudpap.sk/files/2020/07/Multidisciplinarny-pristup-2020.pdf)

Kolektív autorov v tomto dokumente uvádza, že „*multidisciplinárny prístup predstavuje štandard odbornej práce, ktorý zaručí, že koordinovaná spolupráca medzi odborníkmi pomôže človeku získať maximálny možný úžitok s primeraným počtom potrebných intervencií*“.

V systéme poradenstva a prevencie sa multidisciplinárny spôsob práce realizuje v podporných úrovniach 1. až 5. stupňa. Komplexná téma desegregácie si nevyhnutne vyžaduje spoluprácu na všetkých podporných úrovniach, od podpornej úrovne prvého stupňa na škole v spolupráci PZ, OZ a ŠPT cez podpornú úroveň 2. stupňa realizovanú ŠPT po podporné úrovne 3. a 4. stupňa, ktoré realizuje CPP (centrum poradenstva a prevencie) v spolupráci so školou. V prípade potreby sa do spolupráce zapája aj ŠCPP (špecializované centrum poradenstva a prevencie), ktoré predstavuje podpornú úroveň 5. stupňa. Viac o činnostiach vykonávaných v rámci jednotlivých podporných úrovniach nájdete: <https://www.minedu.sk/transformacia-poradni/>

Multidisciplinárny prístup školského podporného tímu

Na zaistenie čo najprofesionálnejšej a najkomplexnejšej podpory všetkých žiakov vo vzdelávacom procese by mal na každej škole pôsobiť tím odborníkov. Pri podpore všetkých žiakov na ceste k inkluzívnemu vzdelávaniu je žiaduce vytvárať školské podporné tímy, ktoré budú podporovať vytváranie spolupracujúcej klímy. Súčasťou školského podporného tímu môže byť aj sociálny pedagóg. ŠPT by mal predovšetkým zastrešovať úroveň prevencie a podpory celej školy, spoluvytvárať systém podpornej kultúry či školského vzdelávacieho programu a poskytovať intervencie v zmysle podpory inklúzie. Jeho hlavným cieľom je poskytovanie intervenčných, preventívnych, diagnostických a metodických činností v škole. Tam by mala smerovať najväčšia časť aktivít školského podporného tímu v spolupráci s triednymi učiteľmi a ďalšími pedagógmi formálneho, ale aj neformálneho (mimoškolského a záujmového) vzdelávania. Hlavnou úlohou je zabezpečovať podpornú sieť pre žiaka a jeho rodinu na úrovni školy, tried a cieľenej intervencie (Krnáčová, Križo, 2022).

K optimálnemu a adekvátnemu fungovaniu ŠPT je dôležité, aby členovia tímu cítili podporu od vedenia školy a aby fungovali ich vzájomné vzťahy. Taktiež je nevyhnutné vybudovanie a fungovanie vzájomnej kooperácie jednotlivých členov ŠPT a ostatných pedagogických zamestnancov školy. Ak PZ

pôsobiaci nielen vo vzdelávaní žiakov, ale aj na podpornej úrovni 1. stupňa nespolupracujú so ŠPT, podpora žiakov je nielen málo efektívna, ale niekedy môže dôjsť až k protichodnému pôsobeniu intervencií. Práve pedagógovia formálneho, ale aj neformálneho vzdelávania sú tí, ktorí môžu mať na správanie a postoje žiakov veľký vplyv, pretože sú s nimi v najužšom kontakte.

Školský podporný tím môže realizovať rôzne úlohy, ktoré vyplývajú z kultúrneho a sociálneho ukotvenia školy. V nasledujúcom odkaze je súhrn základných úloh školského podporného tímu, vzájomné dopĺňanie jednotlivých členov ŠPT a praktické príklady z ktorých sa dá inšpirovať aj pri zavádzaní desegregačných krokov v konkrétnej škole (Krnáčová, Križo, 2022). Dostupné na: <https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/03/Multidisciplinarny-pristup-v-skolach-s-recenziou-v1.02.pdf> (str. 24)

Plné personálne obsadenie (sociálny pedagóg, špeciálny pedagóg, psychológ, výchovný poradca, vychovávateľ, príp. ďalší aktéri) a jeho koordinácia spolupráce je základným nástrojom podpory detí zo SZP, detí z MRK, ale aj ďalších vylúčených žiakov a ich zákonných zástupcov.

Sociálny pedagóg ako súčasť školského podporného tímu

Sociálny pedagóg realizuje najmä preventívne a intervenčné programy, podporuje deti a ich rodiny, ktoré majú bariéry k dosiahnutiu učebných a rozvojových cieľov, najmä na strane rodiny alebo sociálneho prostredia. Je dôležitým spojovacím článkom medzi školou a rodinou. Pomáha prepájať zdroje a prácu ostatných členov podporného tímu tak, aby boli dostupné pre všetky deti. Umožňuje budovať a podporovať komunitnú podporu, prepojenia na externých členov tímu. Udržiava kontakty nielen s poradenským zariadením, ale aj so sociálnou kuratelou a inými externými organizáciami a mimovládnyimi organizáciami.

Školy akéhokoľvek typu (bežná, špeciálna) musia pri rešpektovaní voľby rodiča poskytnúť každému žiakovi kvalitné podmienky na vzdelávanie. Prínos sociálnych pedagógov je citeľný v každej škole, keďže prevencia sociálnopatologických javov a budovanie pozitívnej klímy je nevyhnutnosťou. V procese desegregácie je funkcia sociálneho pedagóga nezastupiteľná predovšetkým v školách, v ktorých sa nachádzajú deti z chudobných marginalizovaných rómskych komunit, v školách so žiakmi odídenými pred hrozbami vojny na Ukrajine atď. Potvrdzujú to aj skúsenosti OZ/PZ a samotných sociálnych pedagógov, ktorí sa zúčastnili na pracovných stretnutiach odborníkov s dlhoročnými skúsenosťami v expertných skupinách.

Ak chceme poskytnúť adekvátnu podporu žiakom zo sociálne znevýhodneného prostredia, z inokultúrneho, inopodnetného alebo inojazyčného prostredia pri ich vzdelávaní, prispievať k formovaniu proinkluzívneho prostredia, prítomnosť a práca sociálneho pedagóga so školským podporným tímom sú na škole kľúčové.

Medzi ďalšie očakávané kompetencie sociálneho pedagóga súvisiace s tímovou spoluprácou patria:

- spolupracovať pri tvorbe a aktualizácii koncepčných a strategických dokumentov a materiálov školy, taktiež aj pri tvorbe plánu rozvoja školy smerom k inklúzii a k desegregačným krokom (napr. pri tvorbe plánu rozvoja školy, pri tvorbe plánu desegregácie),

- zapájať žiakov, pedagogických a odborných zamestnancov a zákonných zástupcov do plánovania a projektovania prevencie a intervencie,
- spolupracovať s pedagogickými a odbornými zamestnancami pri práci s deťmi zo SZP,
- spolupracovať s inými odborníkmi (mimo školy, školského zariadenia) pri tvorbe individuálneho plánu práce s jednotlivcom a skupinou,
- spolupracovať s pedagogickými a odbornými zamestnancami pri tvorbe IVVP (individuálny výchovno-vzdelávací plán) pre žiakov so ŠVVP,
- spolupracovať s PZ a OZ pri plánovaní a príprave výchovno-vzdelávacích, kultúrnych, iných aktivít v rámci formálneho aj neformálneho vzdelávania (s triednymi učiteľmi, s asistentmi učiteľa, s vychovávateľmi v ŠKD),
- spolupracovať pri realizácii poradenstva a konzultáciách s pedagogickými a odbornými zamestnancami a inými odborníkmi.

V neposlednom rade je podstatnou súčasťou činnosti sociálneho pedagóga v škole a celého ŠPT spolupráca s CPP a so ŠCPP. Táto spolupráca je obojstranne výhodná, pretože poradenské zariadenie môže od sociálneho pedagóga získať množstvo informácií o žiakoch a ich potrebách, na druhej strane sociálny pedagóg môže s poradenským zariadením konzultovať odporúčania rôznych podporných opatrení.

„Dobrá spolupráca bola s CPP, vybrala som si z ich ponuky podľa našich potrieb a oslovila som ich. Realizovali všetky potrebné vyšetrenia a preventívne aktivity. V prípade potreby diagnostiky sa dieťa väčšinou dostavilo, takže v tom som nezaznamenala výraznejšie problémy. Väčšina problémov sa vyriešila na pôde školy a v spolupráci s rodičmi.“

(sociálny pedagóg, ZŠ)

Do školského vzdelávania žiakov často zasahuje rad bariér vznikajúcich v mimoškolskom prostredí, z čoho vyplýva nevyhnutnosť sieťovania a spolupráce školy s ďalšími inštitúciami, organizáciami a poskytovateľmi odbornej podpory. Vďaka tejto spolupráci môže zosilnieť efekt podpory žiakom, ale aj rodičom, pri riešení ich každodenných ťažkostí, ktoré súvisia so vzdelávaním žiakov. V rámci spolupráce sa odporúča:

- zapájať všetkých dôležitých aktérov – rodičia, komunitní lídri, zriaďovateľ, sociálni pracovníci, poradenské zariadenia, mimovládne organizácie, zdravotní asistenti, zdravotnícke zariadenia (pediatri, foniatri, neurológovia, pedopsychiatri, logopédi), sociálne služby ÚPSVaR, sociálna kuratela, oddelenia sociálnoprávnej ochrany a odbory sociálnej starostlivosti, s referátom poradensko-psychologických služieb, s políciou SR, s mestskou políciou atď.,
- spolupráca s komunitným centrom v blízkosti, mimovládnymi organizáciami v blízkom, ale aj vo vzdialenejšom okolí či rôznymi nadáciami,
- spolupráca s terénnymi sociálnymi pracovníkmi, s rómskymi asistentmi učiteľa, ktorí môžu byť veľmi efektívnymi mediátormi medzi školou a komunitou,

- spolupráca s rôznymi inými partnermi školy pri tvorbe projektov a podávaní grantov atď.

„Za efektívnu a podnetnú spoluprácu vnímam prístup polície, kedy tzv. preventisti ochotne reagovali na prizvanie pri rôznych osvetových stretnutiach s rodičmi, vedením školy a danou obcou. Riešenie problému realizovali ihneď a bezodkladne, a to vzhľadom k tomu, že išlo o aktuálny problém týkajúci sa zanedbania povinnej školskej dochádzky.“

(sociálny pedagóg, ZŠ)

Možnosti multidisciplinárnej spolupráce pri desegregácii v škole:

„Spolupráci nepomáha, ak si nepovieme, že máme problém. Nemáme začínať všetci stále odznova. Treba rešpektovať, že každý má svoju skúsenosť a expertízu.“

„Je potrebné aktívne posúvať svoje know-how ostatným, nenechávať si pre seba, čo nám funguje, aby nemuseli všetci začínať odznova, či už pre to, že sa nevedia alebo aj nechcú napojiť na minulé skúsenosti a aktivity.“

„Ideálne je nájsť školu, ktorá má podobný kontext, situáciu, a s ňou spolupracovať, vymieňať si rady a skúsenosti.“

„Je dobré poznať stratégiu pre mládež a vzdelávanie, ak ju má obec nastavenú. Ideálne je byť pri jej tvorbe, pretože obce ocenia niekoho pôsobiaceho na škole, kto vie navrhnúť riešenia. Dôležité je byť proaktívny a snažiť sa prinášať riešenia. Môže to byť aj sociálny pedagóg zo školy. Ak totižto pomôžeme verejnej správe, otvoríme si dvere.“

„Koncept okrúhle stoly bol najprv neúspešný – dôvodom bolo príliš veľa organizácií, ktoré mali svoje projekty, ktoré nevedeli ani len časovo zladíť, pretože nebola dobrá komunikácia a spolupráca). Dôležitá je ich koordinácia, nakoľko neskôr už boli okrúhle stoly úspešné, keď sa premyslela ich stratégia.“

(z diskusie odborníkov z praxe v expertných skupinách)

Otázky na zamyslenie pre sociálneho pedagóga, ďalších OZ a PZ k multidisciplinárnej spolupráci:

1. Pri budovaní inkluzívnej kultúry školy je dôležitá spolupráca s rôznymi aktérmi: rodina, komunita, mimovládny sektor atď. S kým momentálne spolupracujete a s kým sa sieťujete? Akých ďalších aktérov môžete ešte zahrnúť do spolupráce?
2. S kým by ste ešte chceli nadviazať spoluprácu pri plánovaní rozvoja školy smerom k desegregácii?
3. Akým spôsobom prebieha alebo by mala prebiehať spolupráca sociálneho pedagóga s inými aktérmi v škole, ale aj mimo školy?

4. Akú úlohu môže zohrávať pri multidisciplinárnej spolupráci sociálny pedagóg?
5. Čo môže byť najväčšou prekážkou pri multidisciplinárnej spolupráci v procese desegregácie v škole?

OPATRENIA A AKTIVITY PODPORUJÚCE PROCES INKLUZÍVNEJ KULTÚRY ŠKOLY, INKLUZÍVNEHO PROSTREDIA ŠKOLY A DESEGREGÁCIE V ŠKOLE

V rámci tejto kapitoly ponúkame konkrétne opatrenia a aktivity podporujúce proces inklúzie a desegregácie v školách, pri ktorých môže byť súčinný sociálny pedagóg. Opatrenia a aktivity opisujeme väčšinou na príklade rómskej a väčšinovej spoločnosti, ale rovnako treba postupovať pri akejkoľvek segregácii, pretože predsudky sa vzťahujú aj na deti so zdravotným znevýhodnením, z odlišných jazykových kultúr a etnických skupín.

Hlavné oblasti činností sociálneho pedagóga podľa individuálnych potrieb danej školy stanoví vedenie školy. Sociálny pedagóg má byť v každom prípade akýmsi spojovacím článkom medzi školou, rodinou, užšou aj širšou komunitou a rôznymi inštitúciami. Práca sociálneho pedagóga má byť orientovaná na aktuálne potreby žiakov, zákonných zástupcov a tiež všetkých zamestnancov školy. Sociálny pedagóg má pomáhať pedagogickým a odborným zamestnancom v komunikácii so žiakmi alebo pri komunikácii so zákonnými zástupcami. Jeho úlohou je byť nestranný, objektívny a jeho snahou je viesť dialóg so všetkými účastníkmi výchovno-vzdelávacieho procesu. Z pozície sociálneho pedagóga ide predovšetkým o sociálnovýchovnú prácu so žiakmi zo sociálne znevýhodneného prostredia a z marginalizovaných rómskych komunít, ale aj so žiakmi s iným znevýhodnením a s rodinami týchto žiakov.

Prítomnosť sociálneho pedagóga v škole a jeho práca má prinášať pozitívne výsledky pri prevencii školských sociálnopatologických javov a pri komunikácii a budovaní vzťahov s rodičmi žiakov. Pôsobenie sociálneho pedagóga na škole sa aj vďaka potrebe inklúzie a počtu žiakov s priznanými podpornými opatreniami stáva nutnosťou a jeho funkcia je nezastupiteľná.

Spolupráca s rodinou, podpora rodiny

Aby sa škola otvorila rodinám detí so sociálnym znevýhodnením, zdravotným či iným znevýhodnením, je dôležité sa na tento cieľ naozaj vedome zamerať. Ideálne je, ak je podpora sociálne znevýhodnených detí a kvalitná komunikácia s ich rodičmi priamo jedným z hlavných cieľov vedenia školy. Škola by mala mať zavedený systém komunikácie, ktorý využíva rôzne jej formy a podoby, ktoré vyhovujú a sú dostupné všetkým rodičom (Verejný ochranca práv v ČR, 2018). Niektoré školy volia možnosť vzdelávania rodičov v oblasti počítačovej gramotnosti, aby mohli následne využívať na komunikáciu so školou internet. Je však potrebné brať do úvahy, že pre mnohých rodičov nie je možné byť v spojení so školou cez techniku (mobil, internet), preto by mal sociálny pedagóg (a každý iný PZ a OZ školy) informovať rodičov o svojich konzultačných hodinách a o všetkých ďalších možnostiach spoločnej komunikácie.

Dôležité je neustále vytvárať priestor na vedenie dialógu medzi PZ a OZ a rodičmi/ZZ, pričom je potrebné zachovať otvorenosť voči rôznym názorom a návrhom. To zabezpečí, aby riešenia, ktoré sa prijímajú, boli akceptované všetkými stranami.

Kľúčovou úlohou sociálneho pedagóga je získať si dôveru členov rodiny a budovať s nimi vzťahy. Vybudovanie dôvery medzi rodičmi a školou je prvým krokom k tomu, aby rodič ostal so školou v

rámci svojich možností v kontakte a podieľal sa na úlohách, ktoré mu z tohto vzťahu plynú. Pozitívny vzťah a komunikácia sú základom efektívnej spolupráce medzi školou a rodinou na formálnej i neformálnej úrovni. Je potrebné pri tom rešpektovať fakt, že vplyv na budovanie spolupráce rodiny so školou má aj sociokultúrny kontext (napr. chudoba rodiny, časová zaneprázdnenosť jednorodičov, odlišné svetonázory a hodnotové rámce a pod.). Viac o budovaní spolupráce nájdete v dokumente Budovanie spolupráce s rodičom.

Ako sociálni pedagógovia môžeme proces budovania spolupráce podporiť facilitáciou stretávania zákonných zástupcov a zamestnancov školy (vrátane vedenia), pričom je dôležité zohľadňovať potreby a možnosti rodičov, rovnako i zámery školy. Pravidelné stretnutia s rodičmi vytvárajú priestor na vzájomné poznávanie sa; stretnutia by preto nemali byť organizované len v prípade ťažkostí, ktoré je potrebné riešiť, ale mali by sa realizovať priebežne od začiatku roka a mal by sa na nich vytvárať priestor aj na ocenenie, podporu a diskusiu. Vďaka budovanej dôvere budú stretnutia ľahšie plniť aj cieľ výmeny informácií medzi rodičmi a PZ a OZ, čo následne vedie k väčšej prepojenosti domácej prípravy s učením v škole. S rodičmi z inokultúrneho prostredia, ktorí vzdelávaniu v škole neprikladajú dostatočný význam, je dôležité v rámci stretnutí pripomínať dôležitosť školy pre ich deti v súčasnosti aj v budúcnosti. Ústretovosť školy voči rodičom nemá byť spojená so znížením nárokov na žiakov alebo na ich zákonných zástupcov (podľa Verejného ochrancu práv v ČR, 2018).

Príklad dobrej praxe: Komunikácia s rodičmi viazla, keďže neprichádzali na stretnutia do školy. Príčinou bolo, že mali často menšie deti, ktoré nemali kde a s kým nechať po dobu stretnutia. Sociálna pedagogička spolu s vedením školy oslovili obec, ktorá im poskytla priestory na pravidelné spoločné stretnutia s rodičmi. Tieto priestory boli bližšie k ich domovom než škola a bol zabezpečený program pre menšie deti, ktoré prišli s rodičmi. Tí sa mohli venovať daniu na výchovných radách, spolu riešiť problémy a hľadať spôsoby, ako im predchádzať.

Dobrou formou nadviazania vzťahu sú spoločné rodičovské stretnutia, ktoré zapájajú všetkých účastníkov vzdelávania (žiacov, rodičov, PZ a OZ). Postup je odlišný ako pri bežných rodičovských združeníach. Ako prví sa vyjadrujú k úspechom a problémom žiaci, ako druhí sa vyjadrujú zákonní zástupcovia a až po vypočutí si žiakov a rodičov sa k problematike vyjadrujú pedagogickí a odborní zamestnanci. Prípadne, ak je to potrebné, posledné sa k danej veci vyjadrí aj vedenie školy (Špotáková a kol., 2017).

Príklad dobrej praxe: Každé tri mesiace sociálna pedagogička realizovala **oficiálne stretnutie s rodičmi** v škole, kde išlo o tzv. osvetu. Samozrejme, niektorí neprišli, ale to bolo zriedkavé. Realizovala to schválne v čase, keď sa vyplácalo cestovné. Úvod začala p. riaditeľka, nastúpili aj učitelia a sociálnej pedagogičke prenechali slovo na záver. Bolo to väčšinou zamerané na upozornenia v súvislosti s dochádzkou a dosahom na rodinu, na potreby a správanie jednotlivcov. Mávala stretnutia aj na obci, kde to už bolo oficiálnejšie. Tam boli prizvaní aj policajti a komunitné centrum.

Témy stretnutí s rodičmi, organizovaných sociálnym pedagógom, sa najčastejšie týkajú poradenskej, konzultačnej a informačnej činnosti. Spočívajú v hľadaní optimálnych prístupov v oblasti výchovy rodiča k dieťaťu, domácej prípravy, osobných a vzťahových problémov, náročných životných situácií alebo krízy v rodine. Sociálny pedagóg môže byť zákonným zástupcom nápomocný aj v poskytovaní základného sociálnoprávneho poradenstva a pomoci (napr. pri využívaní dávok sociálnej pomoci, pri písaní rôznych žiadostí pre úrady, pri zabezpečení diagnostického vyšetrenia v CPP, pri sprostredkovaní lekára, logopéda a ďalších odborníkov, pri zabezpečení obedov zadarmo, pri zabezpečení doučovania a záujmových krúžkov, pri nadviazaní spolupráce s rôznymi OZ v blízkom okolí atď.).

Príklad dobrej praxe: *Sociálna pedagogička často pomáhala rodičom čítať alebo vypisovať rôzne úradné formuláre, alebo im tlmočila súdne rozhodnutia a iné dokumenty, pretože nerozumeli systému, úradným dokumentom, sociálnej pomoci alebo mali jazykovú bariéru.*

Sociálny pedagóg sa pri svojej práci zameriava na širšiu podporu rodiny, z ktorej dieťa/žiak pochádza. Cieľom by malo byť spoločné riešenie sociálnej problematiky rodín. V prípade, že rodina žije v prostredí s nízkou úrovňou bývania a bez dodávky vody, sociálny pedagóg môže rodičom detí zo SZP poskytnúť informácie a podporu v oblasti hygieny. Nízky hygienický štandard detí zo SZP je totiž často uvádzaným argumentom, prečo rodičia odhlasujú svoje deti zo škôl s prevahou rómskych detí, a teda prispieva k segregácii vo vzdelávaní. Zároveň aj deti zo SZP niekedy do školy nechodia práve z dôvodu, že nemajú už čisté oblečenie alebo sa nemajú kde umyť. Sociálny pedagóg môže byť nápomocný pri hľadaní dostupných riešení v škole a môže realizovať skupinovú, ale aj individuálnu výchovnú prácu s rodinami aj so žiakmi.

„Stávalo sa, že niektoré žiačky a žiaci zanedbali osobnú hygienu, čo spôsobovalo spory v triede. Vtedy sme sa už dohodli s učiteľkami, aj keď nebola téma čistota, nahodila som zámerne debatu smerovanú k potrebe hygieny a starania sa o seba. Ja som sa snažila s nimi baviť ako s vlastným dieťaťom a to vedeli, preto mali voči mne dôveru aj v takýchto chýlostivých témach. Navrhla som možnosti, ako dodržiavať hygienu a pomôcť s jej dodržiavaním v rodine aj mladším súrodencom. Následne som o tejto téme komunikovala aj s rodinami detí, kde tiež bol základ získať si ich dôveru.“

(sociálny pedagóg, ZŠ)

Dôležitými vzťahmi, ktoré môže sociálny pedagóg pomôcť budovať, sú tie medzi rodičmi detí z majority a minority. Cieľom podpory je zlepšovať vzťahy medzi rómskymi a nerómskymi rodinami a zmierniť postoje a predsudky na oboch stranách vytvárajúce bariéru v desegregácii. Bežne sa stáva, že rodičia detí z majority svoje deti prehlasujú na iné školy, pokiaľ sa na škole zvýši podiel rómskych žiakov. Rómski rodičia zase môžu posilať svoje deti radšej do segregovanej školy s prevahou rómskych žiakov v presvedčení, že im tam bude lepšie, pretože môžu prežívať väčší pocit bezpečia

(fyzického i psychologického) v etnicky homogénnej skupine a môžu sa obávať stretnutí s predstaviteľmi majoritnej spoločnosti, ku ktorej nemajú dôveru. Obe skupiny rodičov však vedie rovnaká motivácia – chcú pre svoje deti čo najlepšie podmienky, aby sa v škole cítili dobre, zažívali úspech a vyhli sa odmietaniu.

Pre úspešnú desegregáciu je preto nutné rozprávať sa s rómskymi a nerómskymi rodičmi o ich obavách, uistiť ich, že ústrednou myšlienkou je najlepší záujem ich detí, a vytvárať priestor, aby sa navzájom mohli stretávať a lepšie sa spoznať.

K podpore dobrého vzťahu medzi rodinami a školou prispievajú najmä:

- školský časopis, informačný občasník – ktorý má rodič nielen dostupný na prečítanie, ale sám doň môže písať príspevky, námety na výlety, skúsenosti s výchovou a učením svojich detí,
- informačné materiály o základných pravidlách a formách komunikácie a spolupráce školy a rodičov,
- príručky o škole, v ktorých možno nájsť všetko o jej vzdelávacom programe, systéme hodnotenia a ďalších aspektoch života školy,
- slovníček na oznamy a úlohy – obojstranné oznamy aj zo strany PZ a OZ aj rodičov,
- pri vstupe do školy nástenka pre rodičov,
- umožniť rodičom návštevu triedy počas vyučovania, aby mali možnosť vidieť svoje dieťa v bezprostrednej situácii tak, ako sa na hodine správa, reaguje a zapája, zapájanie rodičov do výučby, spoločné aktivity pre deti a rodičov,
- pravidelné konzultačné hodiny – určiť presný čas konzultačných hodín PZ a OZ s rodičmi,
- portfólio dieťaťa/žiaka – rodič, ale aj samotné dieťa môže do portfólia zaznamenať, ako sa dieťa pripravuje na vyučovanie, ako si píše domáce úlohy, koľko času venuje čítaniu, sledovaniu televízie, športu, krúžkom atď.,
- spoločné konzultácie nad portfóliom (PZ a OZ, rodič a dieťa),
- dni otvorených dverí: otvorený deň pre rodičov – v daný deň sa rodičia môžu porozprávať s učiteľmi, vychovávateľmi, odbornými zamestnancami školy (sociálny pedagóg, špeciálny pedagóg, psychológ, osobný asistent atď.) o svojom dieťati a jeho napredovaní alebo úskaliach, neformálne spoločenské stretnutia,
- otvorený deň pre rodičov a deti – rodičia spolu s deťmi prichádzajú do školy a žiaci predstavujú všetkým prítomným, najmä však svojim rodičom svoje portfóliá, ktoré obsahujú slohové práce, výtvarné diela, projekty a pod., špeciálne programy pre rodičov a deti,
- sociálny pedagóg a iní PZ a OZ realizujú aktivity na prepájanie rodičov marginalizovaných komunit s rodičmi z majoritnej komunity s cieľom vzájomného spoznávania, zblížovania sa a vzájomnej podpory, napr. formou rodičovských kútikov s rôznymi spoločnými aktivitami, knižnica na škole a pod.,
- zriadenie komunitných a poradenských centier pre rodičov v škole a pod.

Poznanie prostredia, komunity a kultúry, z ktorej žiak pochádza

Dôraz treba klásť na úzku spoluprácu sociálneho pedagóga s odborníkmi, ktorí môžu pôsobiť priamo v teréne. V rámci spolupráce s terénnymi sociálnymi pracovníkmi, s pracovníkmi komunitných centier

a iných mimovládnych organizácií môže sociálny pedagóg získať informácie z ich osobných návštev priamo v rodinách žiakov, môže sprostredkovanne spoznať komunitu, z ktorej žiak pochádza, jeho rodinné a kultúrne prostredie. Poznať prostredie, z akého žiak pochádza, je dôležité aj na lepšie pochopenie niektorých jeho reakcií a správania. Odborníci, ktorí pôsobia v teréne, môžu podporiť kontakt medzi školou a rodinou aj sprostredkovať kontakt na ďalšie neziskové organizácie, ktorých služby (doučovanie, voľnočasové aktivity) môže škola využiť pri napĺňaní potrieb žiakov, pri riešení problémov, ale aj pri podpore a poradenstve žiakom a ich rodičom.

Otázky na zamyslenie pre sociálneho pedagóga, ďalších OZ a PZ k spolupráci s rodinou a k podpore rodiny:

1. Aké formy spolupráce s rodičmi využívate na vašej škole?
2. Ktoré fungujú, ktoré sa osvedčili alebo aké by ste navrhovali vyskúšať?
3. Spolupracujete s odborníkmi, ktorí pôsobia priamo v teréne? Ak áno, ktorí sú to?

Podpora a práca s dieťaťom/žiakom a triedou/skupinou

Jednou z hlavných náplní práce sociálneho pedagóga v škole je včasné odhalenie žiakov ohrozených neúspechom a ich následná podpora. Kľúčové zo strany sociálneho pedagóga alebo iných PZ a OZ je:

- poznať potreby dieťaťa,
- porozumieť inokultúrnosti, inopodnetnosti a inojazyčnosti dieťaťa, ktoré do školy prichádza,
- zvoliť správny prístup, aby sa deti/žiaci v škole cítili bezpečne a prijaté,
- porozumieť špecifickým potrebám, ktoré potrebuje dieťa k výchove a vzdelávaniu,
- pochopiť aj kontext chudoby, ak dieťa z takéhoto prostredia pochádza.

Ako uvádzajú Janoško, Neslušanová (2014), dôležité a žiadané je, aby sme ako sociálni pedagógovia poznali rodinné prostredie žiakov, takisto ich školské a mimoškolské vzťahy. Dôležité je to preto, aby sme dokázali včas odhaliť vznikajúci problém alebo spolupracovať s ďalšími odborníkmi na riešení už existujúceho problému. Hĺbka poznania závisí, samozrejme, od rôznych faktorov (napr. od počtu žiakov, od etnického a sociálneho zloženia žiakov v škole atď.). Ak identifikujeme žiaka, ktorý sa nachádza v náročnej sociálnovýchovnej situácii, je dôležité konať tak, aby žiak cítil odbornú podporu, ale aj určitý kontrolný záujem zo strany školy.

Sociálny pedagóg na škole spolupracuje s pedagógmi pri prejavoch rôznych výchovných a vzdelávacích problémov žiakov, ako sú záškoláctvo a časté absencie v škole, nevhodné správanie voči PZ, OZ a spolužiakom, rizikové správanie, šikanovanie a pod. Tieto prejavy sa často riešia v individuálnej rovine konkrétneho žiaka, na pamäti by sme však mali mať aj sociokultúrny kontext, v ktorom sa odohrávajú. V súvislosti s témou tohto dokumentu je dôležité sa pýtať, či uvedené prejavy v správaní nie sú dôsledkom vylúčenia žiaka/skupiny žiakov z kolektívu triedy a školy. V prípade, že individuálne prejavy v správaní môžu súvisieť s odmietaním žiaka v triede a školskými vzťahmi, je potrebné v pláne desegregácie overiť, či sú v ňom nastavené potrebné opatrenia, či a ako sa realizujú a nakoľko je možné ich posilniť. Je to o to dôležitejšie, že niekedy negatívne prejavy v správaní môžu ešte prehĺbovať už existujúce vylúčenie a prispievať k ďalším predsudkom zo strany majority. Sociálny pedagóg preto spolupracuje s PZ na vytváraní psychologického, sociálneho a fyzického bezpečia pre všetkých žiakov bez rozdielu a pri implementácii inovatívnych, participatívnych prístupov do

vyučovania, pričom následne vyhodnocuje ich vplyvy na inklúziu a desegregáciu v škole a v školských triedach.

„V našej škole sú zvyknutí žiaci fungovať spolu. Rozdiel je napríklad v oblečení, ale žiaci sa naučili neriešiť, kto má čo na sebe. Horšie je to pri zanedbanej osobnej hygiene, kedy je potrebné z mojej strany spolupracovať s rodinou a motivovať ich k tomu, aby žiaci chodili do školy čisti.“

„Dôležité bolo tiež zabezpečiť spoločné sedenie v jedálni pri jednom stole, keďže deti mali tendenciu deliť sa podľa komunit. Každý má prístup k príboru (lyžička, vidlička, nožík), k tanierom (hlbokým aj plytkým). Podnecujem ich k využitiu možnosti používať pri jedle kompletný príbor, k zručnostiam pri stravovaní a k rozvoju stravovacích návykov. Zároveň organizujeme besedy na tému zdravé stravovanie, čo je zdravé a čo nie, organizujeme ochutnávky nátierok, šalátov v rámci dňa zdravej výživy. Motivujem žiakov aj k etickému správaniu sa v školskej jedálni, lebo je to o osobnej skúsenosti a prenose vzorcov správania od iných spolužiakov (oni sa takto správajú, skúsím to aj ja).“

(sociálny pedagóg, ZŠ)

Medzi aktivity a podporné opatrenia desegregácie v školskom aj v mimoškolskom prostredí pri práci s dieťaťom/žiakom/triedou/skupinou, ktoré môže realizovať sociálny pedagóg, alebo sa na ich realizácii v rámci spolupráce podieľa, môžeme zaradiť:

Práca s celou triedou/skupinou

Sociálny pedagóg by mal byť nápomocný pri podpore sociálneho zapojenia všetkých žiakov do kolektívu, ale prioritne u detí zo SZP je potrebné konštruktívne plánovanie. Z toho vyplýva pravidelná práca s celou triedou/skupinou na zlepšení rovesníckych vzťahov a vzájomnej komunikácie, pomocou aktivít a intervencií, ktoré zahŕňajú najrôznejšie techniky vedúce k harmonizácii vzťahov a klímy v triede. Nemali by byť volené náhodne, ale vždy by mali vychádzať z potrieb triedy.

Najčastejšou formou skupiny, s ktorou sociálny pedagóg vo svojej pedagogickej činnosti prichádza do kontaktu, je školská trieda. Pri práci s triedou používa špecifickú prevenciu, ktorá sa zameriava na jednotlivé druhy problémového a rizikového správania. Okrem špecifickej prevencie v škole realizuje aj nešpecifickú prevenciu. Podľa B. Krausa (2014) „by mala v prevencii zohrávať zásadnú úlohu nešpecifická prevencia, ktorá je stále podceňovaná“. V rámci nešpecifickej prevencie sociálny pedagóg pracuje formou zážitkových aktivít, u žiakov rozvíja sociálne zručnosti, podporuje efektívne riešenie konfliktov, rozvíja sociálnu komunikáciu, empatiu a asertívne správanie, rozvíja prosociálne správanie a formuje odolnosť voči sociálnopatologickým javom.

„Sami sociálni pedagógovia vytvárali širšie podmienky na výchovách, aby sa aj viac hrali a učili prostredníctvom sociálneho učenia – teda sa vytváral priestor pre zážitky.“

„V triedach so zmiešanými skupinami žiakov sa pracuje s pomocou pedagogických asistentov. Všetci žiaci sú rovnocenne zapájaní do života školy a vzdelávania. Žiaci sú vedení triednymi učiteľmi k vzájomnej tolerancii, rešpektu a spolupráci. Ja ako sociálny pedagóg pracujem pri realizácii prevencie a rôznych aktivít zameraných na prosociálne správanie, agresivitu, emócie rovnako, vždy spoločne so všetkými žiakmi jednotlivých tried.“

„Pracujem formou zážitkových aktivít, pretože spájanie osobnej skúsenosti s učivom je pre všetky deti a hlavne tie rómske veľmi dôležité.“

(z diskusie odborníkov z praxe v expertných skupinách)

V rámci preventívnej práce s triedou sociálny pedagóg sleduje aktuálne emócie žiakov a tiež z dlhodobého hľadiska zmeny vzťahov medzi žiakmi a snaží sa ich efektívne ovplyvňovať. Keď sa objavia signály o problémovom správaní žiaka/skupiny žiakov, alebo ak konkrétny žiak nie je dobre začlenený v triednom kolektíve, sociálny pedagóg v spolupráci s triednym učiteľom využije nástroje diagnostiky skupiny, sleduje skupinovú dynamiku a identifikuje ďalšie javy v skupine. Následne si naplánuje prácu s triednym kolektívom.

Príklad dobrej praxe: *Sociálna pedagogička na základnej škole pravidelne jedenkrát v mesiaci realizovala preventívne aktivity zamerané na sociálnopatologické javy. Mala vlastnú nástenku vo vestibule školy, ktorá žiakom poskytovala informácie k témam v danom mesiaci a pod. Mala na nej témy ako boj proti drogám či iným návykovým látkam. Veľkú časť tvorili obrázky charakterizujúce dobré vzťahy, ako sa brániť šikane a pod. Všetko to členila podľa veku a tried.*

„Např. ak bola téma šikana, na 1. stupni som deťom v úvode prezentovala tému, primeranú ich veku, potom som mala krátke video a následne rozhovor k danej téme. Čo veľmi obľubovali, boli „ovce.sk“. Používala som dostupné informácie zo stránky ministerstva školstva, ale aj iné zdroje, např. „Mím“ a pod.“

„Na 2. stupni som používala krátke videá a predovšetkým diskusie, debaty a nejaké dotazníky, ktoré som mala k téme. Takto to bolo pri každej téme týkajúcej sa daného mesiaca. Žiaci mali najradšej témy obchodovanie s ľuďmi, holokaust, násilie páchané na ženách, násilie páchané na deťoch a pod.“

Výber vhodných intervenčných stratégií, ktoré dopĺňajú bežné metódy a prístupy vo výučbe, identifikuje sociálny pedagóg v spolupráci s inými PZ a OZ v škole alebo odborný zamestnanec zariadenia poradenstva a prevencie. Intervencie, ktoré sú cielené na skupinu (triedu), môže realizovať sociálny pedagóg, ktorý má na aplikáciu príslušnej intervenčnej techniky či programu potrebnú

kvalifikáciu, alebo ich realizuje iný PZ a OZ, alebo externý pracovník (napr. odborný zamestnanec zariadenia poradenstva a prevencie alebo pracovník z neziskovej organizácie). Vhodné sú rovesnícke programy, ktoré poskytujú zariadenia poradenstva a prevencie alebo rôzne neziskové organizácie, ktoré sa problematikou desegregácie zaoberajú a majú skúsenosti s realizáciou týchto programov (príklady preventívnych a intervenčných programov v škole, triede, skupine uvádzame na konci kapitoly).

Príklad dobrej praxe: *V rámci spolupráce s neziskovou organizáciou sociálna pedagogička na základnej škole pracovala napr. v téme zvládania agresivity. Používali špecifický program ART, ktorý sa osvedčil ako efektívny nástroj pri predchádzaní, zmierňovaní a nahrádzaní agresívneho správania iným správaním, rozvíjaním prosociálneho správania. Program je zábavnou, relaxačnou a zároveň rozvojovou aktivitou. „Pomáha, keď si volajú externých ľudí, ktorí robia aktivity s deťmi – tam sa to stráca (konflikty, narušené vzťahy, predsudky...)“*

Podpora žiakov počas prestávok v škole

Sociálny pedagóg môže byť účastný pri pozorovaní kolektívu, skupín žiakov aj jednotlivých žiakov počas prestávok v škole, kde mu môže pomôcť asistent učiteľa. Môžu pozorovať rôzne situácie, pri ktorých žiaci tvoria segregované skupiny, tiež sa pokúsiť zistiť dôvody, prečo je to tak. Počas prestávok vznikajú neformálne skupiny, ktoré sú významnou zložkou sociálneho prostredia a vznikajú spontánne. Sociálny pedagóg sa môže snažiť cez prestávky budovať interkultúrny vzťah medzi žiakmi a vyriešiť aj rôzne vzťahové situácie či rôzne konflikty medzi žiakmi. Liberčanová (2020) uvádza, že „*život v neformálnej sociálnej skupine pomáha prirodzenej socializácii*“. Neformálne sociálne skupiny žiakov, ktoré vznikajú aj medzi vyučovacími hodinami, cez prestávky, majú na sociálny vývoj veľký vplyv, keďže sa v nich deti/žiaci učia vychádzať s vrstovníkmi rôznych pováh, sociálnych vrstiev, kultúr, etnicity či rôznych znevýhodnení. Cez prestávky môžu žiaci zo všetkých tried tráviť čas spolu, napríklad ak majú vytvorené oddychové a relaxačné zóny na chodbách.

„Realizovala som tzv. veľkú prestávku pre 1. stupeň pod názvom: „Spievajme a hýbme sa.“ Deťom som pustila super letné a detské hity. Žiaci si pomáhali v rôznych prekážkach, ktoré počas hudby podliezali, preskakovali a pod. V lete sa táto aktivita presunula na dvor a diskotéka bola vonku v areáli školy, čo bolo veľmi podnetné aj k posilneniu vzťahov medzi žiakmi. Tam už tancovali aj starší žiaci z 2. stupňa, lebo som im dala mix toho, čo mi sami dali. Bola to pre nich obrovská zábava.“

„Ak bolo obdobie zdravej stravy, v spolupráci s kuchárkami sme počas prestávok robili ochutnávku lacného a zdravého jedla – napríklad zdravých nátierok. Samozrejme, nechýbalo vysvetlenie, prečo sú zdravé, prečo je dobré ich konzumovať a postupy na ich výrobu.“

(sociálny pedagóg, ZŠ)

Kariérové poradenstvo na škole

Sociálny pedagóg môže priamo realizovať kariérové poradenstvo a kariérovú výchovu alebo spolupracovať s kariérovým či výchovným poradcom na ich poskytovaní na škole pre všetkých žiakov. Kariérové poradenstvo a kariérová výchova môžu plniť úlohu prevencie pred predčasným ukončením školskej dochádzky a zároveň zvyšovať motiváciu a angažovanosť pri učení. Dôležité je začať čím skôr, keďže kariérový vývin je možné podporiť už v predškolskom veku. Zvlášť deti z inopodnetného prostredia môžu ťažiť z intervencií poskytovaných od začiatku povinnej školskej dochádzky. Medzi efektívne aktivity kariérovej výchovy patria napríklad príbehy úspešných ľudí (napr. vo forme živej knižnice) a predstavovanie možných vzorov, s ktorými sa žiaci vedia stotožniť, či prepájanie učiva s jeho praktickým využitím v bežnom živote. Viac inšpirácií na podporu v kariérovom vývine v predškolskom a mladšom školskom veku nájdete v dokumentoch Kariérový vývin v predškolskom veku a Kariérový vývin v mladšom školskom veku.

Sociálny pedagóg môže sprostredkovať žiakom aj možnosť absolvovať programy rozvoja zručností na riadenie kariéry a preventívne aktivity zamerané na poznanie svojich práv ako pracujúceho človeka, mediálnu výchovu a prevenciu proti nežiaducim javom vo svete práce, napr. obchodovanie s ľuďmi, mobbing, bossing a aktivity zamerané na prevenciu a elimináciu diskriminácie v súvislosti so zamestnávaním osôb so znevýhodnením, osôb z marginalizovaných skupín obyvateľstva a pod. (podľa návrhu obsahového štandardu Odborné činnosti poskytované deťom/žiakom v oblasti kariérového poradenstva a kariérovej výchovy).

Kariérové poradenstvo môže pomôcť pri vhodnom výbere ďalšieho vzdelávania a zvýšiť záujem o štúdium na stredných školách. Podľa indexu desegregácie (Vzdelávanie na okraji, 2022) súčasťou aktivít kariérového poradenstva na škole by malo byť oboznamovanie žiakov s učebnými a študijnými odbormi na stredných školách, ktoré ich nestavajú do stereotypných zamestnaneckých rolí (rozšírenie prezentovaných možností nad rámec robotníckych povolání s nízkou kvalifikáciou, napr. učebný odbor praktická žena). Pri kariérovom poradenstve má mať sociálny pedagóg na pamäti aj potreby dievčat, ktoré predčasne ukončujú školskú dochádzku kvôli rodičovským povinnostiam. Môže im ponúkať informácie o možnostiach pokračovania v školskej dochádzke, pracovať s ich motiváciou a hľadať možnú podporu v ich okolí, vďaka ktorej by pokračovali vo vzdelávaní. Viac informácií o kariérovom poradenstve pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia a pre žiakov so zdravotným znevýhodnením, ktoré môžu poskytnúť sociálnemu pedagógovi oporu pri jeho činnosti, sa nachádza v návrhu obsahového štandardu “Odborné činnosti poskytované deťom/žiakom v oblasti kariérového poradenstva a kariérovej výchovy”.

Výchovné komisie

Sociálny pedagóg je účastný aj na výchovných komisiách, ktoré sú jedným z opatrení školy na elimináciu absencií a problémov v správaní, ktoré nevyrieši triedny učiteľ ani iní PZ a OZ. S výchovnými komisiami je spätá rozsiahla komunikácia s PZ a OZ aj v rámci školského podporného tímu, so zákonnými zástupcami žiakov, s kurátormi a sociálnymi pracovníkmi odboru sociálnoprávnej ochrany detí, priestupkovými odbormi mestskej časti, políciou a ďalšími organizáciami a aktérmi. Zvolaniu výchovnej komisie predchádza celá škála preventívnych opatrení, dohôd pri nastavení spolupráce školy s rodičmi. Výsledky výchovnej komisie prinášajú nové úlohy a odporúčania všetkým zúčastneným stranám (žiakom, rodičom, ale aj PZ a OZ). Výchovné komisie sú široko vnímané ako konfrontačné stretnutia, kde je potrebné, aby sociálny pedagóg pôsobil zmierňujúco, ako mediátor,

budoval bezpečie a znižoval tenziu účastníkov ako prevenciu konfliktu a tvorbu základu hľadania konštruktívnych riešení.

Peer preventívne programy, rovesnícka mediácia, rovesnícky mentoring

Na základe aktuálnych výskumov sú za veľmi efektívne považované peer preventívne programy (Liberčanová, 2020). Podstatou peer skupiny je vzájomná žiacka podpora, keď starší žiaci zo školy pomáhajú mladším žiakom s mimoškolskou prípravou, prípadne v rámci rovesníckej podpory môžu študijne úspešnejší žiaci pomáhať svojim menej úspešným spolužiakom z rovnakého ročníka.

Pri riešení konfliktov medzi žiakmi je vhodné využiť tzv. rovesnícku mediáciu, ktorá predstavuje riešenie sporov a konfliktov medzi žiakmi prostredníctvom rovesníckych mediátorov. Cieľom rovesníckej mediácie je, aby sa žiaci – mediátori naučili počúvať, pozorovať, predvídať a vhodne vstupovať do konfliktu. Motiváciou školy pri vstupe do programu rovesníckej mediácie môže byť, že sa sa PZ/OZ a žiaci naučia pravidlá a metodiku mediálnych rozhovorov, poskytovať žiakom dostatok osobnej komunikácie a priamych skúseností, podporovať preventívny systém na škole, kultivovať kultúru a podporovať kvalitný hodnotový systém školy (Bieliszová, 2013).

Pri rovesníckom mentoringu ide napríklad o prepojenie žiaka s aktívnym stredoškólakom alebo dospelou osobou, ktorá ho sprevádza vzdelávaním. Účelom tohto prepojenia nie je iba doučovanie, ale aj motivovanie žiaka k vzdelávaniu, učeniu sa a podpora jeho talentu.

Efektívnosť peer programov môžeme odôvodniť skutočnosťou, že vrstovníci sú osoby, ktoré sú si blízke nielen vekom, ale aj sociálnym postavením, majú spoločné hodnoty a záujmy (Liberčanová, 2020). V kontexte desegregácie peer podpora pomáha prepojiť žiakov z majority s vylúčenými žiakmi s cieľom vzájomného spoznávania, zblížovania sa a podpory. Zlepšujú sa vzťahy a vytvára sa atmosféra dôvery. Môžeme podchytiť tých žiakov z majority i minority, ktorí majú vplyv v skupine, a ak oni začnú spolupracovať, ovplyvňujú ďalších spolužiakov.

„Rovesnícky mentoring sa veľmi osvedčil. Pôvodne bol založený len na doučovanie, ale dokázali sme tam vytvoriť natoľko bezpečné prostredie, že sa medzikultúrne otvárali vzťahy a rôzne dôležité témy medzi skupinami a jednotlivcami.“

(sociálny pedagóg, ZŠ)

Adaptácia na prechod detí/žiakov do vyšších stupňov vzdelávania

Tranzície (prechody) detí a žiakov do vyšších stupňov vzdelávania (z MŠ do ZŠ, z prvého stupňa ZŠ na druhý stupeň, zo ZŠ na SŠ) predstavujú kritické body ich vzdelávacej dráhy. Deti, ktorých tranzícia do základnej školy je spojená s problémami, neskôr s väčšou pravdepodobnosťou zažívajú aj ďalšie ťažkosti spojené so školou (Fernandes Pereira, 2020). Náročná adaptácia pri prechodoch môže znižovať celkovú školskú úspešnosť a prispievať k predčasnemu odchodu zo vzdelávacieho systému. Poskytovanie podpory v týchto obdobiach je preto dôležitou úlohou pre OZ a PZ v školách. Pre plynulý

prechod medzi jednotlivými stupňami vzdelávania je z tohto hľadiska dôležité rozvíjať spoluprácu s materskými školami, ako i strednými školami.

Funkciou sociálneho pedagóga je vytvárať adaptačné programy pre žiakov začínajúcich ročníkov, ktoré majú prispievať k tvorbe žiackeho kolektívu, efektívnejšej adaptácii na nové prostredie, ako aj predchádzať vzniku sociálnych ohrození (šikanovanie, záškoláctvo). Sociálny pedagóg môže zabezpečiť vzájomné návštevy detí a žiakov z materskej a základnej školy. Oboznamovanie sa s priestorom školy, ale i so školským režimom je zvlášť dôležité pre deti/žiacov zo SZP či inokultúrneho prostredia, ktoré takéto informácie nemusia získať z rodiny či komunity. Poznávanie nielen fyzického prostredia, ale aj budúcich spolužiakov, učiteľov a ďalších OZ a PZ v škole, rovnako ako i zoznamovanie sa s požiadavkami a očakávaniami školy, vedie pri prechode k zníženiu stresu a jednoduchšej adaptácii.

Do zoznamovania so vzdelávacími inštitúciami je dobré zapojiť i rodičov, napr. spoločnou návštevou školy. Už tieto prvé kontakty môžu predstavovať začiatok práce s bariérami a predsudkami, ktoré môžu vládnuť na oboch stranách. Ak sa nám podarí sprostredkovať pri stretnutí prijímajúcu a ústretovú atmosféru, tvoríme predpoklady následnej spolupráce s dieťaťom/žiakom i jeho rodinou.

Do prípravy detí/žiacov na tranzície môže sociálny pedagóg zapojiť starších spolužiakov, ktorí už adaptáciu na školu zvládli. Je to príležitosť na prepájanie žiakov z rôznych prostredí a ich vzájomnú spoluprácu (peer tutoring). Niektoré príklady dobrej praxe navyše ukazujú, že kontakt medzi deťmi z jednotlivých druhov škôl možno dobre využiť aj v systéme vzájomnej výučbovej podpory. Spolupráca OZ a PZ z jednotlivých stupňov vzdelávania môže predstavovať aj príležitosť na odovzdanie informácií o jednotlivých žiakoch zo SZP a inými znevýhodneniami.

Podpora neformálnej edukácie a voľnočasová činnosť

Vytvárať inkluzívnu kultúru je možné v rámci formálnej, ale aj neformálnej edukácie (výchova a vzdelávanie), ktorá formálny systém edukácie dopĺňa. Neformálna edukácia sa môže realizovať priamo v škole, ale aj mimo školy. Najčastejšie sa realizuje v školských výchovno-vzdelávacích zariadeniach, a to v školskom klube detí (ŠKD) a v centre voľného času (CVČ) alebo v rámci aktivít občianskych združení, prostredníctvom rôznych organizácií a inštitúcií (napr. podnikmi, nadáciami, kultúrными zariadeniami, klubmi, centrami atď.).

Sociálny pedagóg je odborník na inklúziu a desegregáciu vo formálnej i neformálnej edukácii. Snaží sa dbať na to, aby v škole každodenne dochádzalo k plnohodnotnej interakcii medzi všetkými skupinami žiakov počas formálnej aj neformálnej edukácie. V spolupráci so školou sa spolupodieľa na organizácii záujmových krúžkov a rôznych voľnočasových aktivít, podporuje žiakov k pravidelnej účasti na školských kultúrno-spoločenských a športových aktivitách a podujatiach aj v širšej komunite, okrese, regióne.

V rámci neformálnej edukácie sociálny pedagóg podporuje a komunikuje ciele aktivít neformálnej edukácie a s nimi spojené benefity žiakom. Zásadná je však tiež spolupráca s rodičmi vo vytípaní a motivácii detí/žiacov k zapojeniu a k účasti na týchto aktivitách. Neformálna edukácia predstavuje priestor, kde môžu zažívať úspech aj tí žiaci, ktorým sa vo formálnej edukácii darí menej. Môže im poskytnúť príležitosť vyniknúť, prejaviť svoje silné stránky a zručnosti, ktoré sa v školskej edukácii často neuplatňujú. Je to zároveň šanca ukázať sa spolužiakom, rovesníkom, ale aj učiteľom či iným

dospelým v neobvyklej role a v inom kontexte. To môže priamo podporiť zmenu ich vzájomných vzťahov, ovplyvňovať stereotypy a predsudky.

„Kľúčový je pocit prijatia. Ak ho dieťa má, tak sa do školského klubu a na krúžky rado vráti.“

(sociálny pedagóg, ZŠ)

Neformálna edukácia zároveň predstavuje príležitosť na stretávanie sa mladších i starších žiakov z rôznych sociálnych skupín a ich vzájomnú spoluprácu bez nárokov a požiadaviek vyplývajúcich z formálneho vzdelávania. Odstránenie tlaku, ktorý sa môže spájať so školskými aktivitami, často sprevádzaný hodnotením, prispieva k väčšiemu prežívaniu psychologického bezpečia, k uvoľnenejšej atmosfére a tým k tvorbe priaznivých podmienok na podporu vzájomných dobrých vzťahov.

V prípade zapojenia sa do aktivít neformálnej edukácie je teda dôležitý aj socializačný aspekt, keď dochádza k prirodzenému začleneniu dieťaťa so sociálnym znevýhodnením do kolektívu rovesníkov. V rámci týchto aktivít, ako aj v rámci doučovania a záujmových krúžkov je dôležité rozvíjať a podporovať komunikačné a socializačné zručnosti, umožniť deťom/žiakom realizovať svoj potenciál, čo môže viesť k zvýšenej motivácii ku školskému vzdelávaniu. Cieľom nie je vytvárať ďalšie homogénne kolektívy, ale naopak všetky deti prepájať. Neformálna edukácia a voľnočasové aktivity ponúkajú nielen stieranie hraníc a prepojenie medzi vylúčenými a nevylúčenými deťmi, ale aj medzi jednotlivými ročníkmi.

Príklad dobrej praxe: V rámci výchovy vo voľnom čase na konkrétnej základnej škole realizovali napr. *športové dni* v spolupráci s obcou a inými školami (hlavný realizátor bol učiteľ telesnej výchovy). Na súťažiach sa zúčastnili aj rómski žiaci, ktorí sú športovo nadaní. V rámci *výtvarnej výchovy* pod vedením riaditeľky sa žiaci zúčastňovali na rôznych celoslovenských súťažiach, dokonca v jednom roku aj získali 1. miesto. To obsadila rómska žiačka. Organizovali aj rôzne *tanečné akcie*, napr. k MDŽ, počas Mesiaca úcty k starším a pod. Taktiež boli úspešné rómske žiačky, ktorých tance boli zámerne realizované a smerované k rôznym kultúram. Pri príležitosti dňa detí taktiež organizovali rôzne vystúpenia (*básne, spev, divadlo a tanec*). V rámci spolupráce sa zapájala do organizovania aktivít aj sociálna pedagogička. „*To všetko robili žiaci spolu, bez ohľadu na príslušnosť ku komunite či status.*“

Sociálny pedagóg môže odhaliť aj skryté talenty detí a podporiť ich v rozvoji ich potenciálu. Talentované deti, ktoré je potrebné posúvať ďalej a rozvíjať ich talent, môže nasmerovať na ZUŠ, MVO a iné organizácie v blízkosti, ktoré sa venujú rozvíjaniu talentov (spevácky, tanečný, divadelný, hudobný, športový, technický, programátorský, literárny atď.). Taktiež ich môže nasmerovať do talentových súťaží, ktoré organizujú rôzne organizácie, prípadne obce či iné inštitúcie. Zachytenie talentov detí zo SZP, MRK alebo s iným znevýhodnením predstavuje príležitosť na zvýšenie sebadôvery a sebavedomia, čo prispieva k vyrovnávaniu šancí.

Po identifikovaní výrazného talentu u dieťaťa zo SZP a podpore záujmu na sebe pracovať môže sociálny pedagóg pomôcť zorganizovať celý proces prihlasovania do rôznych programov na získanie štipendií. Existujú rôzne občianske združenia, ktoré sa venujú podpore vzdelávania talentovaných detí a mládeže a zachovaniu rómskej kultúry a identity.

Na škole sme v rámci projektu „Škola otvorená všetkým“ realizovali letnú školu. Mali sme aj ďalší projekt „Týždeň za odmenu“, kde žiaci zbierali body počas školského roka a potom mali možnosť absolvovať rôzne výlety a podujatia počas jedného týždňa – prímestský tábor za odmenu.

(sociálny pedagóg, ZŠ)

Doučovanie žiakov

Sociálny pedagóg vytvára a nastavuje podporné opatrenia pre žiakov, ktorí potrebujú podporu v učení v rámci doučovania a prípravy na vyučovanie (napríklad u inojazyčných žiakov, žiakov z inej kultúry, žiakov zo SZP, ŠVVP atď.). Sociálny pedagóg v spolupráci s PZ a OZ alebo so školským podporným tímom sa snažia zabezpečiť doučovanie a prípravu žiakov na vyučovanie priamo v škole alebo v školskom klube detí (ďalej ŠKD). Doučovanie môžu vykonávať pedagogickí aj odborní zamestnanci alebo asistenti učiteľa. Prebieha po vyučovaní priamo v budove školy, a to individuálne, alebo v malých skupinách, prípadne formou konzultačných hodín. Doučovanie by malo byť dostupné všetkým žiakom 1. aj 2. stupňa, ale prioritne tým, ktorým hrozí školský neúspech, s cieľom znížiť pravdepodobnosť ich predčasného ukončenia školskej dochádzky. Účinné môže byť aj preventívne doučovanie žiakov, keď je predpoklad na riziko školského neúspechu. Čím neskôr je potreba doučovania u žiaka identifikovaná, tým ťažšie býva dohnať nedostatky. Potreba doučovania môže vzniknúť aj z toho dôvodu, že materinský jazyk žiaka je iný ako slovenský jazyk (napr. rómčina, ukrajinjčina a pod.). Vtedy je vhodná podpora asistenta, ktorý ovláda rodný jazyk žiaka.

Doučovanie žiakov v domácom prostredí

Deti vyrastajúce v sociálne znevýhodnenom prostredí často nemajú doma potrebné zázemie, dostatočnú podporu zo strany rodiny a ani vhodný priestor na prípravu do školy. Hodnota vzdelania nepatrí k prioritám rodiny. Vzdelanie nepovažujú za dôležité a nekladú doraz na školské výsledky ani na pravidelnú školskú dochádzku, pretože kultúrny koncept školskej úspešnosti u nich nemusí existovať. Cieľom doučovania v domácom prostredí je snaha zapojiť do mimoškolskej prípravy aj rodičov a ukázať im, ako môžu s doučovaním sami pomôcť svojmu dieťaťu a posilniť si rodičovské kompetencie. Samotné doučovanie býva najčastejšie zabezpečované pracovníkmi neziskových organizácií, študentmi SŠ a VŠ, ďalšími dobrovoľníkmi a pod. Sociálny pedagóg môže ponuku a možnosti domáceho doučovania sprostredkovať rodičom žiakov, ktorí to potrebujú.

Školské výlety, školské podujatia, exkurzie a školské kurzy

Získať nové znalosti a zručnosti pomáhajú žiakom školské výlety, školské vzdelávacie a pobytové podujatia, exkurzie, kurzy, výcviky a iné aktivity neformálneho vzdelávania (napr. vzdelávacie a kultúrne podujatia priamo v škole, letná škola, škola v prírode, lyžiarsky výcvik a plavecký kurz atď.).

Školské výlety umožňujú navštíviť rôzne miesta (napr. múzeá, kino, divadlo, kultúrne a prírodné pamiatky), ktoré by inak niektorí žiaci nemali možnosť navštíviť. Sú organizované priamo školou alebo v spolupráci s MVO. Predovšetkým žiaci z MRK, ale aj žiaci s iným znevýhodnením tak nadobudnú lepšiu orientáciu v majoritnej kultúre. Žiaci tak získavajú zručnosti, ktoré im umožnia lepšiu socializáciu a ľahšiu komunikáciu v rámci spoločnosti a skvelú príležitosť na upevnenie vzťahov medzi žiakmi a zamestnancami školy. Je prospešné, ak sa na týchto všetkých mimoškolských akciách zúčastňuje aj sociálny pedagóg a po všetkých aktivitách zaradí reflexiu, v ktorej spolu so žiakmi pomenujú získané poznatky, zručnosti a ich možnosti ďalšieho využitia.

Záujmové krúžky na škole aj mimo školy

Ideálne je, ak majú žiaci možnosť navštevovať záujmové krúžky priamo v škole. Ak však škola záujmové vzdelávanie neposkytuje alebo ho poskytuje len v obmedzenej miere, úlohou sociálneho pedagóga môže byť zmapovať ponuku v blízkom okolí (napr. ponuku centra voľného času, základnej umeleckej školy, občianskych združení a iných organizácií) a motivovať žiakov a ich zákonných zástupcov k ich navštevovaniu. Záujmové krúžky by mali byť rôznorodé a zamerané na všetky zložky (tanec, hudba, výtvarné umenie, programovanie, technika, pohybové aktivity a šport, turistika a príroda, kultúra, zvyky a remeslá z iných kultúr, ale napr. aj zdravotnícky, čitateľský atď.).

Sociálny pedagóg by mal prispievať osvetou k lepšej orientácii žiaka a jeho rodičov v ponuke takýchto príležitostí na rozvoj sebarealizačných tendencií všetkých žiakov školy (napr. tvorbou informačných tabúl, prezentácií ponúk na vyučovaní a identifikovaní záujmov žiakov prostredníctvom vhodných diagnostických metód a rozhovorov s pedagógmi voľného času).

„U nás sú poobede rôzne krúžky, do ktorých sa aktívne zapájajú aj rómski žiaci. Funguje školský klub detí a klub voľného času. Žiaci z 1. – 5. ročníka sú aktívnejší v zapájaní sa, ich stúpajúcim vekom záujem upadá. Mnohí sa ponáhľajú domov kvôli ohraničeným autobusovým spojom, kvôli tomu, že musia pomáhať rodičom, kvôli kamarátom, s ktorými trávia voľný čas. Máme bohatú ponuku krúžkov na škole, zameranú na rôzne oblasti, ale aj menej tradičné krúžky (relaxačný, spolu je nám fajn, z každého rožka troška, tuláčik, hravé čítanie atď.).“

(sociálny pedagóg, ZŠ)

Mimoškolské aktivity a doučovanie v nízkoprahových kluboch a v komunitných centrách

Ak škola nemá možnosť zabezpečiť doučovanie a voľnočasové aktivity pre žiakov so sociálnym znevýhodnením z vlastných zdrojov a chýbajú im potrebné financie aj dostatok PZ a OZ, ktorí by mohli tieto aktivity realizovať, pomáha spolupráca medzi školou a neziskovými organizáciami v regióne. Doučovacie a voľnočasové aktivity sú potom ako forma kompenzácie zabezpečené napr. ponukou MVO, ktoré sa zameriavajú na prácu s rómskymi a ďalšími vylúčenými deťmi a prebiehajú v kluboch alebo v organizáciách mimo samotnej školy.

Sociálny pedagóg spolupracuje so zamestnancami nízkoprahových klubov a komunitných centier tak, aby mohol žiakom sprostredkovať ponuku voľnočasových aktivít, ktoré nie sú podmienené registráciou a finančným požiadavkami. Zároveň táto spolupráca predstavuje ďalšiu možnú formu,

ako získať podporu pre žiakov a možnosť nadviazať spoluprácu s rodičmi, alebo získavať informácie o ich rodinnom zázemí priamo z komunity. Prepojenie a úzka spolupráca medzi školou a neziskovou organizáciou môžu upevňovať dôveru rómskych a ďalších vylúčených rodín a motivovať ich k účasti ich detí na voľnočasovej činnosti.

Celodenný výchovný systém

Za jeden z významných nástrojov inkluzívnej edukácie považujeme celodenný výchovný systém (ďalej len CVS), ktorý možno využiť práve tak v rámci formálnej, ako i neformálnej edukácie. CVS je aplikovateľný v akýchkoľvek podmienkach. Je to také „*usporiadanie výchovného vplyvu na žiakov, v ktorom sa realizuje systematické komplexné výchovné pôsobenie na dieťa a príprava na vyučovanie, pričom sa zároveň v čo najväčšej miere eliminujú negatívne vplyvy rodinného a širšieho sociálneho prostredia na dieťa*“ (Kacír, 2013).

CVS zahŕňa intenzívnu výchovnú prácu so žiakom aj po vyučovaní prostredníctvom popoludňajších voľnočasových aktivít. Túto činnosť môže zabezpečovať aj sociálny pedagóg v spolupráci asistentmi učiteľa a s inými PZ/OZ. Využívajú vhodné aktivizujúce metódy, prostredníctvom ktorých sa rozvíja záujmová sféra a motivácia dieťaťa k zmysluplnej činnosti. Efektivita celodenného výchovného systému bola potvrdená vo viacerých národných projektoch: Vzdelávanie pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunit (MRK1), Projekt inkluzívnej edukácie (PRINED) a Škola otvorená všetkým (ŠOV).

Práca sociálneho pedagóga s deťmi/žiakmi môže byť v prípade CVS veľmi prospešná, vzhľadom na to, že ich môže naučiť efektívne využívať ich voľný čas. CVS pomáha kompenzovať aj znevýhodnenie rodinného prostredia a aktivovať aj rodičov na elimináciu tohto prostredia.

V evalvačnej správe z projektu PRINED je uvedené, že cieľom celodenného výchovného systému (CVS) je „*zaujímavou a informatívnou formou udržať deti čo najdlhšie v škole a umožniť im popoludňajšiu prípravu na nasledujúci deň, nevyhnutnú pre zlepšenie ich prospechu a taktiež sa venovať aktivitám, ktoré sú pre nich zaujímavé, a ktorým sa môžu venovať aj z dlhodobého časového hľadiska*“.

Žiaci zo SZP (a nielen oni) si mohli voľiť medzi pestrou paletou voľnočasových aktivít, ktoré viedli učitelia, externí pedagógovia, ale i členovia ŠPT. Súčasťou CVS bola takisto príprava na vyučovanie, prípadne doučovanie žiakov, ktoré potrebovali viac času nad rámec dopoludňajšieho vyučovania.

Inkluzívne vzdelávanie – skúsenosť slovenských škôl

Prevenca a riešenie konfliktov v školskom prostredí

Konflikty sú prirodzenou súčasťou ľudského života, vyskytujú sa aj v školskom prostredí (medzi žiakmi, žiakmi a PZ/OZ, rodičmi žiakov a PZ/OZ, medzi inými zamestnancami školy). Tak ako v akomkoľvek inom prostredí, kde sa stretávajú ľudia s rôznym kultúrnym, názorovým a sociálnym pozadím, prípadne inými odlišnosťami, škola je tiež miestom, kde konflikty prirodzene vznikajú a ich zvládanie zo strany školy zanecháva silný výchovný odkaz pre žiakov a odkaz bezpečia pre ich rodiny. Je dôležité, aby konfliktom škola predchádzala, ale ďalšou úlohou je naučiť sa ich aj konštruktívne riešiť, odstraňovať a eliminovať ich neželané vplyvy.

V kontexte segregácie je dôležité vnímať sociokultúrny kontext, z ktorého žiaci prichádzajú. Špánik, 1994, in Janoško, Neslušánová, s. 59, 2014) uvádzajú, že „vzájomný nesúlad rodinného, školského a rovesníckeho prostredia môžu vyvolávať u dieťaťa vnútorné napätie, ktoré dieťa nemôže vyriešiť“. Možnými príčinami konfliktov medzi PZ/OZ a rodičmi je aj chýbajúce porozumenie odlišných funkcií rodiny a školy, z čoho vyplývajú iné očakávania pri posudzovaní a vnímaní dieťaťa. Príčinou konfliktu môže byť aj nedostatok spôsobilostí kooperovať buď zo strany rodiča, PZ/OZ, alebo oboch (Hroncová a kol., 2020). Vnímanie autority školy aj rodiny sa môže u žiaka znížiť častými vzájomnými konfliktmi, neustálym opakovaním konfliktov sa môže stratiť úplne. Potrebná je snaha o hľadanie cesty k spolupráci prostredníctvom spoznania rodiny žiaka, jeho kamarátov, všetkých okolností a osôb, ktoré majú na neho významný vplyv.

Konflikty sa objavujú nielen v školských triedach, ale aj v záujmových útvaroch, vo voľnom čase detí a v rôznych neformálnych rovesníckych skupinách (napr. počas prestávok, v jedálni, na školskom dvore, v ŠKD). Sociálny pedagóg môže mapovať rizikové situácie a okolnosti s potenciálom konfliktu. Následne spolu s ďalšími OZ a PZ nastavuje efektívne preventívne kroky. Zároveň podporuje PZ, aby v rámci svojej činnosti využívali sociálne zručnosti a pôsobili preventívne proti kumulácii konfliktov. Výrazne môže pomôcť pri formovaní skupín v školskom prostredí, pri harmonizácii vzťahov medzi pedagógom a triednym kolektívom alebo skupinou (napr. v ŠKD a v inom záujmovom útvare).

Dôležitým krokom k prevencii a k riešeniu konfliktov v školskom prostredí je diagnostika klímy triedy/skupiny. Zistiť, aká je sociálna klíma v triede alebo v skupine môže učiteľ pozorovaním pri každodennom kontakte so žiakmi, ale diagnostiku vykonáva sociálny pedagóg pomocou štandardizovaných metód. Poznanie stavu klímy v triede/skupine potom umožní zvoliť najvhodnejšie podporné opatrenia, postupy a metódy na riešenie konkrétnych problémov. Pri riešení konfliktov v školskom prostredí je zásadná prevencia. Najčastejšou formou prevencie sú preventívne programy (príklady preventívnych a intervenčných programov v škole, triede, skupine uvádzame na konci kapitoly). Preventívne programy môže sociálny pedagóg vyskladať aj samostatne pre konkrétne potreby skupiny. Pre základy skupinovej spolupráce odporúčame prílohu k Manuálu pre začínajúceho sociálneho pedagóga k práci so skupinou.

V súvislosti s prevenciou a riešením konfliktov v školskom prostredí je potrebné vytvoriť a zrozumiteľne komunikovať pravidlá fungovania školy a triedy, práva a povinnosti pre žiakov, PZ/OZ a iných zamestnancov školy i rodičov, rovnako ako i dôsledky pri nedodržovaní povinností. Pri tvorbe týchto pravidiel môže byť sociálny pedagóg facilitátorom. Môže tiež koordinovať kooperáciu medzi žiackym parlamentom (ak v škole je), pedagogickým zborom a radou rodičov v škole.

Podpornou činnosťou zo strany sociálneho pedagóga môže byť zmierovanie a mediácia, čo je forma riešenia sporov (konfliktov) prostredníctvom tretej osoby, nazývanej mediátor. Autori Ondrušek, Labáth, Tordová (2004) odporúčajú v prvom rade uvažovať nad tým, či ide o konflikt, ktorý je možné zvládnuť samostatne prostredníctvom vlastných schopností a zručností, alebo v ňom potrebujeme pracovať prostredníctvom tretej strany (napríklad rozhodcu). Mediátorom konfliktov môže byť aj samotný sociálny pedagóg. Mediátor ako nezávislá a nezaujatá osoba pomáha obom stranám identifikovať ich záujmy a hľadá spoločné riešenie problémovej situácie. *Zmierovanie* prináša metódy a riešenia, ktoré pomáhajú ľuďom opäť pokojnejšie spolunažívať. Mediácia konfliktov zo strany sociálneho pedagóga najčastejšie prebieha medzi rodičom a PZ/OZ, ale aj medzi rodičom a vedením školy v prípade vzájomnej nezhody s výchovnými postupmi. Príklad na uplatnenie metód zmierovania a mediácie na modelovú situáciu v škole nájdete v príručke Vzdelávanie na okraji (Eduroma, 2022, s. 32): <https://eduroma.sk/docs/vzdelavanie-na-okraji-2022.pdf>

V situácii, keď sa mnohé školy s konfliktmi vyrovnávajú ťažko, je mediácia jednou z ciest efektívnej prevencie a pomoci. Ako efektívne riešenie sa odporúča aj nácvik procesu peer mediácie: <https://www.nesudtesa.sk/clanok/24-mediacia-v-skolskom-prostredi>

Otázky na zamyslenie pre sociálneho pedagóga, ďalších OZ a PZ k podpore a práci so žiakmi:

1. Ktoré preventívne a intervenčné programy poznáte?
2. Ktoré preventívne a intervenčné programy používate na vašej škole vy ako sociálny pedagóg?
3. Používate aj dlhodobé programy? A kto ich na škole ešte okrem vás zabezpečuje?
4. Venujete sa podpore neformálneho vzdelávania a mimoškolskej činnosti so žiakmi? Ak áno, ako konkrétne prebieha táto podpora?

Práca s postojmi, predsudkami, stereotypmi a ako pracovať s rozmanitosťou v školskom prostredí

Podľa Halmovej (2018) predsudky a stereotypy sú „súčasťou socializácie jedinca a je veľmi náročné ich odstrániť“. Mali by sme si byť vedomí, že predsudky a stereotypy máme do istej miery všetci. Nie je možné a ani žiaduce ich úplne odstrániť. Dôležité je si ich začať všímať, uvedomovať si ich vplyv na vlastné správanie a pokúsiť sa o ich korekciu.

V práci s postojmi je dôležité začať od seba ako od jednotlivca a položiť si otázky: Aký je môj postoj k inakosti, napríklad k „rómstvu“ alebo ku komunite s iným vierovyznaním? Ako o ľuďoch z týchto komunit premýšľam? Ako sa k nim správam? Ako reagujem v konkrétnych situáciách? Keď identifikujeme svoje postoje prostredníctvom reflexie vlastnej praxe, môžeme preskúmať, ako sú ovplyvnené tým, čo sme prežili, prípadne predsudkami, ktoré sme prijali. Pomôže nám to určiť, nakoľko môže naše konanie v súlade s postojmi ovplyvniť pozitívne, alebo negatívne konkrétneho žiaka alebo skupinu a zodpovedať ďalšie otázky: Ako by som chcel/chcela, aby moje postoje formovali skúsenosť žiakov? Aká je moja rola a zodpovednosť voči žiakom v škole? Ladia moje postoje s touto rolou?

Sú to kľúčové otázky pri začiatkoch práce pri desegregácii alebo pri vstupe do inštitúcie s cieľom desegregácie, ktoré je dobré mať zodpovedané, ak chceme dosiahnuť pozitívnu zmenu.

S negatívnymi postojmi a stereotypným vnímaním inakosti sa stretávame u pedagogických i odborných zamestnancov. Potrebné je preto vzdelávanie OZ a PZ v oblasti inklúzie a desegregácie, vedenie k scitlivovaniu v tejto téme. Dôležité je proinkluzívne nastavenie u sociálneho pedagóga a zároveň je žiaduce, aby bol podporou v tomto smere pre celý pedagogický zbor na škole (podrobnejšie v kapitole: Profesionálny rozvoj, zvyšovanie kompetencií a podporná práca s PZ a OZ). Ak je na škole sociálny pedagóg súčasťou školského podporného tímu, v rámci spolupráce sa spoločne podieľajú na vytváraní inkluzívnej kultúry a prostredia s rešpektovaním rozmanitosti (bližšie v podkapitole: Sociálny pedagóg ako súčasť školského podporného tímu).

Umiestňovanie do zadných lavíc:

Je potrebné odlišiť, kedy ide o funkčné posadenie žiakov do zadnej lavice (lebo sú vysokí), alebo tým učiteľ rieši nejaký svoj problém, resp. si uľahčuje prácu (do zadnej lavice sa umiestňujú deti, ktoré sú nejakou výzvou pre pedagóga).

Niekedy sa dozadu žiak posadí sám, lebo tým demonštruje svoj postoj ku kolektívu („nepatrím/nechcem sem patriť“) alebo postoj kolektívu k nemu. Niekedy je tam posadený učiteľom s rôznym vysvetlením („vyrušuješ“, „spíš“, „nestíhaš“...).

Sociálna pedagogička konštatuje: „Ja som sa snažila poukázať na to, že veľakrát si učitelia aj všimnú, že sa takéto vylúčenie deje, aj by ho radi riešili, ale nevedia ako.“

Návrh riešenia: Prostredníctvom zážitkového učenia dávať príležitosť vzájomne sa poznať, poznať sa ako tím (na koho sa pri akej príležitosti môžeme obrátiť) a/alebo pozývať externých odborníkov (mediátori, animátori, preventisti a pod.) využívajúcich také činnosti, pri ktorých sa rozdiely strácajú.

(z diskusie odborníkov z praxe v expertných skupinách)

Predsudky ovplyvňujú aj sociálne interakcie žiakov v škole. Správanie žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia môže byť do veľkej miery ovplyvnené atmosférou a klímou v triede/kolektíve, ale aj sociálno-kultúrnym prostredím, z ktorého pochádzajú, a osobnými skúsenosťami. Potrebná je práca sociálneho pedagóga a iných PZ/OZ zacielená na budovanie vzťahov v heterogénnej kolektíve triedy s dôrazom na ozdravenie komunikačných vzorcov medzi žiakmi, podporu prehlbovania spolupráce, empatie, vzájomnej tolerancie, porozumenie rôznorodosti a akceptovanie odlišností žiakov. Napr. preventívny program Triedna klíma. Príklady ďalších preventívnych a intervenčných programov uvádzame na konci kapitoly.

Podľa sociálnych psychológov existujú tri základné zložky negatívnych postojov, a to:

- kognitívna zložka, ktorá predstavuje stereotypy a negatívne vytvorené názory,
- emocionálna zložka – predsudky, prežívané negatívne pocity,
- behaviorálna zložka – diskriminácia, negatívne činy.

Práca s predsudkami si preto vyžaduje venovať sa všetkým trom zložkám. S kognitívnou zložkou pracujeme tým, že o predsudkoch so žiakmi, ale aj s OZ a PZ hovoríme, pozorované dôsledky predsudkov pomenujeme, čím ich zviditeľníme. Následne sa môžeme pýtať na výnimky z týchto predsudkov, ktorých sme boli svedkami. Ak sa tieto negatívne názory týkajú napr. rómskej komunity, môžeme sa pýtať na pozitívne skúsenosti, konkrétne príklady, ktoré rozporujú negatívne presvedčenie. Zároveň je na kognitívnej úrovni dôležité sprostredkovať poznanie rôznych kultúr, ich zvykov a hodnôt.

Emócie spojené s negatívnym predsudkom môžeme ovplyvňovať rôznymi zážitkovými aktivitami, ako napríklad rolou hrou (napr. LARP), kde si účastníci skúšajú rôzne roly vrátane roly obeť predsudkov. Ďalšou možnosťou je storytelling, kde sa pracuje s príbehom, ktorý vedie k väčšiemu porozumeniu a empatii. Je možné využiť napríklad aj živú knižnicu. Správanie, ktoré vedie k poškodzovaniu diskriminovanej skupiny, je potrebné meniť napríklad identifikovaním jasných pravidiel a hraníc a ich dôsledným dodržiavaním, prostredníctvom budovania nových kompetencií a nácviku alternatívneho správania. Informácie o rozvíjaní aktivít určených deťom a mladým ľuďom ohrozeným vylúčením pre svoj pôvod, hendikep alebo chudobu, ako aj možnosti scitlivovania žiakov v inakosti môžete nájsť na stránkach rôznych neziskových organizácií.

„Nie je otázkou, či segregujeme, ale do akej miery a ako. Aj keď máme vedome odbúraných veľa predsudkov, stále máme niečo podvedome v sebe zakorenené, čo presakuje do nášho správania a premýšľania. Nemôžeme pred segregáciou zatvárať oči. Je dôležité si uvedomiť, že máme zodpovednosť, a nebáť sa priznať si problém.“

„Pokiaľ nebudú žiaci poznať Rómov, ich kultúrne zvyky, významných ľudí, ich históriu, tak nebudú môcť dobre rovesnícky spolu fungovať. Až potom sa buduje rešpekt.“

(z diskusie odborníkov z praxe v expertných skupinách)

Medzi ďalšie podporné opatrenia a aktivity pri práci s konfliktmi, s rozmanitosťou, s postojmi, predsudkami a stereotypmi v školskom prostredí, na ktorých sa môže podieľať sociálny pedagóg na škole, môžeme zaradiť:

Skupinové intervencie na prácu s rozmanitosťou

V rámci skupinových intervencií môže sociálny pedagóg realizovať aktivity, ktoré povedú všetkých žiakov školy k vyššej miere tolerancie, k rozvoju vzájomnej empatie či k eliminácii negatívnych stereotypných predstáv. V rámci aktivít v rôznych sociokultúrnych skupinách sa žiaci naučia komunikovať a spolupracovať medzi sebou, sú vedení uvedomovať si iné aspekty rôznych kultúr, pochopiť odlišnosti a učiť sa ich rešpektovať u iných. Tiež prispievajú k zvýšeniu tolerancie medzi žiakmi navzájom. Napríklad aj u rómskych žiakov takáto intervencia vedie k vyššiemu sebedovomiu a tiež k väčšiemu záujmu o vzdelávanie. V prípade, že sa s triedou nepracuje, môže viesť k vyhroteniu vzťahov, k šikanovaniu (z dôvodu inej etnicity alebo sociálneho vylúčenia).

Autori indexu desegregácie (Vzdelávanie na okraji, 2022) navrhujú, aby postupy školy smerovali k tomu, že žiaci zo špeciálnych tried sa budú vzdelávať spolu so žiakmi z bežných tried na tých vyučovacích hodinách, ktoré to umožňujú (hudobná, výtvarná, telesná výchova a pod.). Tento navrhovaný proces na škole môže podporovať a spolupodieľať sa na ňom aj sociálny pedagóg spoločne s inými PZ/OZ a asistentmi učiteľa tým, že sú pri tomto vzdelávaní oporou učiteľom.

„Vždy je to o spolupráci, miešaní kolektívu, pri hrových aktivitách žiaci zabúdajú na to, kto je Róm a kto nie je. Používam skupinovú arteterapiu, artefiletiku, terapeutické karty, vytvárame spolu napríklad plagát na tému Moja radosť, Naša trieda, Prečo chodím do školy, Aké povolania poznám, rôzne aktivity zamerané na spoluprácu, resp. vytvorenie spoločného výsledku.“

(sociálny pedagóg, ZŠ)

Aktivity zamerané na poznávanie rómskej a iných kultúr

Dôležité je zaraďovať aktivity, ktoré sú zamerané na rôzne kultúry vrátane rómskej či ukrajinskej, resp. kultúr, z ktorých pochádzajú žiaci školy. V týchto aktivitách žiaci poznávajú rôzne aspekty kultúr, ako sú história, tradícia, umenie, jedlo a pod. Vďaka tomu žiaci lepšie porozumejú rómskej komunite (a iným kultúram), čo im umožní vnímať žiakov rómskeho, resp. odlišného pôvodu ako rovnocenných partnerov. Pozor si však treba dať, aby pokus o predstavenie kultúry nemal negatívny vplyv, predovšetkým pokiaľ dôjde k ďalšej stereotypizácii. Je preto potrebné postupovať citlivo a rôzne kultúry nepredstavovať stereotypne, a to ani vtedy, ak ich spájame s pozitívnymi stereotypmi (Rómovia sú talentovaní hudobníci, Vietnamci sú veľmi pracovití, Ukrajinci sú statoční a odolní a pod.). Žiak môže byť s nimi spojený proti svojej vôli. Veľa záleží na tom, v akom kontexte a akými metódami sú aktivity realizované a informácie odovzdávané. Menší pozitívny dosah má, ak je odlišná kultúra predstavovaná len nárazovo, napr. vo forme „*rómskych dní*“. Oboznamovanie sa s kultúrou funguje lepšie, keď je pozvoľné a integrované v rámci rôznych aktivít a výučby nenásilne, ideálne naprieč všetkými predmetmi aj v rámci voľnočasových aktivít. Do aktivít je vhodné zapojiť aj rodiny a členov komunit s odlišnou kultúrou, ktoré prispievajú k tvorbe komunitného ducha/kultúry školy.

Pravidelné triednické hodiny a práca v komunitnom kruhu

Aktivity v rámci triednických hodín alebo komunitných kruhov na začiatku výučby poskytnú bezpečný priestor, kde žiaci komunikujú svoje problémy. Môže sa tak zvýšiť pochopenie pre žiakov odlišných kultúr. Učiteľovi pri ich príprave a organizácii môže byť v škole nápomocný práve sociálny pedagóg. Napríklad môže spolupracovať pri zavádzaní tejto stále ešte novej formy s učiteľom a žiakmi pri tvorbe pravidiel triedy, vytvoriť spoločný erb triedy, spoločnú hymnu triedy a iné aktivity na utuženie sociálnych vzťahov v triede medzi všetkými žiakmi, rešpektujúc iný etnický pôvod alebo iné špecifiká svojich spolužiakov.

Príklady preventívnych a intervenčných programov

Začínajúci sociálni pedagógovia využívajú možnosť externých lektorov realizujúcich preventívne programy, ktoré vyžadujú úzku profesijnú špecializáciu (obchodovanie s ľuďmi, poruchy príjmu potravy, kyberšikanovanie, napr.: preventista.sk).

Skúsení sociálni pedagógovia sú schopní vytvárať si vlastné preventívne a intervenčné programy, ktoré vytvárajú na základe špecifických potrieb žiakov školy. Inšpirovať sa môžu aj z existujúcich preventívnych a intervenčných programov, preto uvádzame príklady niektorých dostupných a najčastejšie využívaných.

1. ZIPPYHO kamaráti (*Zippy's Friends*)

Zippyho kamaráti je dlhodobý preventívny program na prácu s triedou počas školského roku – vytvorený britskou organizáciou *Partnership for Children*. V súčasnosti prebieha v takmer 30 krajinách sveta, v SR je projekt realizovaný od r. 2013 pod záštitou Ligy za duševné zdravie. Témy, ktorými sa program zaoberá, sú: pocity, efektívna komunikácia, vzťahy, vychádzanie s rovesníkmi či súrodencami, požiadanie o pomoc, pomoc sebe a druhým, stratégie riešenia konfliktov, vyrovnanie sa so zmenou a stratou, zvládanie záťažových a nových situácií. Ciele, ku ktorým program smeruje, sú: sociálno-emocionálny rozvoj, rozvíjanie sociálnych a komunikačných zručností, vyjadrovanie emócií, spolupráca, solidarita, súcit, obetavosť, tolerancia a empatia voči potrebám druhých i seba samému, podpora emocionálnej pohody a vzťahov. Cieľovou skupinou sú deti v MŠ vo veku 5 – 7 rokov, žiaci v ZŠ, ktorí navštevujú 1. a 2. ročník. Program sa realizuje zážitkovou a interaktívnou formou. Školám, ktoré splnia určené podmienky, je udelený certifikát kvality „Škola bez nenávisti“.

Dostupné na: <https://www.iuventa.sk/sk/Projekty/skola-beznenavisti.alej>

2. KOZMO a jeho dobrodružstvá

Pôvodný slovenský preventívny program, ktorý sa zameriava na prevenciu detí do 7 – 8 rokov pred násilným správaním. Cez postavičku kozmonauta Kozma sa deti učia rozpoznávať nevhodné správanie, aby z nich mohli vyrásť dobrí pozemšťania, ktorí sa neposmievajú slabším, nenadávajú si, vedia sa zastať kamarátov či podeliť sa. Preventívny program „Kozmo a jeho dobrodružstvá“ vedie deti hravým spôsobom k empatii, vzájomnej spolupráci a rozvíja ich emocionálnu inteligenciu. Celý program je budovaný na filozofii nenásilnej komunikácie, ktorá nikomu neublíži, neškatuľkuje a nikoho nestavia do roly obeť ani agresora. Autorom preventívneho programu je Centrum Slniečko, n. o. Cieľovou skupinou sú žiaci 1. ročníka ZŠ. Forma je zážitková, interaktívna.

Dostupné na: <https://kozmove-dobrodruzstva.sk/preventivny-program/>

3. FILIPKOVE dobrodružstvá

Tento preventívny program so zážitkovými aktivitami a hrami využíva knihy Filipove dobrodružstvá. Cieľom je starostlivosť o svoje zdravie, zdravý životný štýl, prevencia látkových závislostí. Kamarát Filipko rozpráva deťom zážitky z Krajiny zdravia a Zlovestného ostrova a približuje deťom témy, ako sú choroba a zdravie, vplyv návykových látok na zdravie, rodinu a život človeka (cigarety, alkohol...), starostlivosť o zdravie. Cieľovou skupinou sú: žiaci 1. ročníka ZŠ. Využíva sa zážitková a interaktívna forma.

4. DRUHÝ KROK

Výchovno-preventívny program „**DRUHÝ KROK**“ s originálnym názvom **SECOND STEP**, ktorý bol realizovaný a overený aj na školách v Slovenskej republike pod odbornou garanciou OZ PROFKREATIS plus. Vďaka podpore spoločnosti GSK je v mnohých krajinách sveta bežnou súčasťou vyučovacích hodín v školách. Cieľom je sociálno-emocionálny rozvoj – rozvíjanie empatie, emocionálnej inteligencie, komunikačných zručností, súdržnosti v triede; zvládanie konfliktov, agresivity a násilia, zvýšenie tolerancie k odlišnostiam – prevencia intolerancie, zdravý rozvoj osobnosti. Cieľovou skupinou sú žiaci 1. stupňa ZŠ. Forma je interaktívna a diskusná. Akreditovaný výchovno-preventívny program Second Step v slovenskej verzii „Druhý krok“ sa pôvodne volal Srdce na dlani.

Dostupné na: <https://druhykrok.sk/preucitelov-a-skoly/akreditacia-mSvS-sr/>

5. V TRIEDE SA CHCEME CÍTIŤ BEZPEČNE – PRÁCA S PROBLÉMOVÝM TRIEDNYM KOLEKTÍVOM

Program sa zameriava na prácu s triedou, v ktorej sú napäté alebo narušené vzťahy medzi žiakmi navzájom alebo medzi žiakmi a učiteľom, kde sa vyskytuje agresívne správanie, šikanovanie, nedisciplinovanosť a pod. Ide o sekundárnu prevenciu prispôbenú očakávaniam a potrebám danej triedy. Cieľom je zorientovať sa v situácii, zistiť príčinu daného stavu a formou skupinovej práce a spoločných zážitkových aktivít podporiť sociálne vzťahy a vytvárať atmosféru na upevňovanie kolektívu. Cieľovou skupinou sú triedy 1. a 2. stupňa ZŠ. Forma programu je zážitková.

6. TRIEDNICKÁ HODINA TROCHU INAK

Preventívna aktivita so žiakmi a triednym učiteľom je realizovaná formou komunitného stretnutia s jasnými pravidlami. Ponúka model práce triedneho učiteľa s triedou s jasne vymedzenými a spoločne vytvorenými pravidlami, s otvorenou, priamou a neublížujúcou komunikáciou, efektívnym riešením konfliktných situácií, všímaním si pozitívnych prejavov v správaní. Cieľom je vytvorenie atmosféry otvorenosti, dôvery, bezpečia v triede a posilňovanie vzťahov medzi žiakmi. Využíva sa otvorená, priama a efektívna komunikácia. Cieľovou skupinou sú žiaci 1. a 2. stupňa ZŠ. Forma je zážitková.

7. AKÍ SME? – PROGRAM NA ROZVOJ SOCIÁLNYCH KOMPETENCIÍ

Program „**Akí sme?**“ má formu sociálnopsychologického tréningu. Zameriava sa predovšetkým na žiakov 2. stupňa ZŠ, dospelých a adolescentov. Obsahuje aktivity, metodické poznámky a *ponúka súbor tém, aktivít a skúseností* autorov na prácu so žiakmi. Cieľom autorov bolo tento program využívať ako netradičný školský predmet na druhom stupni základných škôl. „Vyučovanie tohto predmetu je zamýšľané ako zážitkové hodiny, kde majú mať žiaci možnosť hovoriť o veciach, ktoré ich trápia, s ktorými sa každý deň stretávajú, no na ktoré zatiaľ nebol v školskom rozvrhu vyhradený formálny priestor.“ Program je dostupný v PDF verzii na: http://www.pppknm.sk/data/pdf/materialy/poruchy_spravania/poruchy_spravania/program_aki_sme.pdf

8. PROGRAM CESTA K EMOCIONÁLNEJ ZRELOSTI

Preventívno-výchovný program „**CESTA k emocionálnej zrelosti**“ – autor Š. Matula (1999). Univerzálny preventívny program, ktorý vydal VÚDPaP a je určený vekovej kategórii 12 až 15 rokov, ktorý zvyšuje u žiakov psychickú a emocionálnu odolnosť voči „*nástrahám dospievania*“. Program je založený na zážitkovej forme učenia sa, pri ktorej sa žiaci stávajú otvorenejšími a ohľadupľnejšími k sebe navzájom, ako aj k dospelým autoritám.

Knižnicu aktivít na vytváranie spoločenstva, na prácu s emóciami, na rozvoj sociálnych a životných zručností, aktivity zamerané na akceptáciu druhých, multikultúrne aktivity atď. nájdete v **Metodike podporujúcej inkluzívne vzdelávanie v školách**. Publikácia vyšla v rámci projektu „Inovatívne vzdelávanie pre pedagogických zamestnancov základných škôl za účelom zvýšenia ich interkultúrnych kompetencií vo vzdelávacom procese rómskych žiakov“.

Otázky na zamyslenie pre sociálneho pedagóga, ďalších OZ a PZ k podpore a práci so skupinami žiakov:

1. Aké formy zmierovania konfliktov poznáte, prípadne aké používate na vašej škole?
2. Rozvíjate na škole hodnoty diverzity a akceptácie všetkých žiakov? Ak áno, akým spôsobom?
3. Realizujete skupinové intervencie pre prácu s rozmanitosťou?
4. Realizujete aktivity zamerané na rómsku kultúru, ale aj na iné kultúry?
5. Realizujete prácu v komunitnom kruhu, alebo sa zúčastňujete na triednických hodinách?

PROFESIJNÝ ROZVOJ, ZVYŠOVANIE KOMPETENCIÍ A PRÁCA S PZ A OZ

Pedagogickí a odborní zamestnanci pri výkone edukačnej činnosti majú právo na kontinuálne vzdelávanie a profesijný rozvoj, ale zároveň aj povinnosť udržiavať a rozvíjať svoje profesijné kompetencie prostredníctvom kontinuálneho vzdelávania alebo seba vzdelávania. „Profesijný rozvoj predstavuje proces prehlbovania, zdokonaľovania a rozširovania kvalifikácie a profesijných kompetencií v súlade s najnovšími vedeckými poznatkami, spoločenskými potrebami a požiadavkami na výkon sociálnopedagogickej činnosti“ (Liberčanová, 2020).

Implementácia inkluzívneho prístupu do pedagogickej praxe si vyžaduje vyššiu mieru personalizácie vzdelávania, flexibilnejšie a inovatívnejšie vyučovacie metódy, organizačné formy a stratégie. Preto je dôležité vzdelávanie sociálneho pedagóga, ale aj ďalších pedagogických a odborných zamestnancov v oblasti inklúzie a desegregácie. Potrebné je vzdelávanie aj v príprave na multidisciplinárnu spoluprácu všetkých OZ/PZ a ďalších členov školského podporného tímu (ak na škole ŠPT existuje) s ďalšími odborníkmi v rámci spolupráce a sieťovania.

Ďalšie vzdelávanie sociálnych pedagógov sa realizuje aj prostredníctvom absolvovania vzdelávacích kurzov, ktoré nie sú priamo určené len pre sociálnych pedagógov, ale sú zamerané na oblasť ich pôsobenia. Zároveň môžu sociálni pedagógovia využívať i ponuky na ďalšie vzdelávanie zabezpečované a zastrešované neziskovými organizáciami či súkromným sektorom.

K ďalšiemu rozvíjaniu profesionality sociálneho pedagóga podľa Liberčanovej (2020) prispievajú aj rôzne iné aktivity. Napríklad pasívna a aktívna účasť na odborných seminároch, konferenciách, absolventská prax, dlhodobý výcvik (napr. výcvik sociálnych zručností), študijný alebo výmenný pobyt a stáž (napr. v rámci Erasmus Plus), dobrovoľnícka činnosť, participácia a angažovanie sa vo verejných záležitostiach (diskusie, petície), ktoré súvisia so spoločenskou a výchovno-vzdelávacou problematikou, členstvo v rôznych združeniach, spolkoch, nadáciách a asociáciách atď.

Sociálny pedagóg vyhľadáva vzdelávania v inovatívnych spôsoboch vzdelávania aj pre iných PZ a OZ na škole, napr. na témy realizácie ranných komunitných kruhov, kooperatívneho vyučovania umožňujúceho participáciu všetkých žiakov, inkluzívneho vzdelávania a jeho princípov, získavania sociálnych zručností a zručností života, kariérovej výchovy a kariérového poradenstva. Vhodné je podporiť vzdelávaním nadobudnuté vedomosti, zručnosti a stratégie do praxe školy formou hospitácií, mentoringom alebo supervíziou.

Sociálny pedagóg je zároveň podporou pre odborné kapacity učiteľov a podporou v práci s celým pedagogickým zborom na škole. Využíva možnosti aktualizácie vzdelávania v škole na zvýšenie sociálnych zručností a inovačných stratégií u OZ a PZ s prípadným prizvaním aj externých odborníkov. Podporuje všetkých PZ a OZ k citlivosti a rešpektu k individuálnym potrebám žiakov zo SZP, zdravotne a inak znevýhodnených žiakov či k žiakom z inej kultúry. Rozvíja u pedagógov schopnosť empatie a porozumenie pre životné okolnosti, ktoré determinujú školský výkon žiaka. Sociálny pedagóg môže poskytnúť mentoring a poradenstvo pedagógom, aby si uvedomili svoje stratégie a našli funkčnejšie riešenia.

„Poskytovala som supervíziu a mentoring pre učiteľa, aby si svoje stratégie uvedomil, prečo to robí a či to vie robiť funkčnejšie – tomu vie pomôcť aj sociálny pedagóg. Tým, že učiteľovi pomôže stratégie mapovať.“

(sociálny pedagóg, ZŠ)

PRÁCA S MOCOU, BEZMOCOU A ZÁŤAŽOU SOCIÁLNEHO PEDAGÓGA

Činnosti sociálneho pedagóga so širokým záberom smerom k žiakom, učiteľom, rodinám a rôznym aktérom smerom do komunity kladú značné nároky na rozsah jeho odborných kompetencií, ale tiež kompetencií v riadení vlastného času, vlastnej energie a zároveň aj zohľadňovania času a energie ľudí, s ktorými sociálny pedagóg spolupracuje. Intenzívne, často alarmujúce požiadavky praxe a riešenie mnohých ťažkých sociálnych situácií a vzťahov vyúsťujú do záťaže, ktorá po čase môže viesť k pocitu preťaženia, frustrácie či pocitom bezmocnosti. Na odľahčenie záťaže odporúčame postupovať od mapovania stavu desegregácie školy a nastavenia realistického postupného plánovania vychádzajúceho zo súčasného stavu. Kľúčové je tiež v spolupráci so školským podporným tímom či odbornými a pedagogickými zamestnancami, najmä s triednymi učiteľmi, postupne nastavovať zvládnuteľné kroky desegregácie v škole. Taktiež ďalšia spolupráca s relevantnými motivovanými subjektmi môže odľahčiť prácu sociálneho pedagóga (ako napríklad zriaďovateľa, ÚPSVaR, zamestnávateľské inštitúcie, neziskové organizácie a ich rôzne asociácie a iné zoskupenia, projektové agentúry, ale aj jednotliví motivovaní učitelia v škole či sociálni pedagógovia a odborní pracovníci v oblasti prevencie v poradenských zariadeniach a i.). V neposlednom rade ide aj o spoluprácu s rôznymi inštitúciami, vďaka ktorým je možné získať podporu na vyrovnanie podmienok učenia pre všetky deti formou materiálnej a inej pomoci.

Viacere z námietok, s ktorými sa stretávame v praxi, smerujú k mimoriadne dôležitej téme v pomáhajúcich profesiách – k téme moci a bezmocnosti, často formulovanej slovami „nemáme to vo vlastnej moci“, „problémy sú príliš veľké“, „máme nedostatok času, zdrojov“, „stretávame sa s neochotou a nepochopením, s príliš silnými predsudkami“ a pod. Nedostatok moci, o ktorej hovoria sociálni pedagógovia, sa týka pozičnej moci vyplývajúcej zo slabej právomoci sociálneho pedagóga. Pozitívna moc vyplýva z legitimity sociálnej roly. Legitimita roly má právny rámec (oficiálne poverenie, menovanie podľa zákonných noriem, a pod.) a sociálny rozmer. Odborník prirodzene pracuje s pozičnou mocou, ktorá vyplýva z jeho odborného zaradenia a tiež kontextu jeho práce (Diamond, 2016). Na jednej strane sa od neho očakáva koordinácia viacerých aktérov (pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov), ktorí majú vytvárať sociálne vzťahy v triedach a v škole, na strane druhej realizácia týchto činností do veľkej miery závisí od ochoty k spolupráci samotného vedenia školy od PZ a OZ, a v otázkach desegregácie aj od ochoty zriaďovateľov škôl. Disproporcija medzi úlohami sociálneho pedagóga a jeho právomocami môže viesť k pocitom bezmocnosti. Tie sú evidentným zdrojom záťaže, môžu znižovať angažovanosť a motiváciu, možno ich považovať za jeden z faktorov spolupôsobiacich pri vzniku a rozvoji syndrómu vyhorenia. Pri desegregácii môže pristupovať ešte alarmujúci kontext štatistík vysokej segregácie najmä rómskych, ale v poslednom čase aj ukrajinských a iných detí a žiakov integrovaných bez ďalších sprievodných inkluzívnych opatrení.

Pri vyrovnaní sa s bezmocnosťou v dôsledku nedostatku právomocí sa sociálny pedagóg môže opierať v legislatíve o § 27 zákona č. 138/2019 Z. z., ktorý definuje kariérovú pozíciu sociálneho pedagóga prostredníctvom piatich okruhov odborných činností: preventívne činnosti, poradenstvo a intervencie deťom/žiakom s rizikovým správaním a zo sociálne znevýhodneného prostredia, poradenstvo a konzultácie zákonným zástupcom a pedagogickým a odborným zamestnancom, sociálnopedagogická diagnostika prostredia a vzťahov s osvetovou činnosťou a podpora spolupráce pedagogických a odborných zamestnancov so zákonnými zástupcami a relevantnými organizáciami

a inštitúciami ako sociálna kuratela, inštitúcie sociálnoprávnej ochrany detí a i. Ďalším podporným zdrojom právomoci sociálneho pedagóga je aj § 3 zákona č. 245/2008 Z. z. (školský zákon), ktorý v princípoch vzdelávania uvádza „zákaz všetkých foriem diskriminácie a obzvlášť segregácie“. V neposlednom rade je to aj zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou (antidiskriminačný zákon) vychádzajúci z európskej legislatívy.

Ďalším zdrojom moci je takzvaná odborná moc, ktorá spolu s pozičnou chráni sociálneho pedagóga pred bezmocou. Samotná odborná moc sa prejavuje v práci sociálneho pedagóga s inými – žiakmi, odbornými a pedagogickými zamestnancami a školskými podpornými tímami, kde sociálny pedagóg vystupuje vo svojej odbornosti, ktorú získal, a zdokonaľuje sa vo svojom profesijnom rozvoji. V práci sociálneho pedagóga v oblasti desegregácie znamená facilitovanie sociálnej zmeny, vnášanie kultúrnej citlivosti a vzájomného približovania sa a ľudského obohacovania v odlišných spôsoboch myslenia a nazerania na svet. S využitím metód sociálnej pedagogiky sprevádza pedagogických a odborných zamestnancov a žiakov samotných v hľadaní silných stránok a v odkrývaní nádejí v ťažkých situáciách. V kombinácii s inými odbornými postupmi (špeciálnej pedagogiky, liečebnej pedagogiky a i.) zapája prvky sociálnej pedagogiky aj do práce školských podporných tímov pri ich podpore a sprevádzaní žiakov.

Posičná a expertná moc sa radia k formálnym zdrojom moci, často však nie sú dostatočné na to, aby uchránili pred pascou bezmoci či zabezpečili žiaducu spoluprácu s rôznymi aktérmi v škole i mimo nej. Preto je dôležité reflektovať aj svoje menej formálne zdroje moci, čiže svoju osobnú moc. Diamond (2016) definuje osobnú moc ako vnútorný zdroj pocitu autority, ktorý pomáha udržiavať stabilitu bez ohľadu na vonkajšie podnety. Znamená súbor rôznych oblastí potenciálu, ktorý človek má. Vyplýva z motivácie, aspirácií a zámeru človeka a prejavuje sa vo vonkajšom správaní a konaní. Navonok sa prejavuje ako autorita, charisma, istota, opora, seba povzbudzovanie. Prirodzená autorita nepotrebuje nástroje presvedčania. Podľa Labátha (2020) neformálnu zložku spolupráce, ako jedného z najrozhodujúcejších faktorov desegregácie a inklúzie, tvorí vzťahový rozmer. Posičná, expertná a neformálna osobná moc spoločne tvoria rámec interpersonálnej moci v pomáhajúcom procese.

Uvádzame niektoré najčastejšie sa vyskytujúce situácie vedúce k bezmocnosti v praxi sociálnych pedagógov a námety na ich posilnenie:

Situácia: Sociálni pedagógovia necítia dostatok podpory a záujmu zo strany systému aj zo strany ich pracovných partnerov (zriaďovateľov, školy, žiakov, rodičov).

Príklady aktivít:

- Príklady dobrej praxe môžu slúžiť ako inšpirácia a povzbudenie pri realizácii vlastných nápadov. Dlhoročne sa zbierajú napríklad pri oceňovaní Lúč z tmy a pod. Zároveň zapojenie sa do podobných súťaží môže formálne i neformálne zvyšovať status sociálnej pedagogiky.
- Inšpirovať sa je možné projektmi od kolegov z rôznych zdrojov.
- Overené nápady je možné adaptovať podľa vlastných možností a lokálnych potrieb a vytvoriť vlastný projekt. Realizácia a výsledky prinesú pocit zadosťučinenia a tvorivého zápalu do práce.

- Dôležité je uvedomiť si svoju sociálnu silu. Zdrojom neformálnej moci môžu byť skúsenosti, charakter, poznanie a schopnosti vytvárať vzťahy či sociálne zručnosti. Či ide o schopnosť jasne formulovať svoje myšlienky, zastať si svoj pohľad a pozíciu, byť dôrazný, odvážny v prinášaní svojej vízie, tieto kvality môžu viesť k posilneniu statusu konkrétneho sociálneho pedagóga a zároveň predstavujú príležitosť podporiť nových kolegov či žiakov a zastať sa ľudí, ktorí takú silu nemajú.
- Opieranie sa o vlastný cieľ prináša posilnenie. To prichádza aj pri spojení sa s vlastnými hodnotami a zámermi, ktoré v profesionálnom živote konkrétny sociálny pedagóg uplatňuje. Prináša to pocit zmysluplnosti.
- Vyhľadávanie a stretávanie ľudí so spoločným zámerom a podobnými hodnotami dodáva energiu a podporí radosť z práce.
- Hľadanie spojencov v škole i mimo nej je kľúčom k sociálnej podpore. Dobrá spätná väzba nielen motivuje, ale ak si všímame, odkiaľ prichádza, dokážeme identifikovať aj potenciálnych partnerov.
- Ak sú miestne podmienky na desegregáciu príliš obmedzujúce a neposkytujú podporu, je užitočné upriamiť svoju pozornosť na vzťahy v škole. Vo vytváraní komunity je sila, ktorá je zdrojom vzájomnej pomoci a vďaka dobrým vzťahom skrýva veľký tvorivý a motivačný potenciál.
- Uvedomenie si toho, že sme súčasťou väčšieho celku, že ako sociálni pedagógovia pracujeme na rozvíjaní dôležitej hodnoty v spoločnosti, podporuje tiež neformálnu, osobnú zložku moci. Všetci sa potrebujeme podieľať na pozitívnom spoločenskom smerovaní a spoločnej výchove mladších generácií.
- Vyhľadávanie príkladov dobrej praxe, keď došlo k uvedomovaniu si širších súvislostí a následnej spolupráci.

Situácia: Vzťahy s učiteľmi, rodičmi a žiakmi sú niekedy komplikované – chýba ochota spolupracovať, záujem podporiť desegregáciu.

- Práca na kvalitných vzťahoch je rovnako dôležitá ako samotná odborná práca. Vzťahová sila, čiže potenciál utvárať a udržiavať kvalitné medziľudské vzťahy, je zdrojom osobnej moci, ktorá je súčasťou riešenia v tejto oblasti. Úprimný záujem o pracovných partnerov a žiakov vytvára s nimi prepojenie, prostredníctvom ktorého im pomáhame či zviditeľňujeme ich pôsobenie. Takáto osobná podpora sa nám nakoniec môže vrátiť a byť užitočná obojstranne.

Situácia: Napriek osвете a rôznym besedám sa predsudky voči minorite nemenia a dochádza k resegregácii žiakov v triede alebo sa vytvárajú segregované triedy v škole.

Podľa výskumných zistení (Batiz, Gábor 2016) hlboko zakorenené predsudky nemožno odstrániť osvetovými kampaňami alebo proklamatívnymi vyhláseniami o potrebe desegregácie. Predsudky súvisia s postojmi a pokiaľ dôjde k nesúladu medzi zakorenenými postojmi či predstavami a novými informáciami so snahou tieto predsudky vyvrátiť, vyvoláva to nepríjemný pocit napätia, ktorý nám bráni zmeniť či prijať iný postoj.

- Teória medziskupinového kontaktu, ktorú vytvoril Allport (1954), popisuje mechanizmy prispievajúce k pozitívnym výsledkom zmeny medzi skupinami. Dochádza k nim prostredníctvom zovšeobecnenia pozitívnej skúsenosti s jedným človekom na celú skupinu. Podľa Allporta sa tak deje za splnenia určitých podmienok: „Predsudky redukuje rovnocenný status členov skupín zúčastňujúcich sa na kontakte a snaha o dosiahnutie spoločných cieľov. Pozitívny dosah takéhoto kontaktu je ďalej zosilňovaný podporou inštitúcií (zákonom, zvykmi alebo miestnou atmosférou) a za predpokladu, že kontakt vedie ku vnímaniu spoločných záujmov a ľudskosti oboch skupín“ (Allport, 1954, s. 281, in Pettigrew, T., 1998).
- Prehlbovanie vzájomných pozitívnych skúseností nakoniec motivuje k zmene pôvodných postojov v oboch skupinách. Sociálny pedagóg môže pomocou rôznych nápadov alebo nástrojov a metód podporovať zážitky spolupráce medzi žiakmi, rodičmi, učiteľmi a sprevádzať ich v tomto procese. Dôležité pritom je, aby sa obe skupiny cítili rovnocenne a aby realizovali spoločné činnosti. Príkladmi takýchto činností môžu byť spolupráca všetkých žiakov v triede na spoločnom projekte, rodičovské kútiky v škole s rôznymi zapájajúcimi aktivitami a i.
- Inokultúrne skupiny v lokálnej komunite so vzájomnými predsudkami sa môžu prepájať aj pomocou takzvaných mediátorov kultúry, ktorí sprostredkujú lepšie vzájomný kontakt a porozumenie oboch skupín. V prípade školy usilujúcej sa o desegregáciu ním môže byť učiteľ alebo pedagogický asistent inej národnosti. Úlohou mediátora kultúry je nielen byť spájajúcim článkom, ale významne môže preklenúť strach a obavy žiakov prichádzajúcich do inokultúrneho prostredia školy.
- V rámci aktualizácie vzdelávania môže sociálny pedagóg iniciovať pozývanie vzdelávacích inštitúcií alebo jednotlivcov, s relevantnými témami a interaktívnym spôsobom vzdelávania so skúsenosťami a príkladmi dobrej praxe v kultúrnej citlivosti a úspešnými príkladmi činností desegregácie a iniciovať organizovanie krátkodobých návštev/stáží v školách s dobrou praxou desegregácie.

Situácia: Ťažkosti v osobnej adaptácii na existujúce alebo neustále sa meniace situácie v desegregácii.

Môže ísť o subjektívne vnímané neúspechy v práci sociálneho pedagóga v snahách o desegregáciu, napríklad keď dochádza k resegregácii alebo k vzniku dlhodobu segregovaných tried, v ktorých nejde o dočasné vyrovnávanie podmienok učenia, alebo je konfrontovaný s odchodom výrazného počtu žiakov z majority zo školy. Bezmocnosť však má aj objektívnu zložku a v snahách o desegregáciu ide o kľúčovú otázku, či je daná škola schopná neustále sa adaptovať na nové okolnosti a situácie a reagovať pružne na vznikajúce potreby komunity.

Ak škola nie je otvorená novým postupom a nereaguje pružne na vznikajúce potreby komunity, môže to výrazne zvyšovať bezmocnosť a sťažovať prácu sociálneho pedagóga v činnostiach desegregácie. Vtedy možno odporučiť:

- Diagnostiku prostredia školy a vzájomných vzťahov, ktorá umožní určiť, aké realistické kroky a v akej postupnosti môže sociálny pedagóg realizovať.

- Interpretovať viacerými spôsobmi vzniknuté situácie, lebo nie vždy sú výsledky snaženia v desegregácii bezprostredne viditeľné, môžu priniesť svoje plody až v budúcnosti a zdanlivý neúspech môže mať viacero vysvetlení. Napríklad práca s OZ a PZ, ktorá nemá očakávanú odozvu a zdá sa, že sociálny pedagóg nezaujal, nie je určite márna. Práca s postojmi si vyžaduje dlhodobé pôsobenie a má veľmi individuálny priebeh a vplyv. Tiež práca so žiakmi v desegregácii niekedy neprináša okamžitý výsledok. Treba však mať na pamäti, že proces desegregácie je beh na dlhú trať a vyžaduje si dlhotrvajúce úsilie z viacerých strán.
- Neustále reflektovať svoju činnosť a posilňovať sa aj drobnými úspechmi a pozitívnymi odozvami.
- Stanoviť si vlastné limity a hranice v súlade so svojimi presvedčeniami, hodnotami, pocitmi.
- Zvýšiť svoje sebauvedomovanie a znižovať porovnávanie sa s inými.
- V rámci svojho profesijného rozvoja plánovať vzdelávania poskytujúce vedomosti a zručnosti práce s inými kultúrami, umožňujúce rozvoj kultúrnej citlivosti, kompetencií na rozvoj inkluzívneho vzdelávania a stratégií vzdelávania. Podporovanie aj ďalších spolupracujúcich kolegov na plánovanie profesijného rozvoja v týchto oblastiach.

Situácia: Sociálni pedagógovia sú zahltení množstvom práce a povinnosťami.

V praxi sa sociálni pedagógovia stretávajú s tým, že sú často jedinými odbornými zamestnancami na škole a očakáva sa od nich, že budú suplovať činnosť celého školského podporného tímu. Desegregácia nie je jedinou úlohou, ktorej sa musia venovať. Neexistuje jednoduchá odpoveď na mnohé nároky, s ktorými sa musia stretávať. Drobnými krokmi je však možné podporiť ich zvládanie:

- Zaradiť do svojho života stratégie starostlivosti o seba, starostlivosť o psychohygienu a obnovu svojich osobných zdrojov.
- Základom je rozvíjanie osobného života, aby identita nestála len na pracovných úspechoch alebo neúspechoch. Ak je vlastná hodnota postavená len na profesionálnej role, prípadné neúspechy sa zvládajú omnoho ťažšie.
- Pýtať si pozitívnej spätnej väzby. Dôležité je sa zaujímať o to, čo z použitej praxe je pre žiakov užitočné, čo im dobre padlo, čo si odnášajú. Pozitívna spätná väzba sa najľahšie získa, ak ponúkneme rôzne interaktívne metódy na prehĺbenie vzťahov, rôzne zážitkové metódy otvárajúce vzájomnú komunikáciu a zblížovanie sa v skupinách žiakov či pedagogických a odborných zamestnancov.
- Potrebné je tiež sa pýtať učiteľov či vedenia školy, čo im v spolupráci vyhovuje, napríklad pri plánovaní desegregácie, čo vnímajú ako prínos sociálnej pedagogiky a využívania jej metód. Bežne sa skôr sústredíme na to, čo nefunguje, všimame si viac negatívne javy.
- Všetkým zapojeným pomôže, ak budeme cielene mapovať to, čo je funkčné a na čom môžeme stavať.
- Ďalšou podporou pre sociálneho pedagóga je aj zabezpečená pravidelná supervízia s odborníkom v odbore, mentoring priamo v praxi alebo vytváranie komunit prezentovania praxe s inými sociálnymi pedagógmi, napríklad s podporou sociálnych pedagógov v miestnom poradenskom zariadení.

Podporné cvičenie: Požiadajte aspoň 3 svojich blízkych priateľov, aby vám napísali aspoň 5 vašich charakteristík, pre ktoré si vás vážia. Je dôležité, aby ste ich dostali napísané a mohli sa na ne pozrieť kedykoľvek, keď sa potrebujete spojiť so svojou silou. Budete možno prekvapení, čo všetko si vaši blízki všimli (Verna, M., 2003).

Záver

V závere by sme chceli zdôrazniť dôležitosť roly sociálneho pedagóga v procese desegregácie. V dokumente je obsiahnuté široké portfólio oblastí a aktivít, ktoré môže sociálny pedagóg koordinovať alebo vykonávať. Neznamená to, že nutne musí vo svojej práci obsiahnuť všetky. Ak však dôkladne premýšľa nad bariérami a zvolí efektívne stratégie na ich prekonávanie, môže pomôcť iniciovať zmenu a v konečnom dôsledku zlepšiť kvalitu života nielen žiakov, ale aj ich rodín či ostatných OZ a PZ v škole. Pripomíname, že desegregácia a nastavovanie spolupráce sú procesy, ktoré sú dlhodobé a prebiehajú v malých krokoch. Niekedy sa môže zdať, že stagnujú, následne príde nová príležitosť, ktorá posunie školu bližšie k cieľu. Dôležité je poznať svoje očakávania, využívať dostupné zdroje a vybudovať si efektívne stratégie zvládania záťaže. Potom z práce sociálneho pedagóga môžu vziť užitočné základy na širšie budovanie povedomia o potrebe desegregácie, prípadne konkrétne výsledky v podobe úspešnej realizácie plánov desegregácie na úrovni školy.

PRÍLOHY

Príloha 1

Príklady existujúcich metodík

Sociálny pedagóg si môže vybrať niektorú už existujúcu metodiku (napr. Spolu v jednej lavici, 2022, Index inklúzie, 2019, alebo Vzdelávanie na okraji, 2022), ktorá mu môže byť nápomocná pri tvorbe plánu desegregácie v spolupráci s ďalšími PZ/OZ a inými ľuďmi, ktorí sa budú podieľať na rozvoji školy. Inšpirovať sa môže viacerými už vytvorenými metodikami, nemusí pracovať len s jednou z nich. Informácie a odporúčania z týchto metodík môže použiť pri vytváraní plánu desegregácie a inšpirovať sa pri výbere opatrení desegregácie a taktiež pri vytvorení cieľov a indikátorov na hodnotenie plánu desegregácie. Uvádzame krátky popis metodík.

Index inklúzie pri tvorbe plánu desegregácie na úrovni školy

Existuje viac nástrojov podporujúcich inkluzívne procesy škôl a jedným z úspešne medzinárodne uplatňovaných nástrojov je metodika Index inklúzie, určená pre všetky stupne škôl. Neexistuje univerzálny návod pri smerovaní školy k inklúzii, takže je potrebné brať do úvahy rôzne faktory v konkrétnej škole. **Index inklúzie popisuje Príručka na rozvoj škôl s dôrazom na inkluzívne hodnoty** (Booth a Ainscow, 2019), ktorej cieľom je motivovať školy k ich rozvoju a ovplyvniť ich kroky k inklúzii v praxi, umožňuje diagnostiku školy a identifikovanie, čo je pre inklúziu dôležité, umožňuje objaviť silné a slabé stránky školy a identifikovať bariéry. Index inklúzie nie je „návodom“ na dosiahnutie dokonalého stavu inklúzie, ale je predovšetkým sprievodcom. Jeho snahou je naštartovať inkluzívny rozvoj školy formou sebahodnotenia a podpory pri odhodlaní začať dialóg a plánovať zmenu, uvažovať a diskutovať o tom, čo je dosiahnuteľné a žiaduce na danej škole a podieľať sa na zmene.

Metodický materiál desegregácie škôl: Spolu v jednej lavici

Metodický materiál desegregácie škôl **Spolu v jednej lavici** bol vydaný Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (Bratislava, 2022). Prináša odporúčania, rady a tipy pre zriaďovateľov a riaditeľov škôl, ako v procese desegregácie postupovať, avšak použiť ho alebo sa ním inšpirovať môže aj sociálny pedagóg a iný PZ/OZ pri plánovaní a realizácii desegregácie na úrovni školy. Rozdelený je na štyri časti. Prvá obsahuje vysvetlenie terminológie a prístupov, ktoré sú spojené s témou inklúzie, segregácie a desegregácie vo vzdelávaní. Druhá časť obsahuje súbor opatrení a zmien, ako znížiť segregáciu na rôznych úrovniach – od úrovne triedy až po úroveň kraja. Obsahuje deväťbodový postup desegregácie, ktorý vychádza z domácich aj zahraničných skúseností. Tretia časť obsahuje nástroj na sebahodnotenie školy s názvom „Na ceste k desegregácii a k inkluzívnemu modelu školy“. V štvrtej časti sú uvedené prípadové štúdie z rôznych škôl.

Metodický materiál Spolu v jednej lavici je dostupný na stránke Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky v PDF formáte: <https://www.minedu.sk/data/att/23399.pdf>

Metodická príručka: Vzdelávanie na okraji

Metodická príručka **Vzdelávanie na okraji** (Eduroma, 2022) rieši segregáciu v školskom prostredí. Ponúka rôzne príklady, ako segregáciu riešia v iných krajinách (najmä v oblasti legislatívy a školskej

politiky), ponúka analýzu príčin segregácie, navrhuje model, ako segregáciu rozpoznať a odstraňovať. Skupina autorov (editor Vlado Rafael) vypracovala Index školskej segregácie a prináša návrh desegregačných plánov na úrovni škôl aj na úrovni ministerstva školstva. Metodická príručka navrhuje konkrétne praktické kroky, návody a aktivity, ako si poradiť so školskou segregáciou, čo môže byť nápomocné aj pre sociálneho pedagóga a iných OZ/PZ pri procese desegregácie v škole. Nájsť v nej môžu identifikáciu bariér desegregácie a pre inšpiráciu aj príklady dobrej praxe.

Metodická príručka Vzdelávanie na okraji je dostupná na stránke OZ Eduroma v PDF formáte: <https://eduroma.sk/docs/vzdelavanie-na-okraji-2022.pdf>

Príloha 2

Práca s Indexom inklúzie (Príručkou na rozvoj škôl s dôrazom na inkluzívne hodnoty) pri plánovaní desegregácie školy

Metodika obsahuje rámec rozvoja školy, dotazníky a ďalšie pomocné materiály na tvorbu plánu rozvoja školy a je rozdelená do siedmich častí. Prvá časť sa venuje všeobecnému prehľadu indexu, druhá sa zameriava na prístup rozvoja školy, tretia zastrešuje používanie indexu v praxi, štvrtá sa zaoberá indikátormi s otázkami, piata sa venuje samotnému rámcu na plánovanie rozvoja školy a obsahuje dotazníky pre školy, pre pedagogických zamestnancov a žiakov. V poslednej časti sú uvedené použité zdroje.

Index inklúzie sa zameriava na hľadanie odpovedí na otázky: „Ako by sme tu mohli spolu žiť?“ „Čo by sme mali vedieť, aby sa nám tu spolu dobre žilo?“

Index inklúzie obsahuje tri dimenzie, ktoré na seba obsahovo nadväzujú a obsahujú sekcie, podľa ktorých sa dá plánovať rozvoj školy v rámci inkluzívneho povedomia. Každá dimenzia obsahuje otázky, ktoré formulujú spôsob myslenia, postoje, formy spolupráce a organizácie rozvoja školy.

DIMENZIE INKLUZÍVNEHO VZDELÁVANIA

Realizácia
inkluzívnych
opatrení

Rozvíjanie
inkluzívnej
praxe

Vytváranie
inkluzívnej
kultúry

Obrázok podľa: Index inklúzie, 2019, s. 23

Dimenzie Indexu inklúzie a ich vysvetlenie

<p>Dimenzia A:</p> <p>Vytváranie inkluzívnej kultúry</p>
<p>Napĺňanie tejto dimenzie podporuje vytváranie spoločenstva, komunity, pre ktorú je typické akceptovanie, spolupráca, rozvoj, prijímanie inkluzívnych hodnôt a zamedzenie akejkoľvek diskriminácii.</p>
<p>Dimenzia B:</p> <p>Realizácia inkluzívnych opatrení</p>
<p>Aktualizuje inklúziu vo všetkých štruktúrach školy. Inklúzia nechýba v žiadnom aspekte plánovania. Podporovaná je rôznorodosť v stratégiách, ktoré zvyšujú schopnosť školy reagovať na odlišnosti žiakov.</p>
<p>Dimenzia C:</p> <p>Rozvíjanie inkluzívnej praxe</p>
<p>Vedie k rozvíjaniu inkluzívnej praxe prostredníctvom praktických postupov, podporuje zapojenie každého aktéra, čerpá z jeho vedomostí a skúseností získaných mimo školy, ale aj prostredníctvom mobilizácie všetkých zdrojov na podporu. Ide o materiálne zdroje, ale aj také, ako sú vzájomná spolupráca OZ/PZ, žiakov, rodičov a okolitej komunity.</p>

Tabuľka spracovaná podľa: Index inklúzie, 2019, s. 76

Rámec na plánovanie a rozvoj školy je prehľadne zhrnutý v tabuľke vyššie. Dimenzie a ich sekcie, podľa ktorých sa dá plánovať rozvoj školy v rámci inkluzívneho povedomia, podrobnejšie uvádzame v prílohe č. 3.

RÁMEC NA PLÁNOVANIE ROZVOJA ŠKOLY

Vytváranie inkluzívnej kultúry
BUDOVANIE KOMUNITY
ETABLOVANIE INKLUZÍVNYCH HODNÔT

**Realizácia inkluzívnych opatrení
ROZVOJ ŠKOLY PRE VŠETKÝCH
PODPORA ROZMANITOSTI****Rozvíjanie inkluzívnej praxe
TVORBA KURIKULA PRE VŠETKÝCH
ORGANIZÁCIA VYUČOVANIA**

Spracované podľa: Index inklúzie, 2019, s. 79

Rady k práci s príručkou Index inklúzie pri rozvoji školy:

1. **Začnite kdekoľvek a kedykoľvek.**
2. **Robte si poznámky, všetko si zaznamenávajte písomne alebo aj ako fotodokumentáciu.**
3. **Zapojte do práce s indexom ostatných, ktorí sú naklonení zmene.**
4. **Zapojte hierarchicky vyšších členov.**
6. **Rozprávajte sa o práci s indexom s kýmkoľvek (aj s osobami mimo školy).**
7. **Začnite aj malou zmenou, ktorú dokážete presadiť.**
8. **Vytvorte si zoznam aktivít a iniciatív, ktoré v škole prebiehajú, a prepojte ich s indexom.**
9. **Preskúmajte rámec hodnôt v 2. časti indexu a zamyslite sa nad tým, ktoré aktivity by ste mohli zmeniť tak, aby prax v škole lepšie zohľadňovala hodnoty, ktoré škola vyznáva.**
10. **Premýšľanie o zmene, ktorú sa pokúšate vy a ostatní uskutočniť. Pokúste sa v indexe nájsť indikátor, ktorý sa týka realizácie tejto zmeny (v našom prípade desegregácia). Využite ho na zdokonalenie svojho zámeru.**
11. **Nájdite si niekoho, kto už má skúsenosti s indexom inklúzie. Skúsenosti a podpora ostatných je dôležitá.**

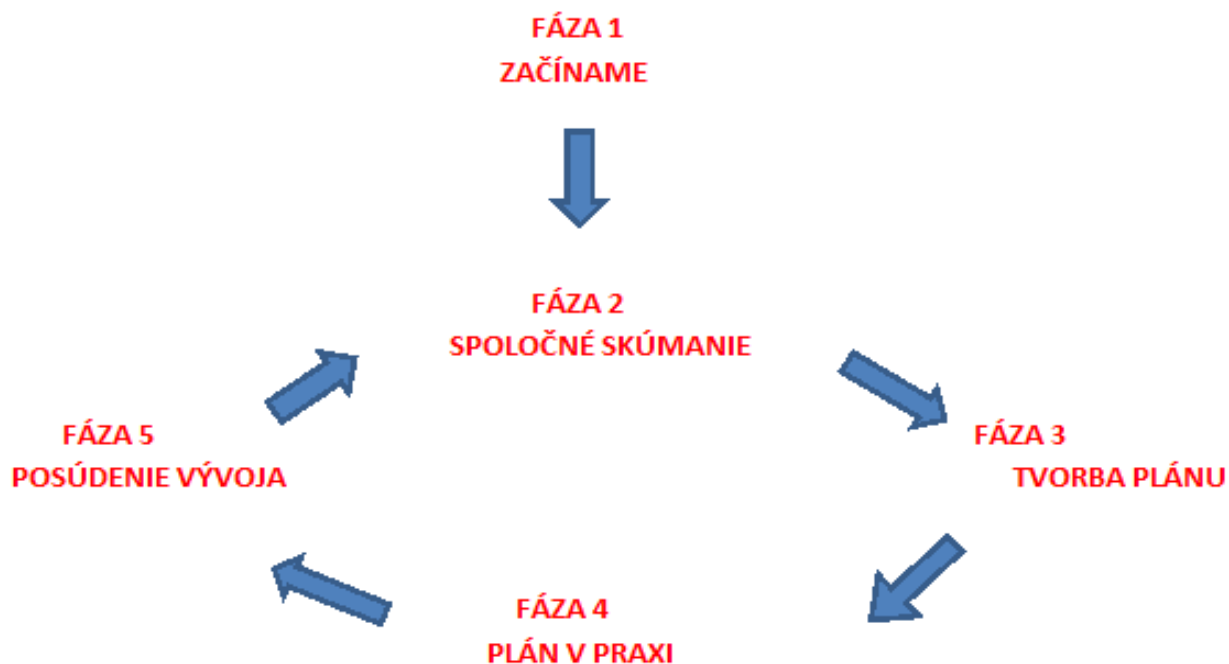
(Podľa: Index inklúzie, 2019, s. 11)

Cyklus plánovania rozvoja školy podľa indexu je postavený na piatich fázach:

1. začiatok práce s inklúziou (stotožnenie sa s myšlienkami inklúzie, vytvorenie étosu);
2. zistenie situácie v škole (prvé podrobné sebahodnotenie na základe kritérií a otázok podľa jednotlivých dimenzií a oblastí);
3. spracovanie plánu inkluzívneho rozvoja školy (vytýčenie priorít a postupných krokov);
4. realizácia priorít;
5. spätné posúdenie procesu (sebahodnotenie dosiahnutého a opakovanie cyklu od fázy 2).

CYKLUS PLÁNOVANIA ROZVOJA ŠKOLY PODĽA INDEXU INKLÚZIE

Obrázok podľa: Index inklúzie, 2019, s. 86

Proces práce s Indexom inklúzie by mal vychádzať zo záujmu školy a taktiež zo záujmu samotného sociálneho pedagóga, pričom v ideálnom prípade je podporený tiež zvonku (rodičia, členovia správnych orgánov, školské poradenské pracoviská a ostatní členovia okolitej školskej komunity). Index inklúzie rozpracováva do hĺbky kľúčové pojmy a rámec na posúdenie súčasnej situácie a analýzu potrieb školy. Na základe indexu môžeme v škole postupovať od zvyšovania povedomia o inklúzii cez zlepšenie vzťahu medzi pedagogickými a odbornými zamestnancami až po skvalitňovanie školského prostredia (kultúry, politiky a praxe) ako celku. Celý proces však vychádza z predpokladu, že sociálny pedagóg a zároveň ďalší aktéri školy chcú jednotlivé indikátory zakomponovať do procesu plánovania ďalšieho rozvoja. Indikátory sú formulované ako otázky, s ktorými môže škola pracovať a zamýšľať sa nad jednotlivými aspektmi desegregačného procesu v kontexte inklúzie. Má tak možnosť prostredníctvom stanovenia priorít pri práci s otázkami naštartovať zmeny v rámci identifikovaných oblastí (napr. v našom prípade oblasť desegregácie školy). Každý postup, ktorý vedie k ďalším úvahám o inklúzii a následne k zamedzeniu a eliminácii segregácie, k zvýšeniu zapojenia žiakov do vzdelávacieho procesu, k rozvoju školskej kultúry a komunity, politiky a praxe, je legitímny a zmysluplný.

Dôležité je si spoločne odpovedať na otázky s rešpektovaním potrieb danej školy v oblasti plánovania jej ďalšieho rozvoja, zistiť a ujasniť si, ako je v škole momentálne nastavený plán ďalšieho rozvoja a ako k nemu pristupujú jednotliví zamestnanci školy. Pokiaľ si má škola proces plánovania rozvoja v oblasti desegregácie v kontexte inklúzie osvojiť, je treba, aby začala týmto smerom premýšľať a viesť dialóg. Základom je definovať si spoločne hodnoty školy, princípy školy, svoju víziu či filozofiu školy. Musí byť jasne formulovaná a prezentovaná aj smerom von, viditeľná všetkým (napríklad na webových stránkach školy, na nástenkách školy aj na nástenkách pri vstupe do školy atď.).

Pri tvorbe rámca inkluzívnych hodnôt školy môže sociálny pedagóg ako pomocnú metodiku taktiež použiť Index inklúzie, ktorý poukazuje na dôležitosť hodnôt školy. Škola vytvorením svojich hodnôt poukazuje na jej fungovanie v súčasnosti aj v budúcnosti. Budovanie hodnôt považuje za morálny argument, ktorý vedie k rozvoju školy, ktorý si stanoví, a vytvorí hodnoty, na ktoré poukazuje a plánuje poukazovať. Autori Indexu inklúzie vytvorili „zoznam kľúčových hodnôt školy:

rovnosť, právo, participácia, komunita, rešpektovanie rozmanitosti, udržateľnosť, nenásilie, dôvera, empatia, úprimnosť, odvaha, radosť, láska, nádej/optimizmus, krása a múdrosť“ (Index inklúzie, 2019, s. 36).

Hodnoty uvedené v Indexe inklúzie majú za cieľ ovplyvniť kroky školy v praxi a motivovať školu k rozvoju a sú pozvánkou k dialógu. Niektorí prijme tieto hodnoty a ich opis, niektorí si vytvorí svoje vlastné hodnoty a ich označenie a popis, ktorý sa bude viac stotožňovať s jeho myslením alebo s potrebami danej školy. Niektorí už má stanovené iné hodnoty, na ktorých stavia, alebo si doplní ich v indexe svojimi ďalšími hodnotami, ktoré mu v ňom chýbajú (napr. bezpečnosť). Je však potrebné sa spoločne dialógom dopracovať k spoločnému rámcu hodnôt so všetkými členmi pracovnej skupiny tvorby plánu inklúzie/desegregácie školy.

Hodnoty si pracovná skupina vyberá podľa potrieb danej školy a v rámci identifikovaných oblastí, ktorým sa plánuje v najbližšej dobe venovať. Sociálny pedagóg v tomto procese môže byť nápomocný ako koordinátor pracovnej skupiny. Môže použiť aktivitu:

Päťminútový úvod k indexu:

Najdôležitejšou úlohou pri práci s indexom je začať používať rámec hodnôt v praxi. V Indexe inklúzie na strane 17 je uvedený rámec hodnôt, ktorý je základom celého indexu. Pozrite si aj indikátory na stranách 18 – 20 a ich usporiadanie do dimenzií a sekcií. Vyberte indikátor týkajúci sa problému alebo oblasti, ktoré v škole riešite (v našom prípade taký, ktorý sa týka desegregácie). Od strany 117 si vyhľadajte indikátor, ktorý ste si vybrali, a vyhľadajte k nemu otázky, nad ktorými sa budete spoločne zamýšľať a viesť dialóg.

Pri každej z hodnôt, ktoré si skupina vyberá, si zvolia svoje vlastné hodnoty podľa svojich aktuálnych potrieb, sa dá zamýšľať a viesť dialóg, ktorý bude smerovať k rozvoju školy. Ako príklad k zamýšľaniu sa sociálneho pedagóga pri stanovení hodnôt školy a k následnej spoločnej diskusii vyberáme hodnotu, ktorá sa nám spája s desegregáciou: **rešpektovanie a podpora rozmanitosti**. Podľa indexu je podpora rozmanitosti definovaná ako „akékoľvek aktivity, ktoré zvyšujú schopnosť školy reagovať na rôznorodosť“ (Booth & Ainscow, 2019).

Otázky do diskusie k rešpektovaniu a podpore rozmanitosti na škole:

1. Čo podľa vás znamená rešpektovať rozmanitosť?

2. Čo je to podľa vás podpora rozmanitosti?
3. Aké aktivity sú na vašej škole považované za podporu?
4. Čo si myslíte o tom, ako Index inklúzie definuje podporu rozmanitosti? Stotožňujete sa s jej definíciou?
5. Aké dôsledky (pozitívne alebo negatívne) by mohla mať na vašej škole takto definovaná podpora?
6. Čo by takto vnímaný koncept podpory pre vás ako sociálneho pedagóga (alebo iného OZ/PZ) znamenal?

Otázky sú spracované na základe Indexu inklúzie. Index inklúzie je dostupný na stránke Kto chýba? v PDF formáte na: <https://www.ktochyba.sk/webroot/video/index-inkluzie.pdf>

Sociálny pedagóg by si mal s ostatnými aktérmi vyjasniť základnú predstavu o tom, čo predstavuje rešpektovanie rozmanitosti v kontexte ich školy tak, aby sa s ňou dalo ďalej pracovať. Index pracuje s konkrétnou predstavou podpory rozmanitosti, na ktorú v tejto časti majú členovia v skupine pracujúcej na pláne rozvoja školy možnosť reagovať a prepojiť ho s ich vlastnou predstavou. Hodnoty, na ktorých sa spoločne dohodnú, sa zapracujú do plánu rozvoja školy a do plánu postupných krokov k odstraňovaniu segregácie v škole v súlade s týmito hodnotami. Ďalšie hodnoty, ktoré navrhujeme si vybrať pri začatí diskusie pri plánovaní desegregácie na úrovni školy, sú napr. **rovnosť, právo, participácia.**

Príloha 3

Dimenzie a ich sekcie, podľa ktorých sa dá plánovať rozvoj školy v rámci inkluzívneho povedomia

Dimenzia A: Vytváranie inkluzívnej kultúry

A1: BUDOVANIE KOMUNITY

1. Všetci sú v našej škole vítaní.
2. Zamestnanci našej školy navzájom spolupracujú.
3. Deti si v škole navzájom pomáhajú.
4. Zamestnanci a deti sa v škole navzájom rešpektujú.
5. Zamestnanci školy a rodičia/opatrovníci navzájom spolupracujú.
6. Zamestnanci a členovia rady školy spolu dobre vychádzajú a spolupracujú.
7. Naša škola je príkladom demokratického občianstva.
8. V škole podporujeme chápanie prepojení medzi ľuďmi na celom svete.
9. Všetci sú v škole ústretoví voči rôznym spôsobom, ktorými chlapci a dievčatá vnímajú a prežívajú svoju identitu.
10. Škola a miestne komunity si navzájom pomáhajú pri rozvoji.
11. Všetci zamestnanci vidia spojitosť medzi tým, čo sa deje v škole, a tým, čo deti prežívajú doma.

A2: ETABLOVANIE INKLUZÍVNYCH HODNÔT

1. V škole spoločne presadzujeme inkluzívne hodnoty.
2. V škole podporujeme rešpektovanie všetkých ľudských práv.
3. V škole podporujeme ochranu životného prostredia.
4. Inklúziu chápeme ako nástroj na zvyšovanie aktívnej účasti všetkých.
5. Máme vysoké očakávania od všetkých detí.
6. Všetky deti si v škole ceníme rovnako.
7. V škole bojujeme proti všetkým formám diskriminácie.
8. V škole podporujeme nenásilnú vzájomnú komunikáciu a riešenie sporov.
9. V škole podporujeme deti aj dospelých v tom, aby mali zo seba dobrý pocit.
10. Naša škola prispieva k zdraviu detí i dospelých.

Dimenzia B: Realizácia inkluzívnych opatrení

B1: ROZVOJ ŠKOLY PRE VŠETKÝCH

1. Proces rozvoja našej školy je participatívny.
2. V škole presadzujeme inkluzívne opatrenia.
3. Hodnotenie práce zamestnancov a kariérny postup majú v škole jasné a spravodlivé pravidlá.
4. Poznáme a využívame odborné znalosti všetkých zamestnancov školy.

5. Všetkým novým zamestnancom poskytujeme pomoc, aby si v škole zvykli.
6. V škole máme záujem prijímať všetky deti z našej spádovej oblasti.
7. Všetkým novým deťom poskytujeme pomoc, aby si v škole zvykli.
8. Vzdelávacie skupiny v škole vytvárame férovým spôsobom, aby podporovali vzdelávanie každého dieťaťa.
9. Všetky deti a mladí ľudia odchádzajúci z našej školy sú pripravení vzdelávať sa v novom prostredí.
10. Naša škola je ľahko fyzicky prístupná pre všetkých.
11. Budovy našej školy a ich okolité priestory sú navrhnuté tak, aby podporovali zapájanie sa všetkých.
12. Škola znižuje svoju uhlíkovú stopu a spotrebu vody.
13. Škola prispieva k znižovaniu množstva odpadu.

B2: PODPORA ROZMANITOSTI

1. Všetky formy podpory vzdelávania sú v našej škole navzájom koordinované.
2. Aktivity profesijného rozvoja pomáhajú zamestnancom našej školy reagovať na rozmanitosť.
3. Škola poskytuje možnosť učiť sa slovenčinu ako cudzí jazyk.
4. Škola podporuje kontinuitu vzdelávania detí v ústavnej starostlivosti.
5. V škole zabezpečujeme, aby politika „špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb“ podporovala inklúziu.
6. Pravidlá správania v škole prepájame s výučbou a rozvojom kurikula.
7. V škole sa snažíme eliminovať udeľovanie disciplinárnych trestov.
8. V škole obmedzujeme problémy s dochádzkou.
9. Minimalizujeme šikanovanie.

Dimenzia C: Rozvíjanie inkluzívnej praxe

C1: TVORBA KURIKULA PRE VŠETKÝCH

1. Deti v škole skúmajú cykly produkcie a spotreby jedla.
2. Deti v škole skúmajú význam vody.
3. Deti sa učia o odievaní a zdobení tela.
4. Deti sa učia o formách bývania a o zastavanom území.
5. Deti v škole rozmyšľajú o tom, ako a prečo sa ľudia vnútroštátne alebo medzištátne sťahujú.
6. Deti sa učia o zdraví a vzťahoch.
7. Deti skúmajú Zem, slnečnú sústavu a vesmír.
8. Deti sa učia o stave životného prostredia.
9. Deti v škole skúmajú zdroje energie.
10. Deti sa učia o komunikácii a komunikačných technológiách.
11. Deti sa v škole venujú literatúre, umeniu, hudbe a vlastnej tvorbe.
12. Deti sa v škole učia o práci a prepojení práce s rozvojom vlastných záujmov.
13. Deti sa v škole učia o etike, moci a vláde.

C2: ORGANIZÁCIA VYUČOVANIA

1. Výchovo-vzdelávacie aktivity v škole plánujeme so zreteľom na všetky deti.
2. Naše vzdelávacie aktivity podporujú aktívne zapájanie všetkých detí bez rozdielu.
3. Deti v škole podporujeme v sebavedomom kritickom myslení.
4. Umožňujeme deťom aktívne sa podieľať na rozhodovaní o vlastnom vzdelávaní.
5. Deti sa v našej škole učia od seba navzájom.
6. Vyučovanie v našej škole rozvíja porozumenie podobnostiam a rozdielom medzi ľuďmi.
7. Systém hodnotenia vzdelávacích výsledkov detí podporuje napredovanie všetkých.
8. Disciplína je v našej škole založená na vzájomnom rešpekte.
9. Zamestnanci tejto školy tvoria plány, učia a hodnotia svoju prácu spoločne.
10. Zamestnanci našej školy vytvárajú spoločné zdroje na podporu vzdelávania.
11. Pedagogickí asistenti v našej škole podporujú zapájanie sa všetkých detí do vzdelávania.
12. Domáce úlohy zadávame tak, aby prispievali k vzdelávaniu všetkých detí.
13. Naše mimoškolské aktivity sú dostupné všetkým.
14. Poznáme a využívame vzdelávacie zdroje v okolí školy.

Každý indikátor, ktorý predstavuje ambíciu v rozvoji školy, vysvetľujeme pomocou otázok. Tie špecifikujú význam indikátora a poskytujú podnety na ďalšie uvažovanie.

Použité zdroje

BAGÁLOVÁ, Ľ., BIZÍKOVÁ, Ľ., FATULOVÁ, Z. 2015. Metodika podporujúca inkluzívne vzdelávanie v školách. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. [cit. 2022-02-14]. Dostupné na: https://www.statpedu.sk/files/articles/nove_dokumenty/projekty/eea_grants/metodikapodporujuca-inkluzivne-vzdelavanie-skolach.pdf

BAKOŠOVÁ, Z.: Sociálna pedagogika ako životná pomoc. 3. vyd. Bratislava: Publik promotion, 2008. 273 s. ISBN 978-80-969944-0-3

BATIZ, A., BERNÁTH, G.: How to set your face against the bogeyman of majority perceptions Strategic communication proposals for planning and delivering successful Roma inclusion programs at local level (Ako nastaviť tvár proti strašiakovi majority. Návrhy strategickej komunikácie na plánovanie a realizáciu úspešných programov inklúzie Rómov). Dostupné na: https://www.governance.sk/wpcontent/uploads/2016/11/OSI_Strategic_communication_proposal_s.pdf

BIELESZOVÁ, D. 2013. Rovesnícka mediácia. Zmierovanie prostredníctvom rovesníckych mediátorov. Wolters Kluwer (Iura Edition), 2013. 100 s.

BOOTH, T., AINSCOW, M. 2019. Index inklúzie. Príručka na rozvoj škôl s dôrazom na inkluzívne hodnoty. 2019. Nadácia pre deti Slovenska. ISBN 978-80-89403-19-6. [online]. [cit. 2022-09-25]. Dostupné na: <https://www.ktochyba.sk/webroot/video/index-inkluzie.pdf>

DIAMOND, J. 2016. Power: A User's Guide, Belly Song Press 2016, 288 pp.

EMMEROVÁ, I. 2019: Prevencia v škole a nové trendy rizikového a problémového správania žiakov. Ružomberok: Verbum, 2019. 124 s.

FERNANDES PEREIRA, T. 2020. Workshop: The space between transition school to post school life role of parents. Euroguidance Online Cross-Border Seminar – "Transition as a Process: The Role of Guidance". 2020. Dostupné na: https://www.cbs2020.euroguidance.gov.pt/source/outcomes/Workshop_The_space_between_transition_school_to_post_school_life_role_of_parents.pdf

HÁJKOVÁ, V., STRNADOVÁ, I. 2010: Inkluzívni vzdelávaní. Grada publishing. Praha, 2010. 224 s.

HAPALOVÁ, M., KRIGLEROVÁ, E. 2013. O krok bližšie k inklúzii. 2013. Človek v tísni – pobočka Slovensko, Centrum pre výskum etnicity a kultúry, 2013. [online]. [cit. 2022-10-9]. Dostupné na:

http://cvek.sk/wp-content/uploads/2015/11/O_krok_blizsie_k_inkluzii.pdf

HORŇÁKOVÁ, M., 2014. Kroky k inkluzívnej škole. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity, 2014. ISBN 978-80-561-0187-2. Dostupné na: <https://inklukoalicia.sk/wp-content/uploads/2017/11/Kroky-k-inkl%C3%BAzii.pdf?x93840>

HRONCOVÁ, J. 2019. Sociálna pedagogika/Social Education. Sociálna pedagogika na Slovensku Školský sociálny pedagóg na Slovensku. r. 7, č. 1, s. 60 – 64, duben 2019.

JANOŠKO, P., NESLUŠANOVÁ, S. 2014. Škola s inkluzívnou klímou. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity, 2014.[online]. [cit. 2022-10-9]. Dostupné na: https://www.europeanagency.org/sites/default/files/Janosko_Neslusanova_Skola_s_inkluzivnou_klimou_0.pdf

JANOŠKO, P., KUŠNÍROVÁ, V. 2017. Inkluzívna škola a rodina, Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave, 2017.

JURSOVÁ ZACHAROVÁ, Z. a kol. 2019. Postoje, inklúzia a predsudky v slovenských školách. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave. 2019. ISBN 978-80-223-4814-0

KALMÁROVÁ, V. a kol. 2017. Aké vzdelávacie faktory súvisia s postojmi slovenských stredoškóľakov a stredoškóľáčok k menšinám? Správa z výskumu publikovaná Štátnou školskou inšpekciou 2017. [cit. 2022-02-20]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/316515926_Ake_vzdelavacie_faktory_suvisia_s_postojmi_slovenskych_stredoskolakov_a_stredoskolacok_k_mensinam_Sprava_z_vyskumu

KLEIN, V., MATULAYOVÁ, T. 2007. Chudoba a edukácia rómskych žiakov. In: Aktuálne trendy v sociálno-edukačnej práci s rómskymi žiakmi. Nitra: UKF, 2007, s. 141 – 150.

KOŠTRNOVÁ, D., USTOHALOVÁ, T., VEREŠOVÁ, J. 2020. Tvorba inkluzívnej kultúry školy a školského zariadenia z pohľadu pedagogických a odborných zamestnancov – východiská tvorby inkluzívneho prostredia triedy a skupiny. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2022. [cit. 2022-02-14]. Dostupné na: https://mpcedu.sk/pages/ucebne_zdroje/SUZ_PpU_Tvorba_inkluz_kultury_skoly_a_SZ_z_pohladu_P_a_OZ_vyhodiska.pdf

KRNÁČOVÁ, Z., KRIŽO, V. 2022. Multidisciplinárny prístup na školách. Bratislava: VUDPAP, 2020.

https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/03/Multidisciplinarny-pristup-v-skolach_s-recenziou-v1.02.pdf

KRNÁČOVÁ, Z. a kol. 2023. Budovanie spolupráce s rodičom. Bratislava: VÚDPAP, 2023. Dostupné na: <https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2023/03/BUDOVANIE-SPOLUPRACE-S-RODICOM.pdf>

KUNČÁKOVÁ, S. 2021. Manuál začínajúceho sociálneho pedagóga v škole. Bratislava: VÚDPaP, 2021. Dostupné na: <https://vudpap.sk/zverejnujeme-material-manual-zacinajuceho-skolskeho-socialneho-pedagoga-popisujuceho-zakladne-charakteristiky-prace-socialneho-pedagoga-v-skole/>

LABATH, V. 2020. Pasce moci. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020. 120 s.

LECHTA, V. a kol. 2016. Inkluzivní pedagogika. Praha: Portál, 2016.

LECHTA, V. 2010. Inkluzivní pedagogika – základní vymezení. In: LECHTA, V. a kol. Základy inkluzivní pedagogiky. Dítě s postižením, narušením, ohrožením. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 20 – 42.

LIBA, J., KOSOVÁ, B., ŽILKOVÁ, K., JANOŠKO, P., MATULAYOVÁ, T. 2015. Evalvačná správa z projektu PRINED – Projekt INkluzívnej EDukácie: záverečná evalvačná správa z implementácie inkluzívneho

modelu vzdelávania v materských a základných školách na Slovensku. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum.

LEHOCZKÁ, L. 2005. Identita Rómov a multikulturalita (Úloha kultúrnych odlišností vo výchove rómskych detí). In *Vychovávateľ*, 2005, roč. 51, č. 10, s. 27 – 30.

MIŠKOLCI, J., KOVÁČOVÁ, L., KUBÁNOVÁ, M. 2015. Trying to Include but Supporting Exclusion Instead? Constructing the Roma in Slovak Educational Policies Accepted Manuscript, 2015, s. 19. Dostupné na: <https://www.governance.sk/wp-content/uploads/2017/03/0.pdf>

MIOVSKÝ, M. a kol. 2015. Programy a intervence školské prevence rizikového chování v praxi. 2. vydanie. Praha: UK, 2015. 396 s. Dostupné na: <https://www.adiktologie.cz/file/827/3-programy-a-intervence-skolske-prevence-nahled.pdf>

ONDRUŠEK, D., LABÁTH, V., TORDOVÁ, Z.: 2004. Konflikt, zmierovanie, zmierovacie rady. Bratislava: Partners for Democratic Change Slovakia, o. z., 2004.

PETIGREW, T. 1998. Intergroup Contact Theory (Teória medziskupinového kontaktu). *Annual review of psychology*. 49, s. 65 – 85. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/5282610_Intergroup_Contact_Theory

POL, M., 2005. Kultura školy. Príspevek k výzkumu a rozvoji. Praha: Muni Press, 2005. 219 s.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. 2003. Pedagogický slovník. Praha: Portál, 2003. 322 s.

RAFAEL, V. a kol. 2022. Vzdelávanie na okraji. Bratislava: eduRoma – Roma Education Project. 2022. 70 s. Dostupné na: <https://eduroma.sk/docs/vzdelavanie-na-okraji-2022.pdf>

RAFAEL, V. a kol. 2017. Školy proti segregácii. Metodická príručka na prevenciu a odstraňovanie segregácie rómskych žiakov. Bratislava: OZ eduRoma, 2017. [cit. 2022-02-14]. Dostupné na: <https://eduroma.sk/docs/skoly-proti-segregacii.pdf>

RAJSKÝ, A. 2012. Kultúrno-etický fundament idey inkluzívnej edukácie. In Lechta, V. a kol. *Výchovný aspekt inkluzívnej edukácie a jeho dimenzie*. Bratislava: IRIS, 2012, s. 48 – 61.

SELICKÁ, D., 2009. Sociálna pedagogika ako životná pomoc pre rómsku rodinu. Nitra: UKF, 2009. 121 s.

SCHMID, B. 2008. The Role Concept of Transactional Analysis and other Approaches to Personality, Encounter, and Cocreativity for All Professional Fields, (Koncept role v transakčnej analýze a iných osobnostných prístupoch, stretávania sa a ko-kreativity pre všetky profesionálne oblasti) *Transactional Analysis Journal*. 38(1), 2008, 30 s. Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1177/036215370803800104>

ŠPOTÁKOVÁ, M., KUNDRÁTOVÁ, B., ŠTEFKOVÁ, M., VOJTOVÁ, Z., ŽIKMUND PERAŠÍNOVÁ, D. 2018. Od integrácie k inklúzii. Bratislava: VÚDPaP, 2018. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/14615.pdf> (Informačná brožúra pre pedagógov základných škôl)

VANČÍKOVÁ, K., SABO, R. a kol. 2018. Inkluzívne vzdelávanie – skúsenosť slovenských škôl. Banská Bystrica: Belianum vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici [online]. [cit. 2022-11-20]. Dostupné na: [https:// publikacie.umb.sk/humanitne-vedy/inkluzivne-vzdelavanie-skusenost-slovenskych-skol-online-dokument.html](https://publikacie.umb.sk/humanitne-vedy/inkluzivne-vzdelavanie-skusenost-slovenskych-skol-online-dokument.html)

VANČÍKOVÁ, K., a kol. 2017. Inkluzívne vzdelávanie – dilemy a perspektívy. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2017.

VERNA M. KEITH, HERRING, Ca kol. 2003. Skin Deep: How Race and Complexion Matter in the „Color-Blind“ Era (Ako rasa a pokožka stále vadí v „bezfarebnej“ ére), Inst. Research on Race and Public Policy, Chicago 2003, 256 pp.

Dohovor o právach dieťaťa. Dostupné na:

<https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/narodne-koordinacne-stredisko/dohovor-pravach-dietata.pdf>

Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím. Dostupné na:

<https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/uvod/legislativa/socialna-pomoc-podpora/dohovor-osn-pravach-osob-so-zdravotnym-postihnutim-opcny-protokol-sk-aj.pdf>

Hodnotenie a monitorovanie Stratégie SR pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov do roku 2030, Metodický dokument, 2021. [Hodnotenie a monitorovanie Strategie 2030_metodicky dokument.pdf](#)

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR (2022). Spolu v jednej lavici. Metodický materiál desegregácie škôl pre zriaďovateľov a riaditeľov, 2022. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/23399.pdf>

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR (2021). Stratégia inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní – návrh predložený do medzirezortného pripomienkového konania. Dostupné na: <https://bit.ly/3I2z0Am>

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR (2021). „Svetlana Síthová: Špeciálne školstvo je pre nás prioritou.“ 23. 9. 2021. Dostupné na: <https://bit.ly/3nJ3Gbt>

Národná rada SR (2021). Vládny návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony – schválené znenie. Dostupné na: <https://bit.ly/3oMGBnG>

Nultý akčný plán Stratégie inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní. 2021. [cit. 2021-12-21]. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/17994.pdf>

Plán obnovy. Cestovná mapa k lepšiemu Slovensku. 2021. [cit. 2021-11-12]. Dostupné na: https://www.planobnovy.sk/site/assets/files/1019/kompletny-plan_obnovy.pdf

Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. 2021. [cit. 2021-11-12]. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?strategia-pre-rovnost-inkluziu-a-participaciju-romov-do-roku-2030>

Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. 2021. [cit. 2021-12-21]. Dostupné na: http://romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/strategia_2030.pdf

Štandardy odborných a odbornovo-metodických činností. 2022. Bratislava: Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie. Ide o súčasť národného projektu spolufinancované z prostriedkov EŠIF v rámci prioritnej osi č. 1 Vzdelávanie OP Ľudské zdroje. [cit. 2022-02-14]. Dostupné na: <https://vudpap.sk/standardy/>

Správa školskej inšpekcie 2020.

Dostupné na: https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2020/12/sprava20_web.pdf

Profesijné štandardy sociálneho pedagóga. NIVAM. dostupné na: https://mpc-edu.sk/pages/projects/teachers/profesijne_standardy/2022_Standard_Socialny_pedagog_web.pdf

Vláda SR (2021). Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky, prijatý uznesením vlády z 28. 4. 2021. Dostupné na: <https://bit.ly/2ZeFODc>

Vláda SR (2021). Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky. Komponent 5 a 6 – Inkluzívne vzdelávanie, Reforma 6, prijatý uznesením vlády z 28. 4. 2021. Dostupné na: <https://bit.ly/3xfFHnw>

Vláda SR (2021). Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030, prijatá uznesením vlády SR z 7. 4. 2021. Dostupné na: <https://bit.ly/3oNFhkg>

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/245/>

Zákon č. 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2019/138/>

Užitočné online zdroje:

Odborné postupy v pedagogickej a poradenskej praxi

<https://vudpap.sk/x/projekty/standardy/tvorba-standardov/odborne-postupy-a-skusenosti-mdp/odborne-postupy/>

Odborné postupy v pedagogickej a poradenskej praxi – Školská spôsobilosť dieťaťa z marginalizovanej rómskej komunity, 2021

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Skolska-sposobilost-dietata-z-marginalizovanej-romskej-komunity.pdf>

Odborné postupy v pedagogickej a poradenskej praxi – Dieťa a záškoláctvo, 2022

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Dieta-a-zaskolactvo.pdf>

Odborné postupy v pedagogickej a poradenskej praxi – Vybrané metódy poradenskej činnosti poskytovanej žiakom experimentujúcim s psychoaktívnymi látkami, 2022

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Vybrane-metody-poradenskej-cinnosti-poskytovanej-ziakom-experimentujucim-s-psychoaktivnymi-latkami-v1.01.pdf>

Odborné postupy v pedagogickej a poradenskej praxi – Dieťa s odlišným materinským jazykom v poradenskom a edukačnom procese – dieťa s rómskym materinským jazykom, 2022

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Dieta-s-odlisnym-materinskim-jazykom-v-poradenskom-a-edukacnom-procese-%E2%80%93-diet-a-s-romskym-materinskim-jazykom.pdf>

Odborné postupy v pedagogickej a poradenskej praxi – Dieťa s odlišným materinským jazykom v poradenskom a edukačnom procese – dieťa cudzincov, 2022

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Dieta-s-odlisnym-materinskim-jazykom-v-poradenskom-a-edukacnom-procese.pdf>

Odborné postupy v pedagogickej a poradenskej praxi – Dieťa z dysfunkčného rodinného prostredia v edukačnom aj poradenskom procese, 2021

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Dieta-z-dysfunkcneho-rodinneho-prostredia-v-poradenskom-procese.pdf>

Odborné postupy v pedagogickej a poradenskej praxi – Prejavy radikalizácie a extrémizmu v edukačnom aj poradenskom procese, 2021

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Prejavy-radikalizacie-a-extremizmu-v-edukacnom-aj-poradenskom-procese.pdf>

Odborné postupy v pedagogickej a poradenskej praxi – Dieťa s poruchami aktivity a pozornosti v centre poradenstva a v škole, 2021

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/09/Dieta-s-poruchami-aktivity-a-pozornosti-v-centre-poradenstva-a-v-skole.pdf>

Odborné postupy v pedagogickej a poradenskej praxi – Dieťa s poruchami aktivity a pozornosti
Preventívna činnosť s triednym kolektívom dieťaťa s ADHD, ADD, 2021

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/09/Dieta-s-poruchami-aktivity-a-pozornosti-Preventivna-cinnost-s-triednym-kolektivom-dietata-s-ADHD-ADD.pdf>

Podcasty:

Budovanie školského podporného tímu

<https://vudpap.sk/podcast-odborne-na-slovicko-budovanie-skolskeho-podporneho-timu/>

Marginalizované rómske komunity

<https://vudpap.sk/marginalizovane-romske-komunity/>

Multidisciplinárny prístup školského podporného tímu

<https://vudpap.sk/multidisciplinarny-pristup-skolskeho-podporneho-timu/>

Sociálna klíma v škole

<https://vudpap.sk/podcast-socialna-klima-na-skole-a-v-triede/>

Spolupráca školského podporného tímu

<https://vudpap.sk/spolupraca-skolskeho-podporneho-timu/>

Šikana – praktické rady

<https://vudpap.sk/odborne-na-slovicko-sikana-prakticke-aktivity/>

Obsahové štandardy odborných činností:

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2023/02/Obsahove-standardy-odbornych-cinnosti.pdf>

Odborné činnosti poskytované deťom/žiakom v oblasti kariérového poradenstva a kariérovej výchovy (od str. 369)

Obsahový štandard – prevencia rizikového správania (od str. 415)

Odborná starostlivosť poskytovaná deťom/žiakom zo sociálne znevýhodneného prostredia (od str. 555)

Diagnostické obsahové štandardy:

<https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2023/02/Diagnosticke-obsahove-standardy.pdf>

Diagnostika sociálnych vzťahov (od str. 140)

Odporúčané materiály s príkladmi dobrej praxe:

Školy na ceste k inkluzívnemu vzdelávaniu. Príklady dobrej praxe. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry. Dostupné na: http://cvek.sk/wp-content/uploads/2016/02/CVEK_priklady_dobrej_praxe.pdf

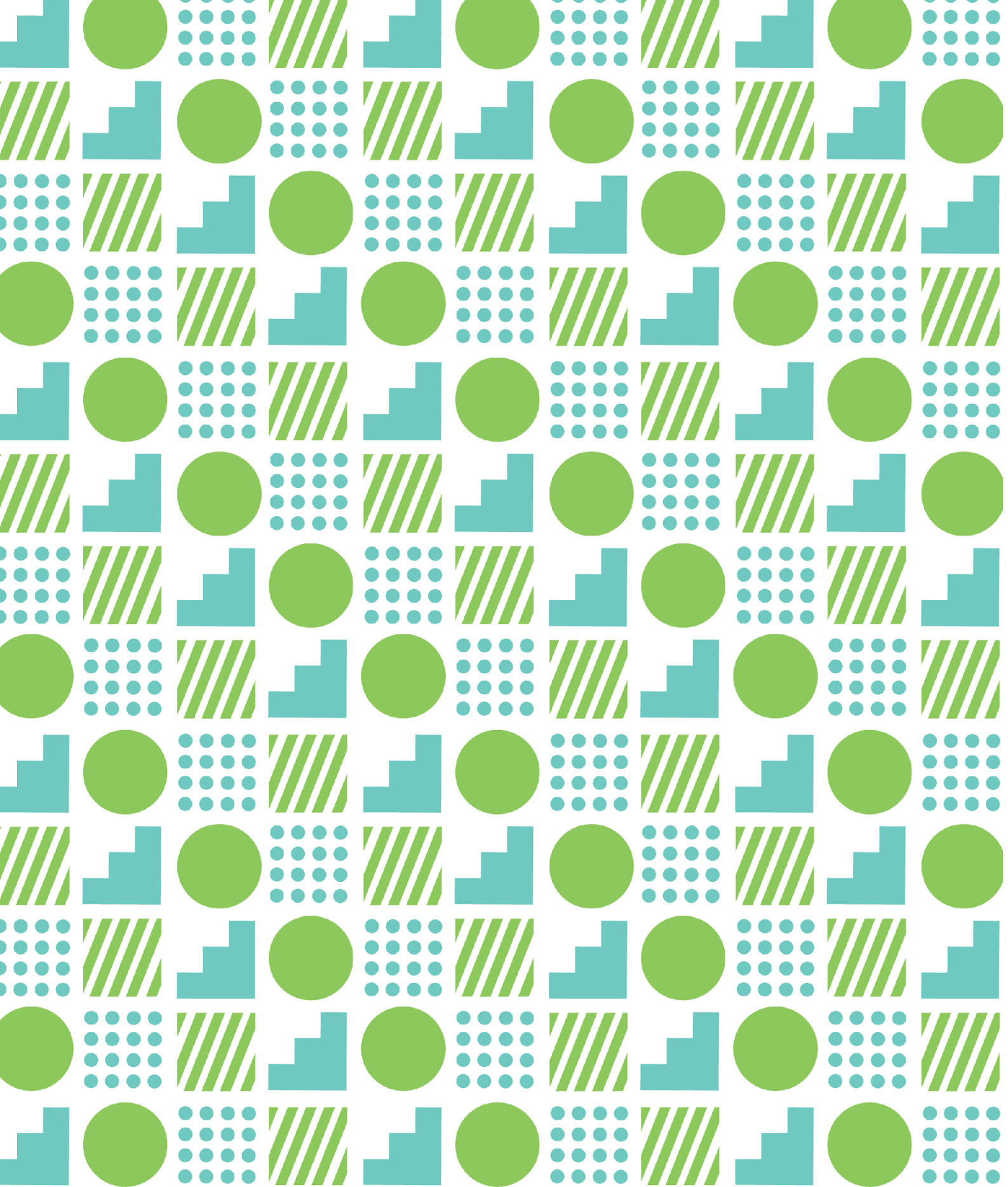
Na stránke Kto chýba? nájdeme taktiež príbehy dobrej praxe.

Dostupné na: <https://www.ktochyba.sk/skola/pribehy-dobrej-praxe>

Škola inkluzionistov. Dostupné na: <https://ktochyba.sk/skolainkluzionistov> 43.

Inklucentrum. Dostupné na: <https://inklucentrum.sk/inovacne-vzdelavanie/>

VÝSKUMNÝ ÚSTAV
DETSKEJ PSYCHOLÓGIE
A PATOPSYCHOLÓGIE

ŠTANDARDY
NÁRODNÝ PROJEKT

Štandardizáciou systému poradenstva a prevencie
k inklúzii a úspešnosti na trhu práce